

•

Li ser felsefeya metalyalismê

•

Abdusamet Yîgît

.
. .
. .
. .

Li ser felsefeya Metalyalismê
Li ser felsefeya metalyalismê@Abdusamet yigit
@Abdusamet ylgit

Berlin/2020.

.
ISBN 968-4-940996-35-3

Pêşgotin.

Pirtûka li ser felsefeya metalyalismê wê, pêşî wê di salên li dora 1996-7an de wê weke nivîsek min a li ser felsefeya bûjeniyê wê, were nivîsandin bê. Piştî min ev nivîs bi demê re wê hinekî li wê bi sazûmankir û wê kir weke pirtûk û hanî berweşanê. Di wê çerçoveyê de wê, pirtûk wê li ser felsefeya metalyalismê ji aliyê têngîna dîrok û dîyalektîkê ve wê bi felsefeyî û wê di nava pêvajoya dîrokê de wê, hildê li dest û wê bêtê li ser ziman.

Pirtûk di wê ware de wê, ne di wê îdîaya ku wê hemû aliyên vê felsefeyê bi dîroka wê re bêtê li ser ziman bê. Lê wê çawa wê di çerçoveya wê de wê, têngî û fahmkirinekê wê bide çêkirin wê bi wê armancê bê. Di wê çerçoveyê de wê di serî de wê werênima li ser ziman ku wê ev pirtûk wê, weke pirtûkek ne zêde mazin wê di wê ware de wê li ser wê rengê felsefeyê wê, were nivîsandin. Kin girtina wê jî wê bi ermanca çerçoveya wê çerçoveya wê nivîskî a di destpêkê de ku ew weke nivîsekê hatibû nivîsandin bo di nava sînorê wê de bimênê bê.

Di hundirê pirtûkê de wê, ji aliyê felsefeyî, dîrokî û dîyalektîkî ve wê, mijar wê, bi sereketî wê were hildan li dest. Bêgûman wê hinek mijar wê tenê wê bi gotinekê wê werina kirpêendin û derbaskirin. Mijarên di wê de wê mihtacê berfirehkirin û fahmkiirnê jî bin. Di wê çerçoveyê de wê, weke pirtûkek sereka a bi wê çerçoveya wê ya felsefeyî wê were nivîsandin.

Mijare felsefeyê ku mirov wê ji kîjan aliyê ve wê hildê li dest wê kûr bê. Di serdemên hemdem de wê bi teybetî piştî sedsalên 17' min û pê de wê, felsefeya bûjenê wê weke aliyekê felsefeyê bingihîn wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wê di wê çerçoveyê de wê weke qûtûbekê wê pêşkeve. Lê di aslê xwe de wê têngîna qûtûbî dûr ku mirov wê hildê li dest wê, weke çerçoveye nerînî a positivist wê, bi zanyarî wê, xwe bide dîyarkiirn. Di wê ware de wê felsefe wê çawa wê bi wê re wê di şenberîya dîtin û jîyanê de wê were pêşxistin wê hinekî jî wê weke felsefeya wê bê. Di wê çerçoveyê de wê bi kirin, bûjen û pêvajoyên pêşketinê ên dîrokê re wê bi temenê wê re wê mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

06.08.2020/Abdusamet yigit

Li ser felsefeya metalyalismê

Marks dema ku wê bahsa têkiliyên nava mirova li ser hilberînê re wê bike wê bi gotina “!bi hevdû re di nava afirandinê de’ wê bikarbênê. Yanî bi gotineka din bi hevdû re hilberîn wê, weke temenekê ‘hevbeş’ ku wê were kirin wê li vir wê were qastkirin. Di reşa têkiliyên hilberînê ku mirov di nava wê de xwe diafirênê wê, weke aliyekê temenî ê pêşketina mirov a di jîyanê de jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di rewşa fahmkirina têkiliya nava mirov û mirov, mirov û hilberînê, hilberîn û kedê ku wê bi awayekê wê di afrînerîya hevdû de wê, weyn bileyizin wê weke aliyekê giring ê bi fahmkirina metalyalîsme dîrokî jî bê. Metalyalîsma dîrokî wê, bi têkiliyên hilberînê ê hevbeş ku mirov wê dîrokê çêkê re wê, weke aliyekê fahmkirinê re wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di nava çêkirin û pêşxistin de weke ‘kirde’bûyîn wê weke aliyekê ku mirov bi vîna xwe de wê pêşxistinê bike wê, weke pêwîstîyeka metalyalîsma dîrokî jî bê. Di rewşa fahmkirina têgîna dîrokî de ku mirov wê hildê li dest wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê, werênê li ser ziman ku wê dîrok wê, weke rengê hebûna pêşketina me ya bi hevdû û ankû yek bi yek jî bê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê dîrok wê bi awayekê dîyalektîkî wê di dewama hevdû de wê, hevdû bîrê li ser ziman. Têgîna fahmkirina dîrokî a Hegel wê çendî ku wê bi têgînek dîrokî jî wê, were hanîn li ser ziman jî lê dîsa wê, di rastiya xwe de wê, di awayekê fenomolojîkî de wê, ne di

çerçoveyek fahmkirinê de bê ku wê fahmbikê ku wê têkiliyên hilberînê wê, afrîner bin li ser hebûn, pêşketin û vîna mirov ku wê dîrokê çêbikê.

Di rewşa fahmkirina dîrokê de wê, bi têgînek dîyalektîkî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Dîrok wê, ji aliyekê ve wê weke herîkîneka ku wê di wê de wê, di dewama hevdû de û bi hevdû ve girêdayî wê temenê pêşketinê a di jîyanê de wê bide nîşandin bê. Di dîrokê û fahmkirina wê de wê ti tişt wê bi sere xwe wê nebê. Wê di nava tûrek têkiliyan û bandura li hevdû de wê bibê û wê were li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, were dîtin û fahmkirin ku wê hemû rewş, pêvajoyên tişt wê bi bandura wan a li hevdû re wê, temenê pêşketinê ku wê di jîyanê de wê bibin û wê piştî wê bina dîrok jî bin.

Di rewşa fahmkirina têgîna dîrokê de wê, mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê, dîrok û têgîna wê ya dîyalektîkî wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê fahmkirinê a di dewama hevdû de û bi hevdû re bê. Di serî de wê, ev wê weke aliyekê şêwayê pêşketinê û fahmkirina dîrokê jî. Şêwayekê têgîna metalyalismê a fahmkirina dîrokê wê, di wê çerçoveyê de wê, bi dîyalektîkî bê. Wê, di temenekê ku wê, di nava têkiliyên mirovan û bi hevdû re danûstandina wan de wê xwe bide çêkirin.

Dîrok wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê bahsa têgîna dîrokê a metalyalismê wê were kirin wê gotina “têgîna dîroka bûjenîyî” wê were bikarhanîn. Têgîna dîrokê a bûjenîyî wê, weke têgîneka dîrokê ku wê dîrokê wê dervî me û derka me weke herîkek bi pêşketina di jîyanê de ku ew dibê re wê werênê li ser ziman bê. Di wê rengê û awayê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Metalyalism wê di serî de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, bi felsefeyî wê di serî de wê hinekî dive ku mirov wê fahmbikê. Marks wê, şîroveyên xwe yên li ser felsefeyê de wê, bi şêwayekê derxistina li pêş a têgîna xwezayê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê bê. Di aslê xwe de wê, di serî de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring felsefeya xwezayê wê bi fahmkirina wê re wê ji xwe re wê li vir wê bike pêpelok û li ser wê re wê bi fahmkirina xwe re bimeşê. Wê ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê, hilde li dest û wê fahmbikê bê.

Metalyalism wê, di serî de wê mirov dikarê wê di çerçoveya fahmkirina wê de wê weke şêwa û ankû rêbazek nêzîkatîyê, fahmkirin û hildana li dest a dîyarde, element, fenomenên jîyanî jî wê bînin li ser ziman. Di serî de wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê

mirov dikarê wê di serî de wê, werênê li ser ziman ku wê metalyalism wê weke şewayekê hildana li dest wê, di wê çerçoveyê de wê weke rengekê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê weke rêbazek fahmkirinê bê.

Metalyalism wê dema ku mirov wê, hilde li dest wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman bi wê re ku wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê, şêwa û rêbazê wê yê fahmkirinê wê, li ser reşa bûjenîyî re bê. Wê weke ku wê bi felsefeyî wê were dîtin û fahmkirin wê, bûjenê wê dênê pêşîya fahmkirin, derkkirin û derxistina li têgihiştinê. Ya ku wê weke cûdahiya wê ya ji îdealismê ku wê were dîtin wê ev bê. Di wê rewşê de wê idealism wê hemû tiştê heyî wê weke tefkirkirineka bi aqilî wê bibînê û wê bîninê li ser ziman. Di wê ware de wê, hizirkirinên Berkeleyyê ku wê hertitşê wê weke tefekûreka aqilê me wê bibînê û wê werênê li ser ziman wê bibînê wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê îdealistî ê fahmkirinê bê.

Îdealism wê di weke aliyekê têgînî ê bi aqil dibînê, û di nava aqil de wê hertiştî wê weke bi hizirkirinê wê werênê li ser ziman bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê fahmkirina îdealismê wê bi zêdeyî wê, di wê rewşê de wê ji serdemên kevnera û heta serdemên li dora ronasansê û hwd de wê, weke têgînek serdest û kifşkar bê. Dîroka îdeaslimê wê di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, weke dîrokek pirr zêde kevn bê. Wê, di nava wê dîrokê de wê, mirov wê, weke ku wê were dîtin wê ne bi vîn bê. Wê hertimî wê weke tabîî vînek xwûdayî û hwd bê. Di wê çerçoveyê de wê, ji deverekê wê weke ku wê bê gotin û hanîn li ser ziman wê baxt û ya li aniyê nivîsandî wê were kirin û wê li ser wê re wê ew jî wê weke ya ku ew bo wî hatî kifşkirin wê bê ku ew îtirazê li wê bike wê, ew wê, bijî. Wê weke wê bij. Mantiqê serdestî û bindestiyê wê, di wê çerçoveyê de wê pirr baş wê minaq a xwe wê bijî. Di wê çerçoveyê de wê têkiliyê jor û jêr êmn hîyararşîkî wê awayekê wê bi wê rengê wê xwe bide dîyarkirîn. Di rewşa tehera dîyaletîkê a ku wê hegel wê werênê li ser ziman wê, di aslê xwe de wê, ji wê û pê de wê ne tiştê din bê.

Ji aliyê din ve jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê têgîna metalyalismê û fêrsa wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê hinekî li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku me bahsa têgîna metalyalismê vajî ya îdealismê kir wê demê wê di ware fahmkirina têkiliyên mirov ên bi hevdu, xwezayê û vîn nîşandina mirovî û hwd de jî wê, cûdabûn ji ya

îdealismê a ku me li jor han li ser ziman wê cûdatir bê. Wê demê wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê têtikiliya îdealismê wê, di wê rewşê de wê, çendî ku wê tiştê wê di wê rewşê de wê, dervî mirov wê weke bi hebûna hêzek kifşkar ve girêdayî wê werênê li ser ziman wê vajî wê, metalyalism wê bêtê li ser ziman ku mirov heya, xwedî vîn a û dikarê wê kifşbikê û bide kifşkirin. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina têtikiliya mirov a bi xwezayê, hilberînê û pêvajoyên jîyankirinê û fahmkirina wan û hwd ve jî wê ev wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê.

Di rewşa fahmkirina têtîna fahmkirinê a metalyalismê de wê, di wê rewşê de wê dema ku wê marsk wê têtîna diyalektikê a Hegel wê şîrovebikê û wê bêtê “min ew rakir li ser lingê wê” wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, karibê têtînekê di derbarê rengê fahmkirinê ê di wê ware de bide me. Di wê rewşê de wê demê mirov dikarê wê jî wê aliyekê ve wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê ku wê fahmkirina îdealismê ku wê, li gorî wê, mantiqê wê gotinê wê weke bi awayekê bi berjêrkirî dalaqandî bê wê were fahmkirin wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê fahmkirinê ku mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê, di wê rewşê de wê, bi aliyê wê yê idealist re wê di wê çerçoveya vegotinê a ku me hanî li ser ziman re wê were dîtîn bê.

Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring ê din wê werênê li ser ziman ku wê fahmkirina dîrokê wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa wê, xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, bi wê mantiqê wê ew wê, were dîtîn mirovê bêvîn ku wîna wî bi hêzek derve girêdayî ku ew bi wîna xwe xwe bide nîşandin, mirovê ku ew ne kifşkar bê ku ew bide kifşkirin, mirovê ku ew di kirin û kifşkirinê xwe de jî ne weke kirdeyekê diyarker bê ku ew bibê weke kirdeyek dîyarker wê, bi wê re wê weke aliyê giring ên ku mirov wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirinê de di rewşa rûdayîna rewş û kirinan ku wê weke tiştîna ku ew di baxt de û li anyê hatina nivîsandin û mirov nikarê li dijî derkeve wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê ew wêwere dîtîn û nîşandin ku mirov dikarê wê wê vajî wê bixwênê. Wê, wê ti tişt wê ne bax bê. Wê her tişt wê, weke kirinîna ku mirov wan pêşdixê û wan dikarê bide gûharandin jî bê. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê fahmkirinê

ê ku mirov di serî de dikarê wê weke aliyekê giirng ê vê fahmkirinê wê li vir wê wê kifşbikê û wê werênê li ser ziman. ..

Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê di nava têkiliyên xwezayî de wê ev wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina bi dîrokê û fahmkirina wê re wê, ev wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê dema ku mirov her tişt dervî xwe bi bûjenî wê fahmkir wê, demê wê weke hebûnekê wê derkbikê û wê dema ku ew weke hebûnekê hat derkirin wê demê mirov karibê wê, bide kifşkirin, gûharandin û dîyarkirin jî. Di wê rengê û awayê de wê, mirov wê hingî wê weke ku wê bi awayekê dîyarker wê bê gotin wê li ser baxtê xwe de wê hingî wê xwediyê gotinê bê.

Di nava jîyanê de wê, mirov wê, weke kirdeyekê ku ew were dîtin wê di wan waran de jî wê weke kes û hebûn(têgîn)ek kifşkar bê. Di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Li vir wê mirov diakrê wê weke aliyekê din wê fahmbikê wê, di wê rewşê de wê, metalyalism wê dema ku mirov wê dîroka wê ya demên hemdem ku wê dinerê wê, mirov bi wê re wê kifşbikê û bibînê ku wê mirov wê bi wê rew wê bi pêşketina xwe re wê derkeve li pêş. Kengî ku wê têkiliyên demên serdemên navîn ê faodal ji hevdû felişîn û pê de wê mirov wê bi wê re wê bi vîna xwe re wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê bixwwezê ku ew xwe bixwe bide dîyarkirin û kifşkiirn. Wê, di wê rengê û awayê de wê, di nava rewş û awayekê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa mirov wê, di wê rewşê de wê xwe bide dîyarkirin. Piştî dema ronansê ku wê êdî wê mirov wê pêşkeve û wê derkeve li pêş wê, hingî wê ew wê xwe jî wê bi vînekê wê kifşbikê. Lê wê çendî ku wê xwe wê bi wîn wê kifşbikê jî lê wê were nekê ku ew wê bikarbênê. Bergirên bo tirs ku ew li pêşîya mirov hatina danîn wê weke bendna girêdayî ê vîna mirov jî bin. Wê di wê çerçoveyê de wê, ev bend wê pêşî bi têgînên bawerîyî wê werin pêşxistin. Piştî jî wê ew dewlet û rêveber wê wan dewr bigirin.

Di roja me de wê, heta roja me jî wê mirov dibînê ku wê weke rewşna li pêşîya pêşketina wîna mirov wê ev wê werina dîtin. Li pêşîya pêşketin û weke hebûn, keseyet, civak û hwd derketina li pêş wê, ev wê bi sazûmana rêveberî ên serdest re wê werina dîtin.

Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di rewşa fahmkirinê de wê

mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê li vir wê hilde li dest û wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, demên piştî ronansê ku wê bifelsefeyê, çand û hûner û hwd wê pêşkevin wê, di aslê xwe de wê, di serî de wê di wan waran de wê encamên xwe de wê bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê mirov wê, pêşî wê xwe bixwe bibê. Wê xwe nasbikê. Wê weke xwe bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê, bo wan aliyan bi pêşketina xwe re wê bikevê nava tekoşînê de. Di wê rewşê de wê, aqilê bûjenî ku wê bi fahmkirina vîna mirov a serdest û azad re wê were li pêş û wê pêşkeve wê hinekî jî wê di temenê pêşketina wê ya bi demê re, fahmkirin û serdestbûyîna wê de wê ev wê hebê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê fahmbikê.

Di rewşa fahmkirina têngîna bûjenîyî a fahmkirina jîyanê de wê, ev wê piştî demên ronansê wê di wê çerçoveyê de wê şîroveyen ku wê bi felsefeyê û kifşkirina wê re wê werina pêşxistin wê di wê çerçoveyê de wê werina dîtin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, mirov dikarê wê li vir wê, di serî de wê werênê li ser ziman ku wê fahmkirina bûjenîyî wê di wê rewşê de wê weke têngînek ku wê di serî de wê, li ser fahmkirina mirov, vîn û serdestîya li xwezayê û bi danakifşkirinê re wê pêşkeve.

Mirov di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê weke aliyekê giring ê fahmkirina wê felsefeyê û weke encamên wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê ya ku wê ew wê dîrokî bike jî wê di aslê xwe de wê ev aliyê wê bê.

Fahmkirina têngîna dîrokî a metalyalismê wê di wê ware de wê weke aliyna giring wê hem bi encamên dîrokî wê pêşkeve û hem jî wê weke sedema wan wê xwe bi demê re wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê ku wê metalyalism wê bi têngîna xwe ya bûjenî a fahmkirinê re wê, temenê pêşketinê dîrokî wê di demên piştî ronansê re wê bileyizê. Hin bi hin pêşketina tevgerên çînî û tekoşînên maf û azadiyê ên civakî wê tenê wê hinek aliyên weke encamên wê bin. Di wê rewşê de wê, têngîna çînî wê di serî de wê temenê fahmkirina van aliyan li ser esasê hebûnê û fahmkirinê û rastiya rengê fahmkirina jîyanê re bê.

Di rewşa fahmkiirna rengê fahmkirina têngînên çînî ên heta roja me de wê kêmesîya ku wê were dîtîn wê ew bê ku wê di wê çerçoveyê de wê, di mantiqê xistina çînekê û serdestkirina çînekê de wê xwe bide dîyarkirîna bê. Ev wê di aslê xwe de wê weke aliyekê ku wê di fahmkirina wê de wê, ji aliyekê ve wê, weke ku wê Lenin bi gotina “dîktatoriya proletarya” re ku wê werênê li ser ziman û ku wê di cewherê xwe de wê ji ya li hemberî xwe wê di gelek waran de wê cûda nebê wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Encama wê jî avakirna sovyetê û rûxîna wê bê.

Di rewşa fahmkirina têngîna ‘serdestîyê’ û ‘bindestîyê’ de wê, di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, çendî ku wê, çîna bindest a karkeran wê, di wê çerçoveyê de wê bihizirê lê ji wê zêdetirî wê, ya ku wê were dîtîn wê, ew jî wê, di wê rewşê de wê bê weke têngîneka ku wê, weke wergerîna li jîya vajî xwe ku wê bi wê re bibê wê di pêvajoyên pêşketinê de wê were dîtîn. Di wê rewşê de wê, ev wê, çendî ku wê, di ware fahmkirina têngîna nêzîkatîyê de wê, di şewayekê rast de wê were pêşxistin jî lê wê di tişîkirina navaroka wê bi têngînî, û rengên wê yê bi teorîkî û hwd re wê, temenê wan kêmesiyên ku wê piştî wê, bîn jînkirin jî wê bê afirandin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rast bê ku wê, di çerçoveya fahmkirina têtîkî, rewş û temenê hilberînê de wê, afirîn û gûharîn wê temenê wê bê çêkirin. Lê wê ev wê rewşek gerdûnî a ku mirov wê bi gelemperîyê re wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa fahmkirina têngîna bûjenî de wê, di rewşên wê yên fahmkirînê ên weke bi awayekê qaba de wê, di aslê xwe de wê, temenê wê bê afirandin. Têkiliya nava bûjen û kirdeyê, teorî û kirînê, objektîv û şûbjektîv û hwd de wê mirov dikarê bi wan re wê fahmbikê. Di wê rewşê de mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê ev rewş wê weke aliyna giring bin. Emê **li jêr** li ser wan bisekin in.

Di rewşa têngîna bûjenî û fahmkirina wê de wê, di serî de wê, rewşên wê yên ku wê derkevîna li pêş wê, di serî de wê li ser şîroveyek bûjenî a bi pêvajoyê dîrokê û têtîkîyên nava mirovan ên civakî û hilberînê û hwd re bin. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyna giring wê derkevîna li pêş. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li şîroveyên marks dinerê wê mirov dibînê ku wê, şîroveyên xwe li ser jîyane aborî û têtîkîyên nava wê ên pîrralî re bînin li ser ziman. Marks ber çî giringî da zêde şîrovekirina aboriyê û li ser wê re rêveberî, civak, dîrok, felsefe û hwd wê bi pîrraniya aliyên wê û bi awayekê pîrrdîmenî wê şîrovebikê û wê bînin li ser ziman. Ber ku wî hizir kîjan çîn ku ew serdest bê li têtîkîyên aborî û hebûna

bûjanê wê, ew rewşa 'tînê' jî wê bide dîyarkirin. Bi gotineka din wê, bênê li ser ziman wê rewşên aborî wê aliyê din ê têgînê jî wê bi hebûn û pêşketinên xwe re wê bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, ji aliyê hizrî ve jî wê ew bi wê rengê hanî li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina têkiliya nava mirov û hilberînê de wê weke têkiliyek afrîner a mirov wê şîrovebikê û wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, dema ku wê têkiliya 'serdetîyê' a bi rewşa fahmkirina aboriyê re wê werênê li ser ziman wê weke şêwayekê ku ew ne serdest bê wê demê li dijî çîna serdest xwediyê pozisyona dijber bê. Wê bi wê rengê wê têkiliya nava burziwa û proleterya wê bênê li ser ziman.

Di felsefeya marksismê de wê di wê çerçoveyê de wê têgîna 'pracsisê' wê derkeve li pêş. Bi gotineka din wê weke felsefeya pracsise jî wê were binavkirin û wê bê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din ê giring wê, di serî de wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya bûjeniyê wê bi têgîna pracsisê re wê, di aslê xwe de wê, weke têgîneka ku wê bi fahmkirina fêrûazmûnê jî wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê, were hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov di wê çerçoveyê de bihizirê mirov wê dikarê bêjê ku wê, dema ku mirov jîyankir û dema mirov bûhûrî û mir wê, mirov nikaribê bêjê ku ew mirov ber ku ew miriya û nîn a li jîyanê ew li jîyanê nebûya. Di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê di çerçoveya têgîna dîrokê de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê giring ê wê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Fahmkiirna bi têgîna bûjenî re wê di wê rewşê de ewê fêrûazmûn wê ne weke tiştina ku mirov dikarê wan destlêbide bin. Lê wê hebin. Wê ew jî wê di encama çûnûhatin, kirin û xabate mirov de wê di jîyanê de wê biafirin. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov têkiliyekê didênê wê mirov di wê rewşê de wê weke rewşekê wê pêşbixê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke tiştê ku ew heya mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Di wê rewşê de redkirina wê ji jîyanê weke ku ew nîn a û nebûya wê weke înkare rewşa tiştê ku ew bûya û demekê hebûya bê. Di wê rewşê de wê, ew weke rewşek heyî bê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê rewşa hebûnê wê, di wê rewşê de wê, hebûna wê ya gûharîner wê, di her demê de wê, weke rewşeka ku mirov wê dikarê wê li wê bihizirê bê. Lê wê ti demê ku mirov dihizirê wê ne şibihê weke ya berê ku em li wê hizirîna bin. Ber ku wê dem wê biherikê û wê bi demê re wê hertimî wê bi tiştê re wê bi bûjenî wê gûharîn wê bibê. Di wê rewşê de wê di darêjka wê de wê, ew gûharîn wê bibê. Ber vê yekê wê ew rewş û

pêvajoya wê ya hebûnê wê weke temenê fahmkirinê ê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê û wê hilde li dest bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê reşa heyî wê weke rewşek pêvajoyî a bûjenî bê.

Di wê rewşê de mirov diakrê wê jî wê weke aliyekê din wê werênê li ser ziman ku wê rewşa hebûnê wê di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê ji sê aliyan ve wê, hilde li dest. Yek wê ji aliyê bûjeniya hişk ve bê. Ya din wê ji aliyê bûjeniya nerm ve bê. Aliyê din ê sêyem jî wê weke bi jîyankirina bi pêvajoyî bê. Wê ev jî wê, reng û awayê wê li berçav ku mirov wê bibinê wê nebê. Lê wê di wê rewşê de wê, di çerçoveya kirinê û hwd de wê darêjkek wê ya ku mirov bi hebûnê li wê bihizirê wê hebê. Di wê rewşê de wê, rewşa wê weke aliyekê giirng wê xwe di wê rengê û awayê de wê bide nîşandin.

Di rewşa fahmkirina tiştê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê wê di aslê xwe de wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê ku wê dema ku wê bûjen wê bi pêvajoya gûharînê wê hebê wê demê mirov ku mirov nikaribê bahsa hebûneka ne gûharîner nekê wê, hertimî wê ya ku me dît wê, weke rewşa ku me dît a xwemal û ku piştire wê weke wê nebê wê were dîtin. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rewşê de wê bi têngîna kirinê û fahmkirina wê re wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê demê wê tişteke din jî wê weke aliyekê din wê hebê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê. Wê ew çavdêrîya me wê bi me re wê bi sînor bê. Wê ew jîyankirin û ankû hebûna bûjenî wê bi dîtina me re wê bi sînor bê. Wê ev fêrûazûman wê bi xêva me re wê xwediyê fêrbûnekê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê.

Fahmkirina fêrûazmûnê wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê bi pêşveçûnên me yên di jîyanê de re bin. Di wê di wê rewşê de wê, têngîna metalyalismê wê, kirin weke kirinên jîyanî ku em bi tevger û hwd re wan pêşdixin wê dervî me wê weke bûyîna wê werina dîtin. Wê bi wê re wê ew kirin wê bi sere xwe wê weke aliyna giring ên ku mirov dikarê wan werênê li ser ziman bê.

Marks wê di dema ku wê rewşê wê werênê li ser ziman wê giraniyê wê bide rewşa hilberîn û aboriyê ku wê bi wê re wê berhevkirin wê di destekê de wê berhevbibê û wê çawa wê encamê wê bi xwe re wê werênê wê li ser wê bisekinê. Wê di cilda sêyem a kapitalê dew ê bahsa ji hole

rabûna civakên çînî û bi wê re hatina dem û dewranaka nû a bo mirovatîyê wê bike. Di wê rewşê de wê, li ser wê bisekinê.

Di wê rewşê de wê, têtîna metalyalismê wê weke têtîneka ku wê di wê rewşê de wê, çerçoveya wê bi wê çerçoveya civakî wê bi xwe re wê biafirîne û wê ji rewşên têtîliyên jêrûjorin wê xilas bike wê were dîtin. Marks û Engels wê têtîna metalyalizma Feuerbach ku wê şîrovebikin wê bo wî gotina 'filosof' wê bikarbênin di çerçoveya têtîna metalyalizmê de. Lê ev di aslê xwe de wê newê wê wateyê ku ew bi wî re di hemhîzrê de bin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê dema ku wê marks û engels wê rêgewzên metalyalismê wê werênina ser ziman wê di wê çerçoveya têtîna dîrokî a metalyalismê de wê, li ser pêvajoyên pêşketina jîyane civakî re wê, hewlbidin ku wê pêvajoyên wê jî wê dahûr bikin û bi wê werênina li ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê li wê binerîn û wê werênina li ser ziman.

Wê dema ku wê Maks wê aliyên felsefeya 'metalyalist a Feuerbach ku wê şîrovebikin û piştî wê ku wê werîna ser hîzrîn wî yên felsefeyê ên olî û hwd wê, hingî wê, marks wê werênê li ser ziman ku ew wê hingî wê rengê xwe wê bide dîyarkirin(Engels; *Dawîya Ludwig Feuerbach felsefeya alman a klasik*)

Wê dema ku wê mijare metalyalizmê wê were fahmkirin wê di wê rewşê de wê di çerçoveyek têtînî a dîyalektîkî ku wê bi fahmkirina bi rengê 'her tiştê ku ew bi hebûna, bi têtîliyên wan yên heyî wê di nava têtîliyên wan ên cewherî de bi pêvajoyên bûyîn û tûnabûnê wê hilde li dest(anti-duhring, r:8)

Emê werîna ser mijare dîyalektîkê. Emê wê bi sere xwe wê di nava mijarê de wê li jêr wê hildana li dest. Lê li vir wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê mijarên têtîna metalyalizmê bi teorîkî ku wê werîna li ser ziman wê çawa wê têtîliya wan wê bi hevdu re wê were danîn wê, ber wê yekê wê hertîmî wê dîyalektîk wê weke têtînek ku wê di her kêtîkê de wê bi mcbûrî di keviya mejî de zindî were hiştin bê. Wê dîyalektîk wê weke şewayekê hildana li dest bê. Ber vê yekê wê, di wê rewşa hildan li dest a têtîna metalyalizmê de wê, weke aliyekê giring ê temenî wê xwe bi şewayî wê bide dîyarkirin.

Ber vê yekê ya ku wê di her dem û cihê ku wê têtîna metalyalizmê wê were hildan li dest de wê, têtîna dîyalektîkê wê were berbîra me wê di wê çerçoveyê de wê ne belesebeb bê. Di serî de wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman. Di têtîna dîyalektîkê de wê, Hegel wê, di bin

nave 'îdeayê' de wê, weke kirdeyek serbixwe ku wê diafirênê weke pêvajoyek hizirkiirnê, weke afrînerê hemû tiştî ya. Ez jî tam vajî wê, ya ku wê hizrî bê û ji aliyê aqil ve hatiya biriqandin, ji aliyê zêhnê mirov ve hatiya nîşandin û terçûme kirin wê ji ji bûjeniyekê û pêde wê ne tişteke din bê (pêşgotina cilda yekem a kapitalê).

Dema ku marks bahsa pêvajoya dîrokê bi têngîna metalyalismê re dike wê bêjê ku "filosofan bi awayekê mafdar tenê dunya şîrovekirin, ya giring ew a ku ew were gûharandin" bê. Wê di aslê xwe de wê ev gotin wê ji aliyekê qarakterê metalyalismê a dîrokî wê bi awayekê vekirî wê di aslê xwe de wê raxê li berçav. Di wê rewşê de wê, gûharandina dunyayê û ankû ketina nava hewldana gûharandina wê de wê, weke aliyekê ku wê marks bi hizirkirinê re hemyek wê bihizirê û wê werênê li ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, hizirkirin û hanîna wê li ser ziman wê ji xwe wê di aslê xwe de wê temenê gûharînê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Wê biafirênê. Gûharîn wê dema ku hizir hat ser ziman wê di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê rê û rengê wê bi wê re wê bê dayîn dîyarkirin jî bê. Çendê ku em bahsa demên kevnera û felsefeya wê ya ku ew pêşketî lê wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê, pêşketina rengê serdemên navîn wê ji aliyekê ve jî wê weke rengê hizirkiirna wê jî wê bi xwe re wê bide nîşandin bê. Ev rewş wê tenê bi sere xwe jî wê weke aliyekê fahmkirinê di wê rengê û awayê de ku mirov wê di serî de wê dikarê wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê bê.

Di temenê fahmkirina marks de wê derkkirin, fahmkirin, derxistina li têgihîştinê û bi wê re gûharandin wê hebê. Di wê rengê de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Felsefe wê pêvajoyên wê pêşketinê wê dema ku mirov di çerçoveya felsefeya xwezayê de wê hildê li dest û wê fahmbikê wê bi wê re wê were dîtin û fahmkirin wê çawa wê temenekê fahmkirinê wê biafirênê. Felsefeya Stoayî, demokritos, haraklit wê di wê ware de wê, di aslê xwe de wê weke hinek felsefe bin ku mirov bibîrbikê bê. Felsefe wê, di wê rewşê de wê, di rewşa fahmkirina xwezayê de wê, hemû tiştê ku wê temenê wê bi darêjki weke ji tiştên piçpk diafirê (demoritos) wê bibiînê û wê bi têngîna gûharînê (haraklit) wê werênê li ser ziman.

Felsefe wê, di wê ware de wê, weke têngîneka ku wê heta wê demên hemdem de jî wê, çerçoveyên dogma wê pîrr zêde wê biafirênin. Wê ber ku wê ji kirinîya jîyanê û fahmkirina xwezayê wê dûrkeve. Di wê rewşê de wê, êdî wê weke têngîna razber ên li xwe girtî wê xwe bidina

nîşandin. Felsefe wê, di wê rewşê de wê, di serdemên hemdem de wê, di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê, weke ku mirov bi marks re dibînê ku ew bi vê aliyê wê yê pêşketî weke red dikê û bi temenekê kiirnî wê dike ku wê fahmbikê wê hinekî wê ber vê rastiyê bê.

Di ware fahmkirina xwezayê û têgîna xwezayê de wê Engels wê di 'dîyalektika xwezayê' de wê bahsa rewşa nîcel ku wê wergerihê li rewşa nîtel wê bike. Di wê rewşê de wê ew wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê têgînî "ji hebûna cismê ku wê gûharin bibê wê, yanî ji nîceliyê bi ber nîteliyê ve ku wê bibê, ji dayina navekê û pê de wê ne tiştê din bê (Engels; dîyalektika xwezayê, r;502-3)

Di dewama wê de wê Engels wê bahsa dîyalektikê bike û wê bîrê ser ziman û wê bîrê ku !"xweza wê di pêvajoyek ceribandinê de bê, zanistên xwezayê ên hemdem wê her timî di ceribandinê de, lê wê her roj wê, amûrên ceribandinê wê, bi pêvajoya xwezayê, ku wê di asta dawî de wê ne metafîzîk lê ku ew dîyalektike ku ew di hundirê cemberekê de bi monotonî ku ew tevger nakê, bilakis ku wê weke dîrokek raat ku wê bijî wê bide dîyarkirin(engels;anti-duhring).

.Di rewşa hebûna fîzîkî de wê, mirofv dikarê wê fahmbikê ku wê di rewşa nîcelê li nîtelê ku wê gûharîn wê bibê wê, weke rêgezê xwezayî bê. Minaq wê av wê nîtel bê û wê dema ku wê ew hinekî germbû wê, pêşî bê bûhara û piştê wê bê qaşa. Di wê rewşê de wê, ev gûharîna nîtelî wê, weke rewşek xwezayî a ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman. Di çerçoveya têgîna dîyalektikê a metalyalismê de wê, di wê rewşê de wê rewşa nîcel-nîtelê wê li hevdû bûyîn(wergerîna wan)a wan wê weke rewşek fîzîkî a ku mirov wê, fahmbikê bê.

Di wê çerçoveyê de wê were hizirkirin ku wê di nava xwezayê dew êw hertişt wê, bi cewherê wê re wwê di nava xwezayê de ê bi hebûn û dijberîya wê re, bi mejuya wê re wê hebê. Her tişt wê tabîî destûra gûharînê wê, bibê, bijî û wê piştê wê bimirê. Wê di wê çerçoveyê de wê têgîna mirinê wê weke darêjk gûharînê wê di awayekê de wê di nava xwezayê de wê xwe bide nîşandin. Wê di nava pêvajoyên pêşketinê ên xwezayî de wê, pêvajoya ji nîcelê bi ber nîtelê ve wê pêşketin wê xwe di wê de wê weke aliyekê xwezayî ê wê bide nîşandin.

Di çerçoveya têgîna dîyalektikî a metalyalismî di wê rengê de wê, weke fahmkirina nakokiyên cewherê tiştê ku ew heya jî bê. Di wê rengê û awayê de wê, weke hebûna tiştê ku wê bi wê re wê were fahmkirin wê bi rengê tişt ku ew di xwe de wê, weke ku ew bi nakokî heya wê, fahmbikê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov navarok û cewherê tiştê

fahmbikê mirov wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê têngîna dîyalektikî a metalyalismê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Tişt wê, pêvajoyên gûharîna wê de wê, nakokiya bi gûharînê û ankû weke temenê wê gûharînê ku ew di wê de heya wê, temenê wê darêjk gûharînê a tiştê bixwe jî wê biafirênê.

Di wê rewşa fahmkirina têngîna girêdanîya dîyalektikê de ku mirov dikarê wê dîsa bi têngînek xwezayî wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Wê di nava xwezayê de wê, hertimî wê di nava yak u ew heya de wê temen û cewherê pêşketina ya nû wê xwe bide nîşandin. Ev wê, minaq wê dema ku mirov zeytûnekê dixwê ku ew sîsika nava wê were avêtin li ardê wê ew şîn bibê. Ew sîsik wê weke temenê xwe jinûve afieandina wê heyînê a bi awa, reng û çerçoveyek din a weke wê. Lê wê hemû di çerçoveyek rêgezî de wê bibê. Wê weke rêgezekê ku mirov wê fahmbikê wê, ji sîsika zeytunê wê tîrî şîn nebê. Ji ya tîrî wê pîvan şîn nebê. Ji ya pîvanê wê bacan şîn nebê. Ji ya bacanê wê, îsot şîn nebê. Wê di wê rewşê de wê, rêgezek dîyalektikî a di xate xwe ya pêşketinê û ahenge xwe de ku ew pêşdikeve wê were dîtin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa rêgezî a xwezayî wê di wê rewşê de wê weke aliyekê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê.

Pêvajoyên fahmkirina metalyalismê wê piştî pêşxistina wê têngîna wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, bi wê re wê, dîrok, civak, pêvajoyên pêşketinê, xweza û hwd wê, bi gelek aliyên din re wê were şîrovekiirn. Di wê rewşê de wê, ji aliyê felsefeyê ve ku mirov wê hilde li dest wê, têngînên felsefeyê ên ku ew di serdemên kevnera de jî wê bi awayekê wê werina li ser ziman ên weke 'têngîna gûharînê' a haraklit, têngînên bi zanîna felsefeyê xwezayê ku wê zanînê bi temenê wê yê fahmkirina bi ji xwezayê a stoayîyan û têngîna demokritos a weke ku bi her tişt bi ji atomê diafirê' û hwd wê, weke aliyana ku wê temen biafirênin bin. Di aslê xwe de wê, ev alî wî piştî wê, bi zanînê wê werina kûrkiirn. Wê, bi wan re wê fahmkirin wê di wê rengê û awayê de wê were pêşxistin. Lêkolînên marks ên li ser felsefeya xwezayê a demên kevnera weke li ser ya felsefeya xwezayê ên di çerçoveya felsefeya xwezayê a demokritos û epîkurus wê, di wê çerçoveyê de wê, temenekê têngînî ê bi felsefeya bûjenê re jî wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, filosofên xwezayê wê, bi têngînên weke gûharînê û her tişt ji atoman diafirê ku wê werênina li ser ziman wê, di dewama wê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê weke têngîna ku wê di demên hemdem de wê werina

kûrtirkirin. Hizrên kuantumê ku wê her tiştê ji atoman diafirê wê werênê li ser ziman û wê bi wê re wê, di wê de wê li ser elementa herî piçûk hertimî wê hizirkirinê wê ji xwe re wê bike felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê temenekê wê hebê.

Felsefeya xwezayê wê, lêkolînên ku wê li ser wê werina kirin di demên hemdem de wê temenê pêşxistinên bi teorîkî û zanînê ên di wê çerçoveyê de wê pêşbixê. Di wê rengê de wê, hizrên weke her tişt bandûrê li hevdû dike wê, weke têngîna ku wê piştê wê, di çerçoveya hebûnê û bi bûjenî de ku wê werina hizirkirin bin. Felsefeya bûjenê wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê fahmkirina ji xwezayê û fahmkirinên bi zanînê û têngîna ên weke bi têngîna dîyalektîkê û hwd re wê, di wê awayê de wê, temenê fahmkirinê wê bibê.

Rêbaza dîyalektîkê di nava têngîna metalyalismê de

Di nava têngîna metalyalismê de wê rêbaza dîyalektîkê wê weke aliyekê giring wê were li ser ziman. Li gorî wê, rêgezên wê ji nicelê bi ber nîtelê ve gûharîn û pêşketin, dem û mekan, destûra hevyekeîya dijberan û hwd wê weke çerçoveyna ku wê di wê çerçoveyê de wê, li ser wê were sekin in û wê bê hanîn li ser ziman bê. Di rewşa wê de wê, dema ku mirov wê têngîna dîyalektîkê wê, bihizirê wê di dewama wê de wê weke têngîneka ku mirov bi têngîna metalyalismê a dîrokî re wê werênê li ser ziman wê her tişt wê di dewama hevdû de û bi hevdû re di nava têkilî û bandura de bê wê were dîtin û ser ziman. Wê ev wê weke aliyekê giring ê fahmkirina wê destûra wê bê. Dema ku wê dendikek wê têkilî axê û avê nekê wê şîn nebê. Mirov nikarê bêxwarin û av bijî. Her wusa wê, her tişt wê, bi rewşa xwe re wê bijî. Di wê rewşê de wê têngîna dîyalektîkê wê, di fahmkirina xwe de wê, bûjenê wê weke aliyekê wê yê temen bê. Marks wê dema ku wê bahsa dîyalektîkê bike wê di serî de wê, weke şewayekê cûda ê nêzîkatîyê wê hildê li dest li dest. Wê weke çerçoveyek fahmkirinê a têngîna ku wê weke ku marks dihênê li ser ziman û ku ew dibêjê “min ji qalika wê derxist” wê were ser ziman.

Di rewşa fahmkirina têngîna metalyalismê de wê weke têngînek bûjenî bê. Ji xwe gotina ‘metalyalê’ wê weke gotinek ku wê tiştê bi hebûna wê ya heyî re wê, werênê li ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê ‘..sim’ wê li dawiya wê were danîn wê weke têngînek hizrî wê were dîtin. Bi teorîkî wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê, di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, weke aliyekê din wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê têngîna bandûrê wê temenê wê li ser heyîna ku ew di jîyanê de heya bê. Di wê rewşê de wê, tişt wê bi hebûna xwe re wê temenê bandûrê û têkiliyê wê bi dervî xwe re wê biafirênê. Dema ku ew newnebê wê mirov nikaribê bahsa wê reşa têkiliyê wê bahsa wê bike. Ku çavkaniya hemû tiştî bûjen bê wê, demê bûjen dive ku ew pêşî hebê. Dîyar bê. Mirov karibê destlêbide. Wê derkbikê. Wê ev wê weke rêgezna wê yê pêşî bin.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê bi têngîna dîyalektikê a metalyalismê re wê werênê li ser ziman ku wê têngîna dîyalektikê wê di ware fahmkirinê de wê, di wê rewşê de we wê, rewşan di nava şert û merxên xwe de wê, hildê li dest. Wê di nava mantiqê dîyalektikê de wê her tişt wê bi nakokiya dîyalektikî re wê were bigûharê. Wê ti tişt wê weke xwe wê nemênê. Wê her tişt wê bi gûharandinê wê darêjkê wê bi gûharênê ş wê awayekê din wê bistênê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê din ê giring wê di serî de mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Li gorî dîyalektikê wê her tişt di nava tevgerê, gûharîn û pêşketinê de wê, bibê. Li gorî wê xweza di xwe de wê rêgeza tevgerî wê di xwe de wê bihawênê. Li gorî wê mantiqê wê, ti tişt wê ne bi sekin bê. Di wê rewşê de wê dema ku mirov bi têngîna Einstein a 'dîtbariyê (rolativite) wê fahmbikê wê tişt ku ew weke ku ew sekinî jî bê wê di xwe de wê di nava tevgerê de bê. Li gorî wê jî wê bûjen û tevger wê heman tişt û weke hevdû bê. Wê vejen bê. Li gorî mantiqê wê yê dîyalektikî ê nakokiyê wê di çerçoveyekê de bûjen wê weje yekîtîya dijberîyên ku ew di ahengekê de bi hevdû re dijîn jî bin. Di wê rewşê dewê, di serî de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Di mantiqê dîyalektikê de ku wê bahsa tevger û gûharînê wê were kirin de wê, bi wê re wê, di çerçoveya têna nakokiyê de wê bike ku wê fahmbikê. Nakoki wê weke xosletê hebûnê bê. Di navaroka bûjenê de bê. Tevger wê, çavkanîya gûharînê, **jîyanê bê**. Di çerçoveyek qatagoriyî de ku mirov hildê li dest wê, weke nicel û nîtelê, tekane û ne **tekane**, sedem û encamê, pêwîstî û jixwerebûyîn, awa û cewher û hwd mirov diakrê werênê li ser ziman. Di rewşa nîtel û nîtelê de wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê xwezayî ê temenê wê yê afrîner jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Dema ku mirov li nava xwezayê binerê wê di wê rewşê de wê tişt wê wergerîna li rewşê de wê ne tenê wê darêjkê wê biwê re wê bigûharê wê wekî din wê temenê pêşveçûnê jî wê biafirênê. Mirov ku wê avê bikelenê wê, ew kelîn ku ew derket ser 100 rêjeyê re wê ew bê bûhar.

Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê yê teybet bê. Di wê rewşê de wê, wekî din wê dema ku ew vajî wê hat cemidandin wê bê qaşa.

Rewşa gûharîna ji nîcelê li nîtelê ve wê ew bûyîn wê di rewşa gûharîna rewşê a di nava jîyane xwezayê de wê, weke aliyekê afrîner bê. Di wê rewşê de wê ev wê, bo elementên din jîn nava axê û hwd jî wê wusa bê. Ji kûrmekê derketina poritankekê wê, di wê rewşê de wê weke rewşek darêjk gûharandinê a di pêvajoya jîyanê de bê. Di mantiqê dîyalektîkê de wê ev weke rewşeka qawiztinê bê. Minaq wê dema ku wê av wê bê bûhar wê xoslet û rengê xwe yê darêjkî ê avî wê windabikê. Wê bi wê re wê qawistinekê wê bike. Wergerîna tiştê li tiştê, ji awayê li awayê wê, weke **qawistinekê dîyalektîkî** mirov dikarê wê fahmbikê. Di rewşa darêjk gûharandinê de wê, weke aliyekê giring wê rewşa gûharînê wê, ji aliyekê din ve jî wê, li gorî rewş û awayê ku ew gihiştîyê û bûyê de wê, temenê bandûrê, afirin û hwd wê bi wê re wê biafirê. Di wê rewşê de wê, temenê wê, bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Weke aliyekê din jî wê reşa tekanê û pirranîyê bê. Di wê rewşê de wê, tişt wê, çendî ku wê weke yek bê wê di xwe de wê gelek bê. Lê her gelek jî wê, weke ku wê were kifşkirin wê yek bê. Mirovek wê, di xwe de wê, yek bê. Lê di nava mirov de wê dema ku mirov li ser têngîna atomê a demokritos re bihizirê wê were dîtin ku wê her tişt wê, weke ji qatkên piçûk wê biafirê. Di wê rewşê de wê her tişt wê weke ji atoman wê biafirê. Di dewama wê de wê weke aliyekê din jî wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê, tişt weke mirov çendî ku wê yek jî bê wê di xwe de wê bi wê rengê pirr zêde wê gelek bê. Di wê rewşê de wê, di rewşa wê de wê, her tişt ku ew heya wê di çerçoveya hebûna wê ya heyî de wê, weke yekê jî wê hebê. Ev wê weke ku wê di çerçoveya giştî a mirov de wê weke ku wê wusa bê wê di çerçoveya atomê de jî wê bi hebûna wê re wê weke hebê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di nava wê rewşê de wê, dema ku me bi hevdû re wê têkiliyê de wê hanî li ser ziman wê bêgûman wê ev wê weke aliyekê wê yê teybet û destûrî jî wê ji aliyekê din ve jî wê bide nîşandin bê. Di wê rewşa têkiliya nava alîyan û rewşan de wê ew wê weke aliyekê giring wê rewşa têkiliyê wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rewşê de wê bi teybetî wê bide nîşandin. Me li jor bahsa atoman û hatina cem hevdû û ji wan afirina hebûna giştî kir. Di wê rewşê de wê demê mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê, ew hebûna giştî ku ew di

temenê wê de ew hatina li cem hevdû û têkiliya wan bi hevdû re nebê wê demê mirov wê nikaribê bahsa rewşa wê hebûnê bike. Di wê rewşê de wê rewşa hebûnê wê, weke aliyekê giring ê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, werênê li ser ziman ku wê hevdû girtin wê weke pêwîstîniyeka jîyanî a ku ew bi wê hebê jî bê.

Di rewşa wê, rewşa darêjkî a hebûnê de ku mirov wê, dihizirê wê mirov bi wê re wê kifşdikê ku wê rewşa hebûnê wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê hebûnê wê xwe bi wê re wê, bide nîşandin. Rewşa hebûnê wê, di wê rewşê de wê, demê wê jî aliyê têtîna pêwîstîniyê ve jî wê mirov dikarê wê, di wê rewşê de wê bi hebûnê re wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Reşa têtîna pêwîstîniyê wê, di wê rewşê de wê weke alî û rengekê têtînê ê ku mirov wê dikarê wê di çerçoveya wê de wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di wê rengê û awayê de wê, rewşa wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Hebûn wê, di awayê wê de wê, weke rewşek hevdûgirtî a teybet bê. Di wê rewşê de wê, hevdûgirtina wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê bi awayê wê yê ku ew bi wê heya jî bê. Di wê rengê de wê ew wê weke aliyekê wê yê giring jî bê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê fahmbikê ku wê rewşa têtîna darêjkî wê, di wê rewşê de wê, weke ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê wê di wê rewşa xwe de wê hebê.

Di wê rewşê de wê, têkiliya têtîna pêwîstîniyê a bi hebûnê re wê, di wê rewşê de wê, bi awayekê wê xwe bide diyarkirin. Wê jî rewşên wê yên din jî wê mirov dikarê wê dijîyanê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Mirov wê weke zindiyekê ew nexwe û nevexwe wê nikaribê bijî. Wê ev wê weke pêwîstîniyekê jîyanî a xwe domandina wê jî bê.

Di rewşa hebûnê de wê, bo jîyankirina wê pêwîstîniyên wê yên jîyanî wê çi bin wê ew wê di serî de wê weke aliyê temenê ê bi hebûna wê re ku wê werina ser ziman û dîtina bin. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê weke aliyekê din ê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, jî mirov dikarê wê fahmbikê wê rewşa hebûnê wê, di wê çerçoveyê de wê hem bi hebûna xwe re û hem jî wê bi rewşa xwe domandina wê ya bi rewşa wê ya jîyanî re wê, girêdayî hin rewşên pêwîstîniyê en ku mirov di temenê wê de wê bii rewşî fahmbikê bê.

Di rewşa pêwîstîniyê de wê, mirov dikarê wê bêtê ku wê, weke aliyekê ku wê, di çerçoveya têtîlîdanîne û bi hevdûgirtîne û her wusa hevdû bi

yekîtiyekê dana nîşandinê de jî wê ew wê weke destûreka temenî a bûhûrîner bê. Di rewşa fahmkirina hebûnê de wê, di wê rewşê de wê, di nava hin rêgezên xwezayî ên destûrî de wê hebûna xwe wê bijî. Wê hebûn wê bi wan re wê temenê wê yê hebûnî wê hebê.

Di wê rewşê de wê, destûra pêwîstîniyê wê dema ku mirov wê bi beremberê wê bihizirê wê têgîha 'jixwerebûyînê' ku wê bi heman rengê wê weke rêgezek destûrî a heyînî wê xwe bide nîşandin bê. Di wê rewşê de wê, jixwerebûyîn wê weke têgîneka ku wê bi wê were were bawerkirin ku wê tişt wê ji aliyekê ve wê ji xwe re wê çêbibê. Ji aliyekê din ve jî wê, ne girêdayî ti rewş û têgînên fahmkirinê ên weke baxtê û hwd bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê rewşa têkiliya hebûnê a bi dervî wê re wê, di nava têkiliyê, bandûrê û hwd de wê bimeşê. Mirov wê dema ku wê bi deverekê re wê têkiliyê wê dênê wê, di aslê xwe de wê, ji du aliyan ve wê mirov dikarê bi rewşa têkiliyî re wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê bi vîna me re wê pêkwere ku mirov wê kifş dike bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewş de wê, mirov wê, hingî wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê dema ku mirov wê, here deverekê wê bi vîna xwe wê here. Wê, di wê rewşê de wê çawa û di nava çi şert û mercê de wê here wê ew wê bide dîyarkirin. Wê, di wê rewşê de wê ev wê weke rewşeka ku wê mirov wê bide dîyarkirin jî bê. Jixwerebûyîn wê di nava rewşa xwezayî de wê, ji aliyekê din ve jî wê weke rewşeka ku ew ne girêdayî tê rewş, xwestek û biyarê ku ew bûyî jî wê were dîtin bê. Ji vê aliyê ve jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Minaq wê dema ku mirov wê, bi rêwîtiyekê re wê here di otobûsê de. Di rê de wê, ne kifşbikê ku mirov wê rastî çi were. Lê di rê de wê, hingî wê, hew te dît ku wê rewşna nû wê derkevina ber mirov. Minaq wê, di otobûsê de wê kesekê din ku ew nedizanî ku ew di wê otobûsê de rêwîtiyê dike wê bibînê û silevê bide hevdû. Wê ev wê weke rewşek ne li bendêbûnê bê. Wekî din wê ew wê werina cem hevdû wê rûnihin û wê, piştî wê gelek tiştên ku wê herdû alî ne li bendêbûn wê ji hevdû re wê bînina li ser ziman. Wê ev hemû wê, di dewama hevdû de wê werin û bibin. Di wê rewşê de wê rewş rewşê, gotin gotinê û hwd wê werênê li div hevdû.

Di wê rewşê de wê ew wê weke rewşek ji xwerebûyînê wê xwe di rewşê de wê bide nîşandin. Di wê rewşê de wê ti aliyê ji wan wê ne kifşkiribê ku wê kîjan alî wê çi bêjê û wê gotinê bi çi ve wê girêbide û wê werênê li

ser ziman. Wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê rewşê de wê bide dîyarkirin.

Rewşa têkiliyê wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov ji aliyê têngîna 'jixwerebûyînê' ve wê hilde li dest wê, weke rewşek pirrdîmenî wê xwe di rewşê de wê bide nîşandin. Wê di wê rewşê de wê, bûyîna rewşê wê weke ku wê ne girêdayî ti sedemê wê rûbide wê di wê rewşê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê têngîna sedemê wê weke aliyekê din ê ku mirov wê, dikarê wê di reşa jixwerebûyînê de ku mirov wê fahmbikê wê bi wê bi xwe re wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di wê rengê û awayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê. Di rewşa têkiliya nava hebûnê û rewşê de wê, têkiliya wan ya bi sedemê ku wê were ser ziman wê, weke çerçoveya ji hevdû re bûyîna sedem di rewşa rûdayînê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di rewşa têkiliya sedemê û encamê de wê mirov dikarê wê di çerçoveya têngîna dîyalektikê de wê weke rêgezekê wê werênê li ser ziman ku wê, hevdû afirandina bi rewşê re wê were dîtin. Mînaq wê dema ku wê av bikelê wê di rêjeya 100î de wê bûhar wê ji wê biafirê. **Wê di** wê rewşê de wê, bûyîna wê bûharê wê weke encama wê kelinê wê xwe di awayekê de wê, bide nîşandin. Wê weke sedem jî wê kelin wê were dîtin. Di wê rewşê de têkiliya nava sedem û encamê de wê, weke rewşek têkiliyî a bi hebûnê re ku mirov bi rewşên jîyanî re wê fahmbikê bê. Wê di wê rewşê de wê, rewşa têkiliya ssedemê û encamê wê di wê rewşê de wê weke rewşek heyînî a hebûnî wê xwe bi rewşa fîzîkî re wê bide nîşandin.

Di ware fahmkirina têngîna nîtelê û nîcelê de wê mirov dikarê wê bêjê ku mirov wê dema ku li nava jîyanê a asayî binerê mirov wê gelek aliyên wê bi wê re wê bibînê. Kebeniyek male wê dema ku ew xwarina xwe çêdikê wê, dizanê ku ew çiqasê xwê û ankû tiştên din wê tevli hevdû bike. Dizanê ku wê, rewşa zêde tevlikirina xwê wê, xwarinê şor bike. Dema ku wê xwarineka weke şorbeyekê wê çêbikê û ankû tişteke din wê çêbikê wê, li gorî çawa nîcelî li di wegûharê li nîtelê bêî ku ew di farqê de bê wê, pêktênê. Wê sawalake jî wê, çi bijî wê bizanibê. Roviyeke di zanê ku ew kîjan tiştê bixwe wê baş bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke rewşa dîyalektikî a dervî hiş jî wê bi wê re wê weke awayekê ku ew ketîya hundirê mirov de mirov wê, bi wê dijî wê, were dîtin. Di rewşa nîcelê li nîtelê de ku mirov rewşa similasyona kumê bîne berçavê xwe wê baş bê. Mirov wê dema ku wê ji ser kevirekê mazin wê kumê hêdîka berdê wê li ber kevîr wê hin bi hin wê li ser hevdû wê binijê. Ku ew het

astekê wê piştire wê bikevê. Wê weke ku wê belavbibê li hewirdorê. Lê heta wê asta ku ew ji hevdû belav bibê wê, kum wê lib bi lib wê li ser hevdû wê binijê. Ev rewş wê bi nîtelî wê weke di rewşa 'fazê' de jî wê wusa bê. MInaq wê, dema ku mirov wê wê rewşê bi elektrîkê re wê bênê ser ziman wê hêdîka dayika herikînê wê hin bi hin ku ew lê hat zêdekirin wê ew wê ji ya ragihînê minaq wê li ya super ragihînê wê were û bibê. Di wê rewşê de wê, bi nîtelî wê ew zêdebûyîn wê, weke temenekê wê bê. Di dewama wê de mirov dikarê bahsa ya 'qatk' û ya 'tamê' bike. Wê bi awayekê mantiqî wê, ya tam wê hemû qatkan re wê di heviyekê de bê. Li vir pêşî dive ku mirov ya tam wê kifşbikê. Minaq ku mirov kîvroşkekê bihizirê. Ku ew di navenda lebratuwarê de ku ew çengekê wê hat jê kirin wê ew kîvroşk wê ne kîvroşkek tam bê. Lê wê dema ku mirov li qatekekê bihizirê wê ew ne tam bê. Wê hebûna tamî wê bi çerçoveya xwe re wê bi hebûna xwe re wê hebê û wê tam bê. Qatk wê bi têkiliya xwe ya bi yê din re wê hebûnê wê bi afirênê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê di rewşa atomê weke qatka piçûk a binî de jî wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Tişt wê dema ku wê ew hebê ku mirov wê bi çerçoveya wê tiştê bi xwe re wê hilde li dest wê, di aslê xwe de wê nebûna wê ne girêdayî ti têgîna bi sedemî û encamê wê bi awayekê objektîv wê were dîtin. Li vir wê, têgîna sedem û encamê wê di aslê xwe wê ji aliyekê ve jî wê weke aliyekê rewşî ê ku mirov wê bi şîyarîya xwe ya hişmendî re wê bi rewşê re wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov bi têgîna sedem û encamê re bihizirê wê rewş wê di awayekê de wê weke ku wê bi hevdû ve wê girêdayî bin wê di awa û rengê de wê xwe bidina dîyarkirin bin. Mirov wê, dema ku wê birçî bê wê, xwarinê bixwê. Wê demê wê xwarin ku mirov bixwê wê weke encama birçîbûnê bê. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê bênê li ser ziman ku wê dema ku mirov bi wê bihizirê wê mirov dikarê wê bêjê ku wê, rewşa domandîna jîyanê wê di wê rewşê de wê ji aliyekê ve wê bi rewşa heyînê ve wê girêdayî bê. Tişt ku ew ji hevdû ve wê bi mantiqê wê, bina sedem û encam ji hevdû re wê weke aliyekê bi wê fahmkirina tiştê bi hevdû re di nava têkiliyê de jî wê weke aliyekê wê were dîtin.

Fahmkirina tiştê wê di wê rewşê de wê, bi wê rengê wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman wê rewşa wê, bi wê re wê di nava têkiliyê de bê. Di çerçoveya têkiliya hebûna sedemê

û encamê de wê, dema ku mirov bi wê bihizirê wê mirov diikarê wê werênê li ser ziman û bibînê ku wê hebûn wê bi hevdû re wê di nava têkiliyekê de wê were dîtin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, rewşa hebûnê wê minaq ku ew weke hebûna jîyane zindiyekê weke mirov bê ew xwarinê nexwe û avê nevexwe wê nikaribê bijî. Wê demê bo ku ew bijî wê pêwîst bê ku ew wan aliyan bijî. Wan aliyan bike. Wê demê wê hingî wê karibê ew bahsa jîyane xwe bike.

Di wê rewşê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa têkiliyê wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê xwe bi awayê hebûnê û rewşa wê ya têkiyî a jîyanî bi rewş û hebûnê din re wê, were dîtin wê di wê rewşê de wê bê dîtin.

Ji aliyekê din ve jî ku wê weke rêgezê din a têngîna dîyalektîkê ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman wê, rewşa hebûnê awayê wê û cewherê wê bê. Li gorî wê, her tişt wê xwedî cewher bê. Di wê rewşê de wê bi wê cewherê re wê xwediyê awayê xwe yê darêjkî jî bê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa cewherê wê weke çerçoveyek wê ya hebûnê wê hebê. Ku ew hebûn nebê wê ne mirov karibê bahsa cewherê bi wê re bike û ne jî mirov wê kaeribê bahsa awayê û ankû şeklê wê bike. Wê di wê rewşê de wê wusa wê were dîtin ku wê şartê pêşî ê fahmkirina cewherê û awayê wê ew bê ku ew xwediyê temenekê hebûnê a li berçav bin.

Ji aliyekê din ve jî wê mirov ku wê bi têngîna felsefeyê re wê hildê li dest wê, cewher wê, hertimî wê weke têngîneka ku wê hertimî wê bê mijare fahmkirinê. Wê di wê çerçoveyê de wê têkiliya cewherê û awayê wê bi hevdû re wê hertimî wê weke aliyekê giring wê xwe bi hevdû re wê bidina nîşandin û dîyarkirin bin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa hebûnê wê weke rewşek giring a ku mirov wê di serî de wê di wê rengê û awayê de wê hildê li dest bê. Di wê çerçoveyê de wê minaq bûjen û zanîn, gotin û kirde, hundirin û derveyî û hwd wê, weke aliyna ku mirov dikarê di wê çerçoveyê de wê, fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê mijare fahmkirina cewherê wê hertimî wê weke têngînekê wê mejiyê mirov wê meşkul bike bê. Di wê rewşê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê

Di wê rewşê de wê, roja me de ku wê bahsa hebûnê cewherê û awayê wê were kirin wê ne tenê têngîna felsefeyê wê, her wusaa têngînên weke hûnerê û hwd jî wê bi wê re wê bi têngînek hebûnê ku wê bi têngînek hebûnê a razber wê were dîtin û ankû pêşxistin wê were ser ziman. Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê giring wê mirov dikaerê wê di serî de wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman. Cewher wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, weke aliyekê hundirînê ê tiştê û ankû hebûnê wê were dîtin. Minaq wê dema ku mirov li ser zanînê re wê bahs bike wê 'zanîn û awa' wê bi wê re wê mirov dikarê wê li wê bihizirê. Di wê rewşê de wê zanîn wê çî reng û awayê wê hebê? Di wê rewşê de wê zanîn wê hertimî wê weke aliyekê giring wê di wê rewşê de wê, xwe bi awayekê wê, bide dîyarkirin. Wê cewher wê, weke zanînê wê awayê wê yê ku wê bê û derkeve li hole wê, di wê rewşê de wê, weke awayekê ku wê mirov wê li ser wê rewşa zanînê re wê bi têngîna 'şenberî' wê dikarê wê werênê li ser ziman bê. Lê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê rewşa awayê wê, bi sere xwe wê, ku ew weke ya li berçav cihê dîtin wê, têtikiliya wê ya bi wê zanînê re wê weke awayekê wê bê. Lê hebûn ew hebê wê di pêvajoyek gûharînê de bê. Wê dema ku ew awa weke bi hebûnê ew hat pêşxistin wê piştî wê ew tabîî zagotina gûharînê wê bibê. Wê bi wê re wê pêvajoyên nû wê bi wê hebûna xwe re wê bîrê li hole. Di wê rewşê de ew zagonên hebûn û fîzîkî ên bûjenî ku wê serdest bin wê, di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê weke temenekê kifşkar wê di wê rewşa zanînê de wê jî aliyê xwe ve wê xwe bide nîşandin û dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê di destpêkê de bahsa çerçoveya têngînê a cewherê wê weke aliyekê ku wê awayê wê biafirênê wê werênê li ser ziman. Dema ku mirov rewşên weke awadanîyê (mimari), hûnerê û hwd wan dihizirê wê bi wan re wê weke ku wê weke jî cewherê li awa û ankû jî zanînê li awayê (şeklê) wê pêvajoya afirînê wê bibê. Lê di aslê xwe de wê, ew cewher ku ew temenekê wê yê awayî ku ew li ser wê afirîya û heya ku ew nebê mirov wê nikaribê wê bahsa wê bike. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê rewşa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, rewşa hebûnê bi awayekî wê hebê. Di wê rewşê de wê weke ku mirov bi awayekê qaba bi têngîna metalyalizmê re bi hizirê wê weke ku mirov wê werênê li ser ziman jî bûjenê wê bi biriqîna wê bidestxistina hiş, zanîn û hwd wê were û bibê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyê wê yê fahmkirinê bê. Di wê rewşê de mirov dikaerê wê weke

aliyekê din wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirina wê pêvajoya têkiliya nava cewherê û awayê de ku ew ji aliyê cewherê ve bê û ankû ji aliyê awayê ve bê wê, di serî de wê bi pêvajoyek azmûnî wê bibê Wê tişt wê ji xwe re wê ji aliyekê ve wê hem hebê û hem jî wê nebê. Di wê rewşê de wê ev wê weke têgînek destûrî a ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Dema ku wê bahsa ji cewherê afirînê wê were kirin wê demê di nava cewherê de wê dibê ku hinek têgînên azmûnî ên bi awayekî hebin. Di wê rewşê de wê ji xwe ku wê dema ku mirov cewherê weke zanînê û hwd wê werênê li ser ziman wê ew zanîn wê bi awayekê ku mirov wê dahûrbikê bi hûrgilî wê mirov wê bi wê re wê kifşbikê ku wê, rewşa wê weke aliyekê giring wê, bi wê re wê were dîtin ku wê, awayekê wê yê hatî afirandin wê hebê. Di nava cewherê zanînekê de wê gelek qatkên dîmenî ên awayî wê hebin ku ew zanîn bi wan hatiya cem hevdû û afirîya bê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, ji xwe re wê temenê wê bi levkirina wan awayaên piçûk û ankû mazin re wê were dîtin. Di wê awayê de wê rewşa fahmkirinê wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê ji aliyekê ve wê bide dîyarkirin. Di rewşa fahmkirina awayê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê weke rewşek dîtbar a li berçav ku mirov wê bi hebûnî dikarê wê bibînê û ankû wê hişbikê wê hebê bê. Wê xosletê wê yê awayî wê di serî de wê di wê rengê de wê xwe bi awayî wê bide nîşandin.

Awa û cewher wê, hevdû wê, di çerçoveya fahmkirinê a bi zanîn û awayê de wê temem bikin. Wê di awayekê hevgerî de wê bidina nîşandin. Wê dema ku mirov awa fahmdikê ew dihê wateya ku mirov cewherê fahmdikê? Yan jî mirov dikarê hemam pîrsê vajî wê jî bipîrsê. Dema ku mirov cewherê fahmbikê wê karibê were wateya fahmkirina awayê jî? Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, hem bi nuansî û hem jî bi aliyên din ê têgînî re wê, cûdahî wê weke ku wê hebê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê ji aliyê wan ve yek bi yek dikarê wan hildê li dest. Di wê rewşê de wê, minaq pêvajoya awayê ku ew bi hebûnî heya û mirov wê dibînê û hwd wê weke rewşek tiştî wê ew hebê wê ew wê demê wê weke tişteke bi sere xwe jî wê hebê. Wê tabîî pêvajoyên gûharînê ê fîzîkî bê. Wê bi wê re wê, ew gûharîn wê bibê. Di wê rewşê de wê, rewşa ku ew gûharî bi fîzîkî wê bi xwe re wê di fahmkirina cewherê û afirîna wê ya li gorî rewşên nû di wê pêvajoya gûharînê de wê, were dîtin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring ê din mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê rewşa cewherê wê, were dîtin ku

wê weke rewşeka ji aliyekê fizîkê ve li wê bihizirê wê girêdayî zagonên fizîkê wê bijî bê. Di wê rewşê de wê, bi wê re wê awa bistênê û wê pêvajoyan wê bi azmûnî wê bijî. Dema ku ev, ji aliyê awayê ve wusa wê bê dema ku mirov ji aliyê cewherê ve wê fahmbikê ew dibê ku ew zagonên fahmkirinê hinekî di wan de cûdatir hikmên xwe bidina dîyarkirin. Wê demê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê di wê rengê û awayê de wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê bê.

Zagonên fahmkirinê ên ji aliyê cewherê ve wê, di wê rewşê de wê, çerçoveya zanînî ku ew hatî afirandin bi awayekê hevgrîtî wê çawa bê wê bi wê rengê wê bike ku ew awaye were fahmkirin. Wê di wê rewşê de wê, dervî wê awayek wê newê fahmkirin. Di wê rewşê de wê awaye wê hevgrîtina zanînî a hatî afirandin wê were hizirkirin. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê weke ku wê di awayê de wê mirov dema ku cewherê fahmbikê wê karibê cûre û cûda wê fahmbikê wê ji aliyê têgîna cewherê ve jî wê hizirkirina bi awayê wê cûre û cûre wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin û fahmkirin. Em minaq deh kesa ji hevdû cûda bi heman zanînê ji wan bixwezî ku ew awayekê derxina li hole ku ew heya wan ji hevdû û rengê hizirkirinê wan nebê wê, awayên cûr bi cûr wê bihizirin û wê derxina li hole. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê bê ku wê cewher wê, bi hebûna wê ya razberî re wê temenê hizirkirinê me yê cûda ên ku mirov dikarê wan bihizirê jî bê. Di wê rewşê de wê di serî de wê weke aliyekê girîng wê mirov dikarê wê fahmbikê bê.

Wê weke ali û mijareka di dewama wê de wê pêşxistina hişmendiyê mirov dive ku wê bike. Di wê rewşê de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê pêşketina zanînê wê di wê çerçoveyê de wê bi fahmkirina cewherê û awayê a bi hevdû re û yek bi yek cûda wqan ji hevdû wê, weke aliyekê temenî ê fahmkirina wê bê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê, werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, zanîn wê li ser kirinê re hem cûda û cûda fahmkirina cewherê bi rewşên awayî û pêşxistin û kifşkirina wan re û hem jî bî heman rengê fahmkirina cewherê bi gelek awayên wê di nava awayê de wê, weke aliyekê ku wê temenê wê zanînê wê biafirênê. Di wê reşa tevger, kiirn û hwd wê weke rewşna ku mirov dervî xwe wan bihizirê û wan kifşbikê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman bê. Di rewşa fahmkirina cewherê de wê, di serî de wê weke mijareka zanînê bê. Wê, dema ku mirov cewher wê fahmkir wê bi wê

fahmkirinê re wê weke ku wê bihiş jî bike. Wê dema ku ew bi hiş jî kir wê, weke ku ew weke çerçoveyek heyî a hişmendî a dervî me ku ew heya bi hebûnê re wê, hizirbikê. Di rewşa bûjenê de ku ew çendî ku ew bi zanîn bû wê weke ku wê were bihişkiirin. Zanîn wê li ser reşa heyî a hebûnê re wê bi xosletên wê re wê bibê. Di rewşa fahmkirinê de wê, di aslê xwe de wê pêşketina fahmkirinê wê weke rewşek komplika a ku mirov wê nbi têkiliyên nbava hevdû ên bûjenê û têkiliyên meji ên li ser bûjenê bi dîtbarîya wê re ku mirov dênê re wê fahmbikê. Wê di wê rewşê de wê, zanîn wê di wê rewşê de wê, bi xosletên wê re wê were dîtîn û fahmkirin. Her demî wê dema ku me tişteyê bi rewşej bûjenî re wê fahmkir wê, karibê ew bibê temenê fahmkirinê din jî ku mirov wê bike bê. Di wê rengê de wê fahmkirin wê bi zanîna tiştê û kifşkirina xosletên wê yên nû û nû re wê wê, pêşbixê. Di carekê de wê bûjen wê ne weke heyîneka ku wê were fahmkirin bê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li filmekê dinerê û ankû hûnerêka hatî çêkiirn bi destî ku ew bi wêneyî bê û ankû tişteyê din bê ku mirov li wê nerî care pêşî wê tişteyê bi wê hebûn û pêvajoya wê ya fîzîkî re wê fahmbikê. Lê care duyem ku ku mirov li wê nerî wê tişteyê din wê li ser wan fahmkirinê xwe re hem wê fahmbikê û hem jî wê ji aliyekê din ve jî wê, bi kifşkirina aliyên nû re wê fahmkirinê nû bi xosletên wê re wê bidest bixê.

Di wê rewşê de wê, fahmkirin wê weke pêvajoyekê wê bi bûjenê re wê xwe di wê rewşê de wê bide nîşandin.

Di rewşa kirinê de wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê kir wê, weke rewşek bûyî û rûdayî wê, ew wê hebê. Di wê rewşê de wê, rewşa kirinê wê bi heyînî wê xwe di wê rewşê de wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê fahmbikê wê kiirn wê tevgerên ku me kirin û dana nîşandin wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê, fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa fahmkirina hişmendiya de wê, di wê ware de wê di serî de wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê bi wê re wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê dema ku mirov bahsa hişmendiya bike wê her tiştê ku me di jîyane xwe pêkhanî û ceribandî wê mirov dikarê di çerçoveya wê de fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveya de wê weke aliyekê giring wê hişmendî wê rewşa kirinê wê weke dîyardeyê wê bi hiş wê kifşbikê û wê dervê li têgihiştinê. Di wê rewşê de wê, tişt bû ku ew were derxistin li hiş û têgihiştinê pêwîsta ku ew hebê û ankû rûdabê. Di wê

rewşê de wê, di serî de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring li mirov wê dikarê wê, di serî de wê, werênê li ser ziman bê. Di rewşa fahmkirina têtîna hişmendîyê de wê, kirin wê di wê rewşê de wê, weke çerçoveya wê ya temenî bê. Lê li vir wê dema ku mirov wê li ser kirinê re wê fahmbikê wê, di aslê xwe de wê aliyekê wê yê teybet wê ew bê ku wê kirin wê, weke tevgerê wê, ne bi dîmen wê dûbare ku mirov bêjê wê hebê bê. Wê weke kêlîkekê wê bibê û wê derbas bibê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê fahmbikê bê. Di rewşa fahmkirina têtîliya hiş û kirinê a bi hevdû re de wê, hevdû afirandinê wê weke rewşeka têtîliyî a nava wan bê.

Ji wê aliyê ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê kirin wê weke aliyekê ku mirov wê pêşdixê bê. Di wê rewşê de wê, demê ku mirov her kirinê wê weke zanînê wê şîrovebikê wê her pêşxistina kirinî wê weke pêşxistineka zanînî jî bê. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê li tiştêkê binerê wê ew çawa ya, awayê wê çawa dihê dîtî, cihê wê ku ew li wê çawa ya û kû ya, awayê wê tevgerî û hwd wê, hemû wê weke aliyê ku mirov dikarê di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di felsefeya bûjenî de wê her kirin wê di wê çerçoveyê de wê bi têtînek fizîkî a rûdayî re wê were dîtî û kifşkirin. Weke hebûna ku wê kirinê dike wê hebûna mirov a zîndiyî û ankû fizîkî bê. Aliyê din jî wê weke ya ku wê dide kirin wê hizirkirina me bê. Wê dema ku me bahsa hizirkirinê kir weke dana kirinê a reşa kirinê bi tevgerî wê aqil wê li pêşîya wê? Di mantiqê felsefeya bûjenî de wê, di wê rewşê de wê, kirin wê li pêşîyê bê. Lê li vir wê dema ku mirov rewşa kirinê wê hildê li dest wê, kirin wê, weke rewşek rûdide wê hebê. Mirov wê nikaribê wê weke tiştêkê awa û rengê wê bibînê û rajiyê ku wê hacim û giraniya wê bizanibê. Wê di wê rewşê de wê, ev aliyên wê nebin. Lê kiirn wê jî aliyekê din ve wê, weke taqabûlî van aliyan bike wê rewşa kişînê a kûtleyê ku mirov wê hildê li dest wê di wê rewşê de wê, ew wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Hizirkirin wê dema ku mirov wê, bahsa wê bi hizirkirinê û kirina wê ya bi dana kirinê re wê bike wê ew dive ku ev di mantiqêkê îdealistî de ew newê hizirkirin û fahmkiirn. Di wê rewşê de wê, hizirkiirn wê weke pêvajoyekê wê pêşkeve û wê çavkaniya wê hebûn, kiirn û rewşên heyî û rûdayî ên jîyanî û xwezayî bin. Yanî bi gotinaka din wê heta ku wê pêvajoya hizirkirinê wê were wê pêvajoya hizirkirinê û bi wê dana

kifşkirin wê hinek pêvajoyên pêşketinê wê ji temen ve wê bi xwe re wê bijî. Di wê rewşê de wê, ew wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê, fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê dema ku mirov felsefeyê bi têgîna kirinê re wê fahmbikê wê mirov li vir wê çawa wê karibê wê di serî de wê salixbikê? Di serî de wê dema ku marks ê felsefeyê wê şîrovebikê wê ji ji Epikur heta Feuerbech wê, bi hemû pêvajoyên wê re wê weke têgîneka şîroveyî a bi armanc armanca fahmkirina dunya derve bê. Lê ev dunya derve wê çawa wê di temenekê rast de wê were fahmkirin wê, hertimî wê, weke mijarek lêkolînê bê. Felsefe wê, di ti demê de wê nikaribê şîroveyek tekûz ji fahmkirinê re wê werênê. Ber ku wê hertimî wê, dem wê pêşde wê here û wê di wê de wê jîyan wê bi gelek kirin û tevgerên wê re wê hertimî wê hebê. Ev jî wê hertimî wê pêwîstîya fahmkirinê wê bi wê re wê bide nîşandin.

Di rewşa fahmkirinê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din ê giring wê werênê li ser ziman wê, di aslê xwe de wê, ev wê weke aliyekê din jî wê heta roja me wê dema ku wê bahsa têgîna bûjenîyî a bi pergali û pêşxistina wê pirr zêde wê li ser wê were sekin in. Gelo felsefeya metalyalismê wê çerçoveyek giştî a bi pergali û tam wê karibê bide me? Ev pirs wê, di gelek waran de wê bê weke pirseka ku wê li ser wê were hizirkirin bê. Heta roja me wê dema ku wê bahsa metalyalismê wê were kirin wê di serî de wê, marks û marksîzm wê were bîra mirov. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, ev rewşa tenê bi wê re hatina li birê û fahmkirin jî wê ji aliyekê ve wê temenê wê kêma fahmkirin û teng hizirkirin wê hebê.

Di rewşa fahmkirinê de wê, di wê rewşê de wê, felsefe di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê, dema ku mirov wê bi tiştê û ankû kirinê re wê fahmbikê wê du aliyên wê bi tiştî û hebûnî wê hebin. Aliyê pêşî wê bi hizirkirinê bê. Aliyê din jî wê bi hebûna fîzîkî a tiştê re bê. Wê weke dû rûyên madalyonê ê bi hevdû ve bin. Aliyekê wê hebê aliyê din wê bi fahmkirinê wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê pêvajoyên fîzîkî ê hebûnê û xwezayê wê berî fahmkirinê wê hebin. Wê piştî wê ev pêvajoyên fîzîkî ên xwezayê wê werina fahmkirin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê rewşa fahmkirinê a têgînê de wê fahmkirin wê bi rengê re wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin. Di rewşa têgîna xwezayê de wê temenê fahmkirinê wê bi kifşkirina rewşên wê re wê xwe bidina dîyarkirin.

Têgîna bûjenî wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê aliyê fahmkirinê wê biafirênê. Lê pêvajoyên wê yên jîyankirinê ku wê mirov bi wê re wê bi têgîna metalyalisma dîrokî re wê werênê li ser ziman wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê, werêne ser ziman. Feuerbach wê, dema ku ew mirov wê, weke nûqtêya gavavêtinê wê hilde li dest wê, di wê rewşê de wê Marks wê bi têgîna gûharînê wê weke kirdeyê ku wê di nava şer mercên wê de wê weke fektorê gûharandinê wê werênê li ser ziman wê, hingî wê, ji aliyekê ve wê ji mekanîk metalyalisma wê bi têgîhî wê cûda bibê. Wê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê Marks wê weke rêgeza pêşketina mirov a nbi dîrokê re wê, bi aliyên wê civakî, ramyarî, zanistî, çandî, ol û hwd wê, bi wan aliyan re wê temenê fahmkiirînê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Wê di wê rewşê bi rewek zanistî wê têgîna metalyalismê ku wê bi şêwa û rêbazê wê weke çerçoveya zanistî wê piştî şîroveyan Engels ên bi nave “Feuerbach û dawîya felsefeya alman a klasik” re wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê, weke rêya ghiştina zanînê wê weke rêya ceribandînê bide nîşandin. Wê di dewama wê de wê, rewşa şêwayê wê weke aliyekê giring wê bi rêbazî wê ser wê bisekinê. Tiştê ku ew bi rêbazî ku ew dikarin werina ceribandin wê di çerçoveya de wê weke bi zanistî wê bihetan piştrastkirin. Di wê rewşê de wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ber ku ol û hwd wê bi wê ne hatina bi rêbazî ceribandin wê ne hatina hildan li dest bi têgînek zanist.

Têgîna metalyalismê wê dema ku mirov wê dihilde li dest wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di wê rewşê de wê bide nîşandin ku wê weke têgînekê wê çerçoveya fahmkirinê wê bi pêvajoyên pêşketina dîrokê re wê werênê li ser ziman. Metalyalism wê di rewşa wê de wê di çerçoveya têgîna mantiqî a dîyalektîkî de wê li şûna ku wê li gotinên ‘teqez’ wê bigerihê wê, di nava şenberîya rojane de wê, hewlbide ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, rewşê bi kirin, fahmkirin û pêşketinên şenber ên jîyanî ên li berçav wê bigirê û wê bi wan wê bihizirê. Di wê rewşê de wê, mantiqê dîyalektîk wê, di rewşa fahmkirina wê de wê, hertiştî wê bi hevdû ve girêdayîna wê û fahmkirina wê weke aliyekê wê yê temenî wê were dîtin. Di nava jîyane de wê, di wê rewşê de wê, çerçoveya fahmkirinê a şenber wê, di wê rewşê de wê, li ser wê re wê fahmkirinê wê pêşbixê.

Di nava jîyane civakê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê, rengên jîyankirinê ên ku mirov wan diji wê ji aliyekê ve wê civakî bê û ji aliyê din ve ji wê

têgînî bê. Di wê rewşê de wê têtîna metalyalismê wê li ser temenê wê yê jîyanî wê bike ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, razberî wê, weke aliyekê ji jîyanê qût ji wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Dema ku mirov wê ji aliyê zimanî ve bê û ankû têtînen bi wê rengê ên ku ew bi wê weriina li ser zinan ji wê were dîtîna ku wê ji jîyanê qûtbê. Aliyekê pîrsgirêkî ên teorîzekirinê ji wê di aslê xwe de wê bi têtîna razberîyê re wê ji jîyanê qût re wê were fahmkirin.

Lê li ser temenê vê têtînê mirov çawa dikarê têtîna razberîyê wê fahmbikê? Wê aliyê fahmkirinê ê razberî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê ku wê di wê ware de wê, weke teqnekê ji wê ji kesên ku ew di wê ware de dihizirin re wê were dîtîna.

Di jîyanê de wê, dema ku mirov wê, rewşa jîyankirinê wê weke ku me hinekî li gor bi têtîna 'kirinê' re wê hinekî kir ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman re wê, di wê rewşê de wê, were dîtîna ku wê, jîyankirin wê piştî ku ew bi rewşên wê hat jîyankirin û pê de wê derbas bibê. Wê weke 'meju' wê li hole wê bimênê ku mirov wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê bo dema nû û ya li pêş wê weke têtînek ku mirov wê bi gotina 'fêrûazmûnê' re wê hilde li dest û wê werênê li ser ziman wê were dîtîna.

Fêrûazmûn wê dema ku mirov wê hildê li dest wê, di wê ware de wê, aliyekê wê yê fahmkirinê ku mirov wê bi nivîsandin û hwd re wê dibîne wê bi çerçoveyek teorîkî re wê were dîtîna. Di wê rewşê de wê ew rewşa teorîkî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, di wê rewşê de wê, di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, teorî û kirin wê, weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê, pêwîstîya fahmkirina wê bi hevdû re wê hebê bê. Di wê rewşê de wê gotina 'teoriyê' û ya 'kirinê' bi hevdû re û ankû di dewama hevdû de wqan hildana li dest û hanîna li ser ziman wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku wê di wê çerçoveya teorîkî de ku mirov wê bihizirê bê.

Di rewşa fahmkirina têtîna teoriyê de wê, çerçoveya wê bi fêrûazmûnê re wê li ser temenê wê weke aliyekê giring wê xwe di wê çerçoveyê de wê bide nîşandin bê. Teorî wê dema ku wê were kirin wê bi fahmkirina fêrûazmûnê demên bûhûrî û salixkirin û bi gotinkirina wan re wê temenê wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê teorî ku wê ya ku wê li vir wê were lêgerîn wê weke têtînek fêrûazmûnî a 'şenber' ku ew hatî jînkirin bê. Di wê rewşê de wê, di nava wê de wê, cihê kişandina li fahmkirina metafizîkî û ankû bi gotinên teqez û hwd wê şîrovekiirn ji wê

newê kirin. Di wê çerçoveyê de wê teorî wê di nava şert û mercên jîyanî de wê bi fêrûazmûnî wê temenê wê hebê û wê were li ser ziman.

Di şîroveyekê de rêgezên dîrokî û dîyalektikî ên metalyalismê ku wê werina li berçav girtin wê mirov bigihênê li fahmkirinaka çawa? Wê di aslê xwe de wê weke aliyekê giring wê di wê çerçoveyê de wê dive ku mirov wê hinekî fahmbikê.

Di rewşa fahmkirina têngîna teorî û kirinê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê wê mijarê wê, wê were dîtin. Di wê rewşê de wê nêzîkatîya mirov li rewş, bûyar û rengê hildana wan a li dest wê, di wê rewşê de wê, çerçoveya wê têngî û fahmkirinê wê biafirênê. Di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê teorî wê weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman wê fêrûazmûnên jîyanî bin. Di wê rewşê de wê, aliyê fahmkirinê wê li ser wê re wê, bi têngî û rêgeza 'fahmkirinê bi şenberîya jîyanê' bê.

Di rewşa fahmkirina teori û kirinê de wê, weke aliyekê afrîner ê di jîyanê de jî wê li wê were nerîn. Di nîqaşên nava Max Horkheimer û Theodor W. Adorno ku wê bi armanca derxistina têngînek teorikî a weke 'manifesto' ku wê were kirin de wê, Adorno wê dema ku ew dibêjê "ya ku marks li ser 'fetisismê' ku wî nivîsandin wê weke rêgezek civakî a têkiliyê wê derkeve hemberî me." Wê beremberê wê, Horkheimer wê, 'ya weke amûr wê weke tekoşînê dihê kirin.' Piştî Adorno wê li ser gotinê ve wê bike û wê bîrê li ser ziman û bîrê ku em 'spokulasyonên di ser kedê ên berî dîrokê vegotin, ji wê (ku gav were gavêtin) ku wê here pêşîya marks jî rêgezek civakî pêşxistin weke erkekê li pêşîya me ya (Max Horkheimer û Theodor W. Adorno; *Li ser teori û kirinê*)

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê rewşa fahmkirinê wê di wê rewşê de wê hildê li dest wê, di wê rewşê de wê, rewşa fahmkirina teoriyê wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê têngî wê xwe bi temenî wê bide nîşandin. Demên berê ên bi kirinê wê weke fêrûazmûnê wê derkevina hemberî me. Di wê rewşê de wê, heta roja me fahmkirina jî teoriyê pêşxistina hizrên teorikî ku wê bi wan wê pêşxistin wê di jîyanê de wê were kirin wê, di wê rewşê de wê, çî ji wê were fahmkirin wê dema ku mirov li wê dihezîrê wê hizrên cûda û cûr bi cûr wê karibin xwe bi wê re wê bidina nîşandin bin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê, fahmbikê wê teorî wê, di rewşa fahmkirina wê de ku mirov bi çerçoveya fahmkirina di jîyanê de jî bê wê bi awayekê razber wê derkeve li hemberî

me. Lê farqe wê ji rewşên teorîkî ên bêbingih ên metafîzîkî wê ew bê ku wê temenê wê xwe bi sipêrê hinek fêrûazmûnên ku ew wan hey a bê.

Li vir mijare fêrûazmûnê ku em wê dihênina li ser ziman û weke ku me hinekî li jor hanî li ser ziman wê bi şenberîyeka ku ew di jîyanê de bikin, tevger û bûjenîya heyî û hwd re ku ew xwedi temenekê bûrî û rûdayî û heyî bê. Di wê rewşê de wê, temeneê teorîkî ê di wê çerçoveyê de bi têngîna teorîkî a bûjenî re wê were ser ziman.

Lê li vir wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê têngîna teorî û kirinê wê Mao di pirtûka wî ya berhevkirî a bi nave “teorî û kirinê” de wê, bahsa temenê wê yê ezmûnî wê bike. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê, teorî wê weke çerçoveyek fahmkirinê ku wê ji wê kirinîyê wê were û wê weke têngî û têngihîştinekê wê were fahmkirin di têngihîştinê de. Di rewşa pêşxistina teorîyê di wê rengê de wê li ser temenekê şenber ê di jîyanê de û di nava jîyane civakê û mirov de ku ew were pêşxistin wê bi temenekê şenber wê pêşxistin wê, wê bide çêkirin. Wê di wê rewşê de wê mirov ji kirin, tevger û xwe bixwe wê berpîrsîyar bê û wê ti kesek bi têngî wê weke ne xwediye teqezîyekê bê ku ew xwediye kifşkiirnê bê li ser wê re. Di wê çerçoveyê de wê, teoriyên teqezîperêz wê, di wê rewşê de wê, armanca wan di serî de wê bi servekirî û girtî wê ew bê ku ew weke têngînek diyaroker hebûnek têngihîştî ku ew dihezirê wê pênasebikin û bi wê re wê kifşkirinê di jîyane mirov de bidina kirin bê. Di wê rewşê de wê mirov wê, weke rewşeka ku wê, xwe bi wê ve wê girêbide. Têngîna ‘gîyane mirov’ û her wusa beremberî hebûna ‘gîyanek teqez û hizra wê, di wê rewşê de wê, têngihên nava rêzên wan ku were xwandin wê di wê çerçoveyê de wê weke bi gîyanê girêdanekê ku wê bi mirov re wê bide çêkirin wê ji aliyekê ve wê bide diyarakin bê.

Aliyekê din ê teorîkî ku mirov wê fahmbikê wê bi têngîna ‘teoriya rexnegir’ ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê temenê fahmkirinên di wê rengê de ên di jîyanê de wê, zêdetirî wê weke aliyekê ceribiner wê xwe bide nîşandin bê. Di wê rewşê de têngînen rexnegir wê, di ware fahmkirinê de wê, bi awayekê rast ku ew werina ser ziman wê, di rewşa dîtina rastiyê de wê weke aliyekê bin.

Rexnegirî wê weke xosletekê afrîner ê fahmkirinê jî wê, mirov dikarê wê di serî de wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, li ser temenê wê bi rastî, tişt, rewş, bûjen çawa dihê dîtî wê weke aliyekê bi wê re ku mirov dikarê wê, fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Teorî wê, lingê wê yê pêşî wê kirin bê. Temenê kirinê jî wê bi fêrûazmûnê bê. Di dewama wê de wê fêrûazmûn jî wê xwe bisipêrê kirin,

tevger û bûjenîya di jîyanê de ku ew heya bê. Di wê rewşê de wê, bi têngînek dîyalektîkî wê bi hevdû ve girêdayî û di têkiliyê de wê wê were fahmkirin. Di wê rewşê de wê bi aliyê wê yê dîrokî jî wê, pêvajoyên dîrokê, bi jîyane civakê, pêşketinên wê yên weke aqil û hwd re wê di berçav de wê derbas bike û wê bike ku wan fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring wê di wê rewşê de wê ew wê xwe bide dîyarkirin.

Di têngîna teorî û kirinê de ji temen ve fahmkirina rêgezên dîyalektîkê û şêwayê wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirinê li ser temenê wê yê heyî û dîrokî re wê bike ku wê fahmbikê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina têngîna teoriyê de wê, pêvajoyên pêşketinê ku wê temenê têngîna metalyalismê a dîrokî jî wê biafirênin wê bi pêvajoyên wê re wê werina fahmkirin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê mijare pêşketinê û pêşveçûnê ku mirov bi têngîna teoriyê re wê hilde li dest wê, di wê çerçoveyê de wê pêvajoyê, tişt û bûjen wê bi hebûnê wê pêvajoya wan ya gûharinê wê, di wê rewşê de wê, rewşa têngîna teorîkî wê bi sere xwe wê weke têngîneka 'şenber' a li ser wê re ku ew pêşketîya wê bide nîşandin. Wê her çendî ku wê ew rewşên wê, bi gûharinê ji hole rabin jî lê wê, weke rewşek jîyankirî wê bi wê têngîna teoriyê re wê temenê wê yê kirinê a dembûhûrî wê biafirênê. Lê li vir wê, di wê rewşê de wê. Ew teori wê, di wê rewşê de wê rewşa ku ew dihênê li ser ziman wê, weke rewşek bê mînaq û temen-bûjen wê di awayekê de wê bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê rewşa teoriyê wê bi kirinê re wê, weke rewşek dîyar a fahmkirinê ji fêrên me wê di nava fahmkirinê de wê, weke hişmendiyeke de wê bide nîşandin. Teorî wê çavkaniya wê kirin, tevger, hebûna bûjenî û hwd bê. Wê, di wê rewşê de wê, weke 'li ser temenê şenber' wê fahmkirinê wê bide çekirin.

Di mijare fahmkirina kirinê de wê, bi dîrokê re wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, di wê rewşê de wê, çerçoveya fahmkirinê wê, bi kirinên me re wê werina dîtin. Mirov ku ew di nava jîyane xwe de ew çi dike û çawa diçe û di nava jîyane xwe ya asayî de bo dabare xwe bike rê û şêwayên ku ew pêşdixê wê, di wê rewşê de wê, bi awayekê wê, di çerçoveya têngîna felsefeya kirinê a metalyalist de wê weke ku wê xwediyê fahmkirineka ku ew di farqê de bê û ankû ne di farqê de bê.

Çerçoveya fahmkirina têngîna metalyalisma dîrokî wê, di wê rewşê de ku mirov li wê dinerê wê, hêz û amûrên hilberînê wê, weke temenekê afrîner ê bi kirinê û jîyanê bin. Wê, mirov wê bi wan re wê weke ku wê xwe bide afirandin. Di wê rewşê de wê dema ku mirov wê, têngînê bi awayekê ji berçav dûrbikê wê bi awayekê xweza wê ya ku wê were dîtin wê weke bi kesên 'weke dîrok afirandina' re wê, dîtin rûbirû wê were. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê di serî de wê, fahmbikê ku wê ya ku wê di serî de wê. Pêşxistinê wê, di pêvajoya herîkîna dîrokê de di nava jîyanê de wê bide çêkiirîna wê têkili, amûrên hilberînê û kirin û fahmkirina wê bê. Di wê rewşê de wê, mirov di nava jîyane xwe de wê hertimî di nava tahb û kêferetekê bê ku ew çêbikê. Di wê rewşê de wê bi kirinên xwe yê ku ew pêşdixê re wê, hin bi hin wê fahmbikê. Mirov di nava jîyanê de wê, dema ku ew dihizirê wê, bi têngîna ya heyî re dihizirê. Wê li ser ya ku ew bûya û hatîya çêkirin re.

Metalyalisma dîrokî û dîyalektika wê

Marks wê, di berhema xwe ya bi nave '*malbate pîroz*' de wê bahsa dîrokê bike û wê bi wê re wê werênê li ser ziman ku "dîrok ti tiştî nakê. Ti serwetên wê yê muazzam nîn in, 'şer' nameşênê, yê ku van hemûyan dike, xwedîya, şer dike mirov, yê ku bi rastî dijî mirov a." Di dewama wê de ku wê bahsa 'dîrokê' bike wê weke wê weke "fealiyeta mirovê ku ew di pey menfeatê xwe de dibazê" wê werênê li ser ziman (Marks-Engels; *malbate pîroz, Beş VI*)

Marks wê di derbarê dîrokê de wê, weha ninivîsênê 'Louis Bonaparte 18 Brumaire' de. Wê bêtê ku mirov wê bi sere xwe weke ku ew dixwezî bi keyfa xwe wê dîrokê nenivîsênî. Di nava şert û mercên dîrokî ên ku ew dihên de dinivîsênin. Hemû kevneşopîyên nîşên mirî wê, bi hemû giraniya xwe wê di mejiyê yê ku ew dijîn de wê weke kabûsekê dikevê."

Di nava dîrokê de wê, ev gotin wê di wê çerçoveyê de wê were ser ziman ku mirov wê di nava şert û mercên civakî de wê, bi rêgezên dîyar wê bijîn. Wê têkiliyên nava wê, ne li gorî vîna kes a bûjenî lê wê, destûrna dîyar wê bibê. Ev têkiliyên civaknasî di dahûriya dawî de wê, pêwîstiya pêşketina hêzên hilberînê wê bidina nîşandin.

Dîrok wê dema ku mirov wê hildê li dest wê, di wê de wê di aslê xwe de wê gelek elementên ku wê di çerçoveya jîyanê û têngînên ku ew hena de wê bandûrê li jîyanê wê bikin wê hebin. Wê di wê rewşê de wê, di aslê we de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, weke aliyekê

tevgerîner a afrîner wê, amûrên hilberînê wê bi afirandinên ku ew diafirênin û bandura wan li mejî û jîyanê wê, bi wê re wê, temeneê gûharînê wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, weyna mirov a di dîrokê de wê, di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê weke kirdeyekê bi rewşa amûrên hilberînê û rewşên din ên hilberênê re wê, xwe bide nîşandin.

Di rewşa mirov de wê, weke aliyekê din wê, mirov di nava tûre tîkiliyên ku ew di nava wan de bi wan dijî de wê, xwediyê rewşek jîyanî bê. Wê di wê rewşê de wê, ew jî wê bi wê re wê weke ku wê 'tabîî' wan bê. Di wê rewşê de wê, hilberîn wê bandura wê ya li mirov û keseyetîyê wê, bi hanîna li xwe û şîyarkirinê wê bide nîşandin. Di rewşa tîkiliyên nava civakê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê, xwe di wê çerçoveyê de wê, bide dîyarkirin.

Mirov wê, berî ku ew pêşketinên weke bi çandî, olî, hûnerî, zanînî û hwd çêbikin wê, pêwîstîya wan bi cihelê jîyanê û deverê ku ew di wê de bijîn wê hebê. Ev rewş wê, dema ku ew hatin ew hatina pêşxistin wê bi xwe re wê, di nava rewşa civakî-civaknasî ku wê biafirênin de wê, temenê pêşketinên bi wê rengê ên zêhnî jî wê bi xwe re û di nava jîyane xwe de wê biafirênê.

Mirov wê di nava jîyane xwe ya hilberîner a civakî de wê, di dîyarkirina vîn xwe bi serxwe û weke ji wê destnabê wê bidina nîşandin. Ev wê ji aliyekê ve wê weke pêşketinekê bê di nava jîyane mirov de. Şêwayê hilberînê ê bûjenî wê, jîyane civakî, ramyarî û hizrî wê xwezayê wê ji temen ve wê bide dîyarkirin. Ya ku mirov hebûna wan dide dîyarkirin wê ne ne hişê wan bê, vajî wê ya ku wê, hişê wan dide dîyarkirin wê, hebûna wan ya bi jîyane civakî bê(marks; *rexneye li aborî ramyarîyê*) .

Di rewşa fahmkirina tîkiliyên nava mirov û hilberînê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê fahmkirina mirov wê, ji temen ve wê weke aliyekê kifşkar wê, di wê temenê de wê, xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, çerçoveya civakî û ankû hebûna jîyane bi hevdû re a jîyankirinê û pêşveçûnên wê yên bi jîyankirinê ên bi hevdû re û hwd wê, di ware pêşxistina tîkiliyan de wê, pêşketiner bin. Di aslê xwe de wê, tîkiliyên nava mirovan wê weke tîkiliyna danûstandinê ên hilberîner bin. Di wê rewşê de wê, ew tîkilî ku ew rengê wê çî bê û çawa bê wê, ev wê weke aliyekê ku mirov wê dikarê wê fahmbikê bê. Di rewşa fahmkirina tîkiliyên civakî wê, di wê rewşê de wê fahmkirina wan wê di aslê xwe de wê, bi awayekê hilberînê wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê

mirov dikarê wê, fahmbikê wê, mirov wê, ji navikê ve wê weke ku ew weke zindiyekê ku wê bi hilberînê ve wê girêdayî bê. Ber ku wê pêwîstiya wî bi jîyanê û weke temenê jîyanê tiştên ku ew bi wê bijî bê.

Di nava jîyanê de wê rewşa jîyanê û temenê wê di wê rewşê de wê bi heyîna wê re wê, bi awayekê wê bi pêşketinên jîyanê ên bi çûnûhatinên di nava mirovan bi têkilî û hwd re wê biafirê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê bêjê ku wê jîyane aborî wê ji aliyê temenî ve wê temenên ramiyarî, ramanî û hwd jî wê bide dîyarkirin. Pêşketinên ramanî wê, piştî demên ronansê û pêde wê bi zêdeyî wê pêşkevin û wê xwe bidina dîyarkirin. Marks wê dema ku wê bahsa dîyalektikê bike wê, li ser şîroveyên xwe yên ku ew bi wê re wê pêşbixê wê li ser ya Hegel re wê bîne li ser ziman. Hegel bi tîgîna îdeayî ku ew wê dihênê li ser ziman û wê di çerçoveyek hîyaranî de wê bi wê rengê dihênê li ser ziman wê, marks wê bi şîroveyek bûjenî ku wê ji wê reş hîyaranî wê paqîjbikê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, şîroveya marks wê, di wê ware de wê, bi hebûna tîgîna dîyalektikê re wê weke çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê, di serî de wê di wê çerçoveyê de wê, bi hîzrî wê werênê li ser ziman. Hegel wê di nava hîzrên xwe de wê bahsa pêşketina mirov bi hin bi hin bi gîyane gerdûnî re ew jî weke bi sere xwe li dunyayê pêşketine wê werênê li ser ziman. Di şîroveyên wê epistemolojîkî ên di çerçoveya fahmkirina wî ya dîyalektikê de wê, di wê rengê de wê ew wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirina tîkiliyên nava civakê û mirov û pêşketina mirov bi hevdu re de wê hildê li dest. Di wê rewşê de wê, hîzrên marksîzmê wê bi demê re wê, di nava jîyanê de wê rengê tîgînê wê bi xwe re wê biafirênin û wê werênina li hole. Pêvajoyên şîrovekiirne ên marksîzmê ku wê bi tîgînên tîkiliyên aborî re wê li ser pergale civakî re wê werênê li ser ziman wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giringê wê temenê fahmkirinên di nava pêşketinên rewşên û ramanî de jî wê bi rengê wan re wê bide dîyarkirin.

Ji sedsalên 18'în pê de ku wê marks û Engels wê hîzrên xwe wê bidest hanî ser ziman wê, bina temenê pêşveçûnên nû. Di serî de wê weke girseyên civakî komên bindest ên xabatkâr wê hin bi hin wê, di nava jîyanê de wê derkevina pêş. Lê hin bi hin wê dema ku wê çendî ku wê, hîzrên çerçoveya tîgîna çînî de ku wê di nava wan de wê bicihbikin û wê pêşkevin û wê çerçoveyek zanînê wê bi xwe re wê di mejiyê wan de wê bidina çekirin wê piştî re wê komên xabatkaran wê werina cem hevdu û wê sazîyên xwe wê bi rêxistinî wê avabikin. Di wê rewşê de wê, li

hemberî elitên serdest wê hin bi hin wê xwe bidina dîyarkirin. Wê di wê rewşê de wê ew jî wê, bi pêşketina xwe re wê derkevina li pêş.

Di wê rewşê de wê, çerçoveya têtîni a ku mirov wê bi dîyalektîkê re wê fahmdîkê a nakokiyê wê şêwayekê xwe wê bi awayekê vekirî wê di nava yên serdest û bindest de wê bi wê rengê wê bide nîşandin. Di wê rengê û awayê de wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, di serî de wê, mirov dikarê wê fahmbîkê û wê werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê weke ku wê were dîtîni wê di nava aliyên serdest û bindest de wê, di çerçoveya pergale aborî de wê nakokiyên ku wê xwe bidina dîyarkirin wê derkevina li serrû. Di wê aslê xwe de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê di rewşa wê de wê ev wê weke aliyekê giring wê bi demê re wê derkeve li pêş. Pêşketinên li Parisê ku wê bi nave *'komuna parisê'* wê werina bi navkirin wê weke hewldanaka komên girseyên zêde ên xabatkar ku ew şoreşa burziwa a firansa ku ew nû bûya wê bikina destê xwe de bê. Lê Wê weke ku wê mirov di nava rêzên şîroveyan marks ên di Luis Bonaparte; 18 bremer de wê bibîni wê napolyon wê derkeve li pêş û wê zêdetirî wê bi hêz pêşkeve û wê şîrove wê, di awayekê hîyararşikî de wê, qarakterê wê bigûharênê. Di dema wî de ku wê bahsa têtînek *'împaratorî'* wê were kirin wê, hinekî jî wê temenê wê li ser wê rewşê bê. Di wê rengê û awayê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di nava jîyanê de wê, ev çûdabûnên çînê wê bi demê re wê temenê wan ên hizrî jî wê biafirin. Elitên serdest wê, aliyê têtîni ê îdealîzmê ku wê weke *'têtînek serdestî a teqez'* wê fahmbîkin wê xwe li dora wê bipêçin û wê bikina pozisyonê de. Vajî wê, têtîna metalyalîzmê wê ku wê hin bi hin wê bi şîroveyan bûjenî wê, pêşkeve wê weke ya temenê çîna bindest a mazin a xabatkarên wê were û bicih bibê. Di wê rewşê de wê, ev çûdahiyên çînî wê bi xwe re wê çûdahiyên zêhnî jî wê, di wê çerçoveyê de wê li ser wê re wê bi xwe re wê werênê li hole.

Di wê rewşê de wê, dema ku mirov li rewşa şîroveyan li ser pergale aborîyê re wê bibîni wê marks wê, bahsa amûrên hilberînê wê bike. *'Ew di destê kê de bin wê kifşkarî wê di destê wan de bê.'* Ew jî destpêkê ve wê di destê çîna bindest a xabatkarên de bê. Ber ku ew dixabitin û kar dikin. Ew diafirênin. Lê ew afirandinên ku ew dikin wê encama wê newê destê wan. Ber ku pergalek desthilatdarî a ku ew hatiya pêşxistin wê ew di destê yên serdest bê û wê ew weke *'xwediyê'* wê xabatê wê hemû

encama wê ew wê di destê xwe de wê kom bibin. Yê girseyên mazin ên xabatkaran wê bi 'nanazikê' wê di nava wê pergalê de wê heta dawîya jiyane xwe wê bijîn. Di wê rewşê de wê ew wê ti carî wê "ne weke girseyên ku ew çavê wan li dewlemendbûnê û ankû bûna xwediyê semyenek mazin bê. Wê di wê rewşê de wê wilqasî mazin jî wê ne hizirin.

Bi demê re wê, dema ku wê ew rewş wê pêşkevin wê ew wê were dîtin ku ew xabatkâr wê çî dikin û çiqasî diafirênin wê ji astekê zêdetirî wê ti tişt wê newê destê wan. Wê hilberîna zêde û encama wê diçê kûderê ew jî wê weke aliyekê din ê lêpîrsînar ê di mejiyê wan de wê hin bi hin wê xwe bide dîyarkirin û wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê, ev rewş wê hin bi hin wê pêşkevin di meji de. Mejîyê lêpîrsînê ku wê di nava girseyan de wê pêşkeve wê, êdî wê doza zêde bo xabate xwe wê bixwezê. Wê di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê êdî wê hin bi hin wê were dîtin.

Pêşketina 'tevgerên xabatkaran' di demên sedsale 19'mîn û pê de wê hin bi hin wê encama wê şîyariyê bin. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê din wê ev wê xwe bi demê re wê hin bi hin wê pêşkeve û wê bide dîyarkirin. Lê di wê rewşê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê wê, ev pêşveçûn wê di encama pêşketinek zêhnî û zanînî a ku ew hin bi hin pêşdikeve de bê. Tekoşînên çînî wê bi dirismên 'wekhevî', 'mafûazadî' û hwd wê bilind bibin. Wê dirismên hemû xabatkâr bindest in wê zêdetirî wê, werina bilindkiirn. Wê di encama wê de wê êdî wê sûkên bajaran wê bi dengên dirism û xwepêşandinên wan re wê bihajin. Wê bi wê re wê rewşên weke sekinandina kar, di nava xabatê de bi hevdû re hin bi hin rêxistinbûyûn ku ew pêşdikeve wê weke aliyekê ku mirov wê dikarê wê di wê çerçoveyê de wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Lê wê li rex wê hin bi hin wê ji aliyê sazûmanên hizrî ve jî wê pêşketinên nû wê rûbidin. Wê di çerçoveya beşbûna bi çînî ku wê civakê wê weke ku wê ji nêvî ve wê bike duqat wê temenê wan jî wê bi zêhnî wê li hemberî hevdû wê bi têgîna îdealîzmê û metalyalîzmê a li hemberî hevdû ku ew hatina bi pozisyonkirin re wê, werina dîtin. Her cûre îdealîzm wê biqasî wê bê sedema li dijîbûnê bo metalyalistekê wê bi heman rengê wê ji aliyê yê metalyalist ve jî wê hemû cûreyên îdealîzmê wê temen û sedema li dijîbûnê wê biafirin. Di wê rewşê de wê, di wê dijîbûnê de wê têgînek fahmkirinê wê kêmbê. Lê wê rewşên li berçav ên weke girseyên xabatkaran ên bindest û elitên serdest ku ew hena wê bi

salixkirina wan re wê li ser wan re wê ew dijberî wê li hemberî hevdû wê, bi wê rengê wê, pêškeve. Piştî wê weke ku wê marks wê 'manifestoya kominismê' ku wê binivîsênê wê li ser wê temenê re wê, weke manifestoya tekoşîna xabatkaran wê binivîsênê û wê ragihanê. Ev pêşveçûn wê encamên xwe wê bi zêhnî wê di nava jîyanê de wê bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ev jî wê hin bi hin wê xwe bi awayekê din wê bide dîyarkirin bê.

Di rewşa pêşketina têgîn û tekoşîna çînî de wê encamên wê ên cidî û li berçav wê di sedsale 20an de wê bide nîşandin. Şoreşên çînî weke li rûsa çar, çînê, û heta ku wê bigihijê Amarikaya Latin wê encamên wê bin. Wê di wê rewşê de wê, pêvajoyek bialoz a bi dijber a weke 'du dunya' ku wê pêškeve. Wê hatina hemberî hevdû wê, di wê rewşê de wê, li ser esasê wê dijîbûnê wê xwe bide dîyarkirin bê. Ya ku wê, rûsya roja me wê, biafirênê wê ew şoreşa 17'ê cotmehê bê. Wê, di wê rewşê de wê, li ser keda wan re wê di roja me de wê, weke hêzek emperyal wê bijî û wê pêškeve.

Di wê rewşê de mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman ku wê pêvajoyên pêşketinên zêhnî wê, bi demê re wê bi zêdeyî derkevina li pêş. Di dewama wê de wê, dem heta ku wê were dema pêşketinên demê wê rû bidin.

Têgîna metalyalîsma dîrokî wê di wê rewşê de wê, rewşa fahmkirinê wê fahmkirinê wê ji bûjenê wê bide destpêkirin û wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê weke marks wê weke dema ku wê bahsa têgîna xwe ya dîyalektîkê wê bike wê bahsa wê bike û wê bêjê ku min ew rakir li ser pîyên wê. Wateya wê gotinê wê ji gelek aliyan ve wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Hegel wê dema ku wê têgîna xwe ya dîyalektîkê wê werênê li ser ziman wê bahsa bûjenê bike û wê li pêşîya wê aqil wê dênê. Wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Lê dema ku marks wê werênê li ser ziman wê, di wê rewşê de wê, bûjenê wê weke çavkaniya aqil wê werênê li ser ziman.

Engels wê dema ku wê di "*Ludwig Feuerbach û dawîya felsefeya alman a klasîk*" de wê, bahsa têgîna metalyalist a Feuerbach bahsa wê bike û wê di wê çerçoveyê de wê, çawa wê bi şîroveyan ku wê bike wê hemû tiştî wê ji têgîneka weke mirov dike navend û ji wê destpêbikê. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê di wê rewşê de wê weke aliyekê giring wê têgîna Feuerbach wê li ser rexnegirtina li wê re wê, têgîna metalyalîsmê a dîrokî wê Engels bike ku ew di wê

berhema xwe de wê werênê li ser ziman. Lê di dewama wê de wê, marks wê di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, ji aliyê fahmkirina têngîna bûjeniyê wê şîroveyên wî êi ser 'felsefeya xwezayê a Epikur û demokritos' ku ew pêşdixê re wê, têngîna bûjeniyê wê, derxê li pêş. Piştî wê ev wê weke têngîneka ku wê bê temenê nerînê bi felsefeyî wê weke ku wê temenê wê bi dîrokî, dîyalektîkî û hwd wê were hanîn li ser ziman.

Marks wê, di wê rewşê de wê dema ku wê metalyalismê wê ji aliyê dîrokê ve wê temenê wê werênê li ser ziman wê temenê wê li ser pêvajoyên pêşketina dîrokê û hilberînê re wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, têngîna metalyalisma dîrokî wê ji wê, pêvajoyên dîrokî wê bi di dewama hevdu de wê bi şîrovekirin û hanîna li ser ziman re wê, di wê rewşê de wê, bike ku wê werênê li ser ziman.

Rêgeza wê ya pêşî wê ew bê ku wê pêşketinên ku ew dibin wê, dervî mirov wê, weke pêşketinna wê werênê li ser ziman bê. Aliyê din ê duyem wê bi têngînek bûjenî wê were li ser ziman. Aliyê sêyem wê bi têkiliya hilberînê û mejî û pêşketina bi mejî re wê temenê wê bike ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Marks wê, weke kirdeya dîrokê wê, weke ku wê Hegel wê bibînê û wê werênê li ser ziman wê 'tînê' û ankû wê aqil wê nebînê. Bêgûman wê ji xwe wê aqilekê ku ew bi wê dihê ser ziman wê hebê. Lê bi wê re wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê ew aqil wê, bi çerçoveya pêşketina têkiliyên bûjenî re wê were li ser ziman. Li gorî wê ya ku wê bide dîyarkirin wê ne hiş û ankû aqil bê. Wê ya ku hiş dide dîyarkirin wê hebûn û civak bê. Hegel ku wê di bin nava 'îdeyê' de wê weke kirdeyek serbixwe ku wê, werênê ser ziman pêvajoya hizirkirinê, wê, weke dîtbarîya wê ya derve wê, bi wê re wê, dîsa wê hizirkirin bi gotinîkirî wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya têngîna marks a ku wê ew wê weke çerçoveya kifşkirinê wê di pêvajoya pêşketina bi dîrokê re de wê, bi çerçoveya têkiliyên civaknasî û aborî wê were ser ziman. Di dewama wê de wê, ev çerçova wê weke çerçoveyek şenber a ku wê temenê wê yê fizikî û ankû bûjenî re wê were li ser ziman re wê, ew wê, weke çerçova û temenekê kifşkirinê wê werênê ser ziman. Wê ev wê weke çerçoveya bûjenî a hêzî wê bi wê re wê were li ser ziman. Ev çerçoveya bûjenî a hêzî jî wê, wê çerçoveyek têkiliyê a bûjenî ku wê temenê wê bi amûrên hilberînê ku wê bi çerçoveya amûrên hiberînê û têkiliyên wê re wê were fahmkirin bê. Hêzên hilberîner wê hertimî wê di pêvajoyek afrîner û gûharîner de wê bijî. Wê têkiliyên hilberîner wê, bi wê re wê li gorî wê, reng û awa wê

bistênin û wê gûharênê wê bi xwe re wê li ser wê temenê wê bidina çêkirin.

Di çerçoveya têtîna metalyalîsma dîyalektîk de felsefe û fahmkirina bi wê

Dema ku mirov ji aliyê felsefeyê ve wê hildê li dest wê di serî de wê weke aliyekê giring wê, felsefe wê, xwe bide dîyarkirin. Felsefe wê weke têtîneka ku mirov li ser temenê pêşketina bi aqil re wê, heta destpêkên mirovatiyê jî wê bi dîroka wê re wê bibin. Lê felsefe weke ku min di gelek lêkolînên xwe de wê dûbare hanîya li ser ziman wê, weke rengê hizirkirina pêvajoya şariştaniyê a pêşketî bê. Di wê rewşê de wê, di sserî de wê weke aliyekê giring wê, werênê li ser ziman ku wê pêvajoyên wê yên pêşî wê bi têtînen weke anamîsmê, totemîsmê, mîtoloji û olê û hwd re wê, bibê. Wê ev wê weke awayna wê yên bi sazûmanî ku wê werin û pêşkevin bin. Dema ku wê bahsa felsefeyê wê were kirin Wê, Engels wê di çerçoveya pêşketina felsefeyê a demên hemdem de wê bêtê ku “pirsgirêka felsefeyê a sereka wê, di temenê têtîliya hizirkirinê a bi hebûnê re bê.” Wê di wê çerçoveyê de wê, felsefeyê wê werênê li ser ziman. Ev rengê weke pirsgirêka felsefeyê ku wê xwe bide nîşandin wê, di temenê wê çerçoveya wê têtîne bi pirsgirêkîya wê de wê jî têtîna hebûnê a ‘teqez’ wê hebê. Ew *teqezî* wê hertimî wê weke aliyekê ku wê temenê wê pirsgirêkî wê di her demê de wê bide dîyarkirin û domandin bê.

Weke ku ev di demên me de wê hebê wê di demên piştê de jî wê heta ku ew *teqezî* wê weke rengdayina li şîrove û rengên hizirkirinan bê wê ew pirsgirêk wê hebûna xwe de wê bide domandin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê li vir wê mirov dikarê wê binxatbikê û wê werênê li ser ziman.

Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê, ew bi têtîna hebûnê a ‘teqez’ wê were li ser ziman wê ew wê di wê çerçoveyê de wê, du awayan wê ji xwe re wê bike şêwa ku wê bi wan wê were li ser ziman. Yek wê di şêwayekê de wê, dervî fahmkirina têtîna dîyalektîkê ku wê were fahmkirin bê. Aliyê din jî wê şêwayekê ku wê weke ku wê di mejî de wê bide biriqandin wê bi têtîna hîyararşikî de wê, bide nîşandin. Têtîna hîyararşikî wê, di olên mesopotamîkî de wê, hebê. Di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyên şariştaniyan ên li kurdistanê (ankû mesopotamiya), hindistan, çîn, misira kevn û hwd wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Felsefe wê, di wê çerçoveya ku wê weke şêwayekê hemdem wê dest hizirkirinê wê bi hebûn û rewşên wê re wê bike wê di demên hûrî û mîtannîyan û di dewama wan de wê demên kevnera ên li hellasê ku mirov dikarê werênê li ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, demên felsefeyê ên ku wê werina li ser ziman wê destpêka wan wê bi felsefeya xwezayê re wê bi têngînên weke Epikur, demokritos, haraklit û hwd re wê bibê. Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman ku eve v filosof û felsefeya wan wê di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê hizirkirinê wê temenê wê bi awayekê objeyî û objektiv wê dervî me wê bi têngînekê ku ew wê bibînin wê werênina li ser ziman. Wê hizirkirinên wan wê bi awayekê objektiv wê taqabûlî fahmkirina felsefeya bûjenê ku wê piştê wê dem bi dem wê bi têngîhiştinî wê pêşkeve bê. Hizirkirinên felsefeyê wê, di wê rewşê de wê, ku ew di wê demê de wê pêşkevin wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, hemû rewşên têkili, rewş, dîrok û hwd wê, bike berlêpîrsînê de. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, mirov dikarê wê fahmbikê wê felsefe wê, weke ku wê bi têngîna dîyalektîkê re wê were ser ziman wê hemû têngînê wê, di çeroveya hevdûgirtinekê de wê werênê li ser ziman.

Di rengê hizirkirina Haraklit de wê bi têngîna ku ew şîrove dike wê bîrê li ser ziman ku “wê her tişt wê di gûharînê de bê”. Wê di wê rengê de wê ew wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê, weke aliyekê din jî wê demokritos wê her tiştê wê bi têngîna atoman ku wê weke mene bingihîn a hemû tiştî wê bibîrê wê werênê li ser ziman. Ev têngîn wê di wê ware de wê piştê wê bi kifşkirinê bi atomê re ku wê werina kirin re wê, were piştrast kirin.

Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, di dewama wê de wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya dîyalektîkê wê hertiştê wê bi şert û mercên demkî ên ne teqez re wê bîrê li ser ziman. Engels wê, werênê li ser ziman û wê bîrê ku “felsefeya dîyalektîkê wê, gotinên bi nava ‘teqez’iyê hemûyan wê û gotinên ku ew taqabûlî wê dikin weke şertûmercên mirovatiyê hemûyan wê ji hole rabikê.” Wî di nava têngîna dîyalektîkê de wê cihê gotinên ku ew dihên wateya teqezîyê û ankû wê bi xwe re wê hin wateyên bi wê rengê wê werênina li ser ziman wê cihê wan nebê. Wê ew newina hanîn li ser ziman.

Felsefeya dîyalektîkê wê di wê çerçoveyê de wê bi têngîna xwe re wê, di nava şertûmercên xwe yê fahmkirinê ên ku ew hena û hatina jînkirin de wê ew wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê rêgezî ku wê di dema şîrovekirin û ankû dahûrkirinê

de wê, li berçav wê were girtin bê. Weke rêgeza duyem wê, bawerbikê ku wê, hemû tişt wê di nava pêşketina nakokiyê de wê bijî û wê bi wê re wê temenê pêşketin û gûharînê wê bi wê re wê hebê. Minaq wê hesinek wê weke hebûnekê bê. Lê bi wê re wê hêzek wê hertimî wê bi ber deformebûyîna ve wê, ew wê bide kişandin. Wê di wê rewşê de wê hesin wê di rewşa xwe û ya bi ber deformebûyîna xwe ve wê, di nava dijberîya nakokiyê de wê bijî. Mirov wê bijî lê wê di wê rewşê de wê bi jîyane xwe re wê bi ber mirinê ve wê pêvajoya jîyanê wê bijî. Ti tişt wê nikaribê wê, pêvajoyê wê bide sekinandin. Mirov bi aqil û encamên wê dikarê wê pêvajoyê bide hêdîkatirkirin. Lê wê nikaribê wê bide sekinandin.

Dîyalektik wê dema ku mirov wê bi rêgezên re wê fahmbikê wê çendî ku wê di çerçoveya fahmkirina giştî de wê rêgezên wê yên gerdûnî ên ku mirov wan kifşbikê û wan fahmbikê wê hebin wê bi heman rengê wê yên demkî û wûcanî ên ku mirov bi rewşî dikarê wan kifşbikê jî wê hebin. Ev jî wê temenê wê, şêwayên pêşketinê dîrokê re wê, were dîtin.

Di pêvajoyên fahmkirinê de wê, dema ku wê dîyalektik wê were fahmkirin wê, weke aliyekê wê yê şêwayî û temenî wê têngîna felsefeyî a bûjenî wê mirov dive ku wê di temen de wê fahmbikin û wê werênina li ser ziman. Wê hingî wê ev têngîna metalyalîsma dîyalektikî wê were û pêşkeve. Dîrok wê, weke temenekê yekane ê zanînî û ankû wê weke ku wê Marks û Engels wê werênina li ser ziman wê zanista ku wê hertimî heya wê, di wê rewşê de wê, bi wê re wê, were fahmkirin.

Di têngîna dîyalektikê de wê, dijberên hevdû wê zorê bidina hevdû. Weke ku me li jor bi minaq hesin re hanî li ser ziman wê ev têngîna 'zorê' wê bi awayekê fîzîkî wê, bi hebûnê re wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Wê weke aliyekê din ê rêgezê ku mirov di dewama wê de wê werênê li ser ziman wê di çerçoveya fahmkirina kirde û bûjenê de bê. Di wê rewşê de wê, Hegel wê dema ku wê dîyalektika xwe wê werênê li ser ziman wê kirdeyê dênê li pêşîya bûjenê û wê weke temenê ji wê afirênê wê werênê li ser ziman. Lê dema ku wê Marks wê şîroveya xwe ya dîyalektikî wê pêşbixê wê, bi wê re wê, bûjenê wê dênê pêşîya kirdeyê û wê bi wê re wê temenê fahmkirinê wê bide hanîn li ser ziman. Di wê rewşê de wê, têngîna dîyalektikî a Marks wê, weke têngînek bûjenî a felsefeyî bê. Wê di wê rewşê de wê, di nava şertûmecên objektîvîtiyê û subjektîvîteyê de wê, li ser temenê bûjenî wê temenê kifşkirinê wê werênê li ser ziman.

Aliyê din ê ku wê bi wê re wê weke ku me li çend deveran minaqên wê dan wê têngîna nakokiyê bê. Wê têngîna nakokiyê wê weke çerçoveyek fahmkirinê a bi hebûnê re bê. Di aslê xwe de wê, bi lêkolînên marks ên li ser felsefeyên xwezayê re wê temenê wê di destpêkê de wê bê çêkirin. Di wê rewşê de wê felsefeyên xwezayên haraklit, demokritos, Epikur û hwd wê, di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, di wê çerçoveyê de bi bîrbixê û fahmbikê. Di dewama wê de lêkolînên marks ên bi nave 'felsefeya xwezayê a demokritos û epikur' wê, di wê çerçoveyê de wê çerçoveyek fahmkirinê a dîyalektîkî jî wê bide nîşandin. Engels wê, bi lêkolîna xwe ya bi nave "dîyalektîka xwezayê" re wê, ew wê, di wê çerçoveyê de wê, bi şîroveyên ku ew dike û pêşdixê de wê, ji aliyekê din ve jî wê ew wê temenê wê bi têngîna dîyalektîkê re wê bide temem kirin. Wekî din şîroveyên bi têngîna metalyalismê ên li 'metalyalîsme Feuerbech a mekanîkî' jî wê ji aliyekê din ê bi felsefeya bûjenê û fahmkirina wê re wê, tememker bin. Ev çerçoveya ku me hanî li ser ziman wê çerçoveya şêwa û rêbazê dîyalektîkê di bikarhanîna wê de wê, biafirênê.

Dîyalektîk wê, di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bi wê re wê bihizirê wê di dîrokê de wê, berî marks û Engels jî wê bi şêwayna kêmkê zêde wê hatinên wê yên ser ziman wê bibin. Hegel û piştî Marks jî wê ew wan şîrove û fahmkirinan jî wê bi dîrokê û fahmkirina wan re wê di berçav de wê derbasbikin. Li vir wê aliyê pêşî ku wê bi awayekê pergali weke rêbazî hanî li ser ziman wê Hegel bê. Hegel lê ew wê weke têngînek idealîst ku wê temenê wê bi hizirkirin û tefkirkirinê ku wê were dîyarkirin wê werênê li ser ziman. Marks wê li dijî wê awayê fahmkirinê wê, bi temenê bûjenê wê hildê li dest û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê ew wê weke aliyekê giring ê pêvajoya pêşketina têngîhiştina dîyalektîkê jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Hegel wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, werênê li ser ziman. Rengên hizirkirina Hegel wê, ji awayê hizirkirinê Aristot û platon wê derbas nebê. Lê Hegel wê di awayekê de wê, têngîna dîyalektîkê wê bi wê têngîna wê bi navbikê û wê bi têngîna 'tîne' wê, werênê li ser ziman. 'Fenomolojiya tîne' wê, di nava herîkîna dîrokê de wê, di wê rengê de wê ji aliyê Hegel ve wê, bi têngîna dîyalektîkê re wê were li ser ziman.

Di pêvajoyên pêşketina felsefeya hemdem de wê weke ku wê Engels jî wê werênê li ser ziman wê 'pirsgirêka tîkiliya hizirkirinê û hebûnê' wê di temenê wê emprîsîsme ingilîsan. Metafizîk metalyalîsma firansîzan û

îdealisma almanan wê di temenê wê de wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê di demên hemdem wê piştî jî wê, di çerçoveya pêşketinê pêvajoyên demokratîkî û hwd de jî wê ev rewş wê li pêşîyê wê ji temen ve wê, bi sazîyên pergali û hwd re wê di temenê wê de wê xwe bidina dîyarkirin.

Pêvajoyên fahmkirina têngîna dîyalektîkê wê di wê rewşê de wê, li ser esasê redkirina ergûmanên îdealismê û temenê wan re wê di jîyanê de wê bi şîrove û dahûrîyên positivist re wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê werênê li ser ziman ku wê têngîna metalyalismê wê, di wê çerçoveyê de wê, bi têngîhiştina dîyalektîkê re wê di roja me de wê, fahmkirina wê ya bi felsefeyê wê, weke pêdîvîyekê wê di fahmkirinê de wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, di roja me de jî wê, li minaqên weke rojhilat ku wê, rejimên serdest wê di bin maske û kirasê olê de wê bêhnê li civak û pêşketina wan bigirin wê di aslê xwe de wê, tenê ku ber vê yekê jî jî wê fahmkirina wê pêwîst û dîrokî bê.

Dîyalektîk wê pêvajoyên wê yên fahmkirin wê di herîkîna dîrokê de ku mirov wê fahmdikê wê di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê din ve jî wê têngîna sedem û encamê ku wê di temenê xwe de wê bide nîşandin wê, bi têtîkîliya pêşketinê û dewamiya wê re wê xwe bide nîşandin. Mijare hemû tişt wê têtîkîliya wan wê bi hevdu re wê hebê wê, di serî de wê weke aliyekê fahmkirina wê jî bê. Her tişt wê, di wê mantiqê wê de wê, weke bi têtîkîliya nava sedem û encamê wê were li ser ziman. Fahmkirina têtîkîliya sedem û encamê wê weke çerçoveya fahmkirinê a di dewama hevdu de wê ji dû aliyan ve wê were fahmkirin. Aliyê pêşî wê bi hevdu ve girêdayî bi têtîkîliyê wê were fahmkirin. Aliyê din jî wê her argûman di serî de wê, bi sere xwe jî wê ew wê di nava wê rewşa têtîkîliyê de wê bi fahmkirina wê re ew wê were salixkirin. Ya ku wê temenê wê, ji aliyekê ve wê bide çêkirin jî wê di aslê xwe de wê ev alî bê. Wê weke aliyekê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di hildana li dest a dîyardeyan de wê, bi zanîstî wê pêşî wê her dîyarde wê bi xwe û hebûna xwe re wê pêşî wê were fahmkirin. Aliyê din jî wê di wê çerçoveyê de wê, piştî wê re wê weke pêvajoya wê ya duyem a fahmkirinê wê têtîkîliya wan a bi hevdu re ku wê bi wê were fahmkirin wê, ew wê were fahmkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, tişt û ankû hebûn wê çendî ku wê di nava xwe de wê xwedîyê bend û girêdanên ku ew wê hebûnê bi hevdu ve wê di yekitiyekê de digirin wê bi wê re wê, bi hebûnê û têtîkîliya wê ya dervî wê re jî wê temenê wê têtîkîliyê bi hebûnê re wê di ahengekê de wê bide girtin bê. Di çerçoveya têtîkîliya sedem û encamê de

ku mirov wê hilde li dest wê, di aslê xwe de wê, di çerçoveya şîroveyek gûncawî de wê, dema ku wê her tişt wê bi sedema hevdû re wê were ser ziman wê ew wê were ser ziman. Minaq wê, xwarin bo xwarinê bê. Kesê birçî pêwîsta xwarinê bixwe bo ku ew bijî.

Di şêwayekê rast ê fahmkirina metalyalismê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê şêwayê bi zanistî pêşketin çekirinê wê li wê were. Di wê rewşê de wê, metalyalism wê çerçoveya wê ya fahmkirinê a felsefeyî wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Felsefeya metalyalismê kêmesîyên wê mazin wê di dema hizirkirinê de wê, bi awayekê qaba bi têngîna bûjenî ku wê bê hizirkirin re wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku wê dema li wê hizirkirinê de wê di cih de wê di mejiyê mirov de wê, têngîna bûjenê wê bivejê wê çendî wê ne şaş jî bê lê wê, di wê ware de wê weke têngînek tang wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, fahmkirina wê di çerçoveya aqilê kirinê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê.

Di wê rewşê de wê, kêmesîyên bi hizirkiirna felsefeya metalyalismê re wê, di serî de wê ber van aliyan wê weke aliyna pêşnedîtînê wê di dawîya wê de wê, yan ne dîtînê û yan jî wê, ku wê were hizirkirin ku wê bigihijê îdealîzmê wê, di wê rewşê de wê, xwe bide nîşandin.

Fahmkirina dîyalektîkê wê, di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, rêbazên wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, li ser temenê dîrokê wê hildê li dest wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Dîrok û dîyalektîk wê weke du aliyan ku em bi hevdû re weke du lingên mirovekê di fahmkirinê de bibînin bê.

Ji aliyê dîrokê ve ku mirov wê hildê li dest wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê filosofê dema kevnera haraklit wê di serî de wê were ber bîra me. Haraklit wê, bi gotina 'mirov di çemekê de du caran xwe naşoyê' wê, weke têngînek dîyalektîkî jî wê were dîtin. Wê têngînê ji du aliyan ve wê mirov dikarê bi dîyalektîkî wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê bi têngîna her tişt wê, di dewama hevdû de wê were û here bê. Aliyê din jî wê ti tişt wê dubareyîya wê nebê. Di dewama wê de wê haraklit wê werênê li ser ziman ku 'her tişt di herikîneke bi ber sermediyê de ya. Weki din wê werênê li ser ziman ku wê 'her aheng wê, di nava xwe de wê dijberîyên li hevdû wê bihawênê.'

Wê piştî wî re wê sokrat wê hinekî din pêşde wê bi wê here. Sokrat wê, bi têngîna 'hevgirtina hûnera hizirkirinê' werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê, bi têngîna 'têngîna dîtîna rastîyan' wê bi wê re wê, werênê li ser

ziman. Di wê çerçoveyê de wê, têngîna bi awayekê şêwayî wê were hizirkirin li wê.

Heta demên felsefeya hemdem wê di wê çerçoveyê de wê, bi wê were hizirkirin. Lê wê, di wê çerçoveyê de wê. Di demên serdemên navîn de wê çendî wê di nava hizirkirinê de wê weke mireteyek demên kevnera wê bi têngîna 'hizirkiirna hevgirtî' a realist wê were hizirkirin jî lê wê li ser dîyarde, element û hwd wê ne di çerçoveyek dîyalektikî de wê li wê were nerîn. Ev rewş wê, di nava hizrên filosofên piştî jî wê, were dîtin. Spinoza baştirin wê, di hevgirtiniya dîyalektikî a ku wî bi gotin nekiriya wê bihizirê. Her wusa wê, piştî wî re Descartes wê dema ku ew bi rengê dîyalektikê hizirkirinê wê weke 'gevezetîya bi gotinan' wê werênê li ser ziman.

Aristo ku wê her tiştê wê, di nava ahengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê li ser ziman wê, vajî wî Hegel wê, werênê li ser ziman ku wê 'her tişt dijberê xwe bardikê, bixwe re di nava levxistinê de ya, ev levxistin wê weke dînamisma ku wê temenê gerdûnê jî bê' wê werênê li ser ziman. Hegel wê jî aliyekê ve wê haraklit wê weke ku wê baş bixwênê. Wê hizrên wî baş bixwênê. Wê di çerçoveya hizrên xwe yên idealist de wê hewlbide ku ew bi têngîna dîyalektikî wê werênê li ser ziman, û dihênê ser ziman jî. Lê bi rengê îdealismê ku ew dîyalektika ku ew dihê li ser ziman jî wê weke ku emê bi Marks re bibînin wê bê çavkaniya dîyalektika metalyalist jî.

Haraklit wê, dema ku wê hebûnê wê hildê li dest wê, bi rengê têkiliya nava hebûn û hizirkirin ku wê, bi pêvajoya fizikî û tevgerîya wê re wê, wê di ahengekê de wê were hizirkirin. Hebûn û hizirkirin bi destpêk û encamê ku li wê were nerîn wê, hem bi heyînî û hem jî bêheyînî wê, di yekîtîyekê de wê, bi wê re wê were dîtin û hanîn li ser ziman. Di wê yekîtîyê de fahmkirina hebûnê wê bi hemyekîtîya logos-kosmosê re wê derkeve hemberî me. Di pêvajoya fahmkirina fezeyê û pêvajoyên wê gûharîn û tevgerê ku ew werina fahmkirin wê bi awayekê vekirî û ankû sergirtî wê bê temenê gihiştina fahmkirina têngîna dîyalektikê jî. Di wê rewşê de wê, bi awayekê wê, mirov di rengê fahmkirina Hegel û berî di ya Haraklit de wê kifşdikê.

Di demên berê de wê, mirov dibînê ku wê, bi zanon re wê, hizra hebûnê bi têngîna nebûnê re wê di yekîtîyekê de wê, bi têngîneka ku wê derfetê bide me ku em bi awayekê bûjenî wê têngîna dîyalektikê fahmbikin wê, hizrekê wê bide me. Wê di dewama wê de wê yê ku wê bi awayekê vekirî wê werênê li ser ziman û wê bêjê "ya ku nayê gûharîn wê

bûyîn û gûharîn bê.”Hegel dema ku wê têngîna dîyalektikê wê werênê li ser ziman wê bi têngîna ya ku ew dihê bihişmendî dihê hizirkirin wê bi wê re wê têngîna ‘yekîtîya dijberan’ wê werênê li ser ziman. Di dema wê de wê Hegel wê bahsa Hebûn û beremberê ‘nebûnê’ wê heman tişt bin. Di wê têngîna de wê weke ku pêvajoya bûyîna dîyalektikî ku wê hebûn wê bi nebûyînê re wê, her yek ji wan wê cûdahîkirina wan wê bi wê were kirin.

Di felsefeya Haraklit de wê, hebûn wê, ya ku bi wê re nayê gûharn ne tenê weke hevyekeyeka wekhev bê. Wê bi felsefeya wî re wê di temen û çerçoveya yekîtîya dijberîyê de wê hebê. Ji hebûnê bi ber tûnebûnê ve bûhûrîn û ankû bûyîn wê, weke aliyekê temenî ê felsefeya wî a ‘şenber’ wê xwe bide nîşandin. Dema ku Hegel wê felsefeya wê ji aliyê dîyalektikê ve wê werênê li ser ziman wê li ser wê temenê wê werênê li ser ziman û wê bêjê ku “li vir lingê me pêl ardê dike, temenê saxlam li vir a, tenê derpêşek wî (bahsa haraklit dike) jî nîna ku ez ne rajimê û tevî felsefeya nekim’ bê.

Hegel di felsefeya haraklit de wê, temenê xwe yê felsefeyî ê bi pergali wê bibnê û wê li ser wê re wê bike ku wê werênê li ser ziman. Hegel wê felsefeya demên kevnera wê di wê çerçoveyê de wê lêbikolê û wê, di felsefeya haraklit de wê, vê aliyê xwe yê bi têngîna hizirkirina felsefeyîa hebûnê wê bîbînê. Di dewama wê de wê bi felsefeya Parmenides û ya Zanon de jî wê, ew wê di wê çerçoveya hebûnê de wê, fahmkirina hebûna yekîtîyê bi nînîya wê re wê, fahmbikê û wê, bi wê rengê wê pergaliya xwe ya hizirî wî pêşbixê. Di wê çerçoveyê de têngîna hebûnê a hevgirtî a realist ku Parmenides wê bi awayekê bi wê bihizirê wê, temenê hizirkirina Hegel jî wê ji aliyekê ve wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, ew wê, bike ku wê fahmbikê.

Di felsefeya haraklit de wê, çerçoveya fahmkirina hebûnê a bi têngîna gûharênê re ku wê were ser ziman wê, Hegel wê bi çerçoveya têngîna ‘îdeayê’ re wê ew wê fahmbikê û wê bê ku wê werênê li ser ziman. Wê li ser wê re wê, weke aliyekê wê yê giring wê, di wê çerçoveyê de wê li ser sere wê jî wê ‘yekî’ya Parmenides wê, bicih bike. Têngîna ‘yekê’ wê, di felsefeya Hegel de wê, di wê çerçoveyê de wê bi hebûnê re wê, were li ser ziman. Wê hebûn wê bi ‘yekê’ wê were li ser ziman wê di çerçoveya hebûn û nebûna wê de wê, weke hebûna wê ‘yekê’ wê were li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, têngîna hebûnê bi gotinê wê di nava wê ‘yekê’ de wê, bigihênê li fahmkirinê û wê bi wê re wê bike ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê bi felsefeyê re wê, Hegel wê, dema ku ew dihizirê wê, bi têngîna hebûnê wê di çerçoveyekê yekitiyekê

de wê, bihizirê. Ew yekîtî wê ji du aliyan ve wê, mirov dikarê wê fahmbikê. Yek wê, di çerçoveya felsefeya Parmenides de wê bi têngîna 'yekê' re wê were li ser ziman. Du wê ji aliyê wê yekîtîyê re ku wê bi felsefeya hertişt bi dijberê xwe re wê hebê re wê were li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê hebûn wê hebê wê beremberê wê neyîn û ankû nebûna wê hebê bi wê re. Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê, ev rengê hizirkirina Hegel a tiştê bi dijberê re wê fahmbikê wê têgihek felsefeyî a mesopotamikî a ku wê Zerdeşt jî wê bi têngîna xwe ya dûalismê re wê bi felsefe bike bi têngînên gîyanî ên weke 'angra-mainyu' û 'spenta-mainyu' re. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke du dijberên bi hevdû re ku ew dijîn bin Wê di nava wan de wê weke balansek wê hebê. Wê hevdû di çerçoveya hebûn û nebûna gerdûnê de wê temem bikin. Di wê çerçoveyê de wê, ew wê weke hebûnên hundirê gerdûnê wê biafirênin. Zerdeşt wê temenê wê bi felsefeyî wê li ser têngîna 'Zerwan' ku wê ew di gelek wateyên weke bi 'demê' û hwd re wê şîrovebikê re wê bide rûniştandin û wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê, Hegel wê, di çerçoveya van herdû gûyanan de wê werênê li ser ziman ku wê hemû tişt wê pêşî ji wan bê. Piştî wê, weke rêgezê wê bi hevdû re wê hebin. Wê têtikiliya wan wê bi hevdû re wê hebê. Di wê rewşê de wê, têtikiliya bi her tiştê re wê bi herdû aliyan ve jî wê hebê. Wê weke ku wê werênê li ser ziman Wê Angra-mainyu wê aliyê nebûnê wê bi yê spenta-mainyu ku wê weke aliyê hebûnê bê wê dîyalektika bûyîn û nebûnê wê di nava wan de wê di nava demê de wê rûbide. Di wê çerçoveyê de wê, têtikiliya herdû aliyan wê weke ku wê bi wê re wê were fahmkirin wê, temenê afirînê jî bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê ev wê weke têngînek gerdûnî û ku wê ji aliyê kosmogonikî ve jî wê bê gihandin li vegotin û fahmkiirnê. Di dewama wê de wê, di temenê wê de wê, di çerçoveya wê felsefeyê de wê gerdûn bi fahmkirina wê ya kosmolojikî wê, were fahmkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê temenê stêrzanîyê bi têngî û çerçoveya fahmkiirnê a matamatikê weke rêya fahmkirinê wê di wan de wê pêşketî wê hebê.

Hegel wê vê rengê hizirkirina haraklit wê piştî wê di nava felsefeya Aristo de jî wê bike ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Wê jî mantiqê felsefeyê ê Aristo wê sîdwegirê. Di wê ware de wê dema ku wê, Aristo wê werênê li ser ziman A ku wê A bê ($A=A$) bi têngîna wekheviyê re wê werênê li ser ziman. Wê di dewama wê de wê Hegel wê bi rengê

A, A-nebê nabê re wê werênê li ser ziman. Di mantiqê wê de wê A hem A bê û hem jî wê ne A bê. Wê di wê rewşê de wê, di wê de wê, weke hevdû bê. Wê piştî wê Hegel wê bi rêgeza Her tişt bi xwe re wekhev a re wê birêgezî wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ew wê werênê li ser ziman. Li gorî wê, A çendî ku wê hem A bê wê, bi wê re wê A wê A-nebê jî bê.

Hegel wê di wê rewşê de wê, dema ku ew bi wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê, bi têngîna wê re wê, weke aliyekê wê yê giring wê bi têngîna nenakokiyê re wê bi wê re wê bihizirê. Yanî bi gotinaka din wê di hevgirtinekê de wê bi wê bihizirê. Ev hevgirtin wê weke hevgirtinek bêtakok bê. Wê, di wê rewşa hizirkirina bêtakokiyê de wê, rewşa hebûnê wê li ser wê re wê di çerçoveyekê de wê bê ku wê werênê li ser ziman. Aristo wê di pirtûka xwe ya 'fîzîkê' de wê, di wê çerçoveyê de wê bihizirê ku wê, têngîna hevgirtinê wê weke çerçoveyek hebûnî a bi rêgeza bêtakokiyê bê.

Têngîna bêtakokiyê wê weke têngînek rêgezî a heyînî ku wê çerçoveya hizirkirinê wê biafirênê bê. Di wê çerçoveyê de wê, bi hebûnê re wê weke rêgezek hizirkirinê bê. Di felsefeya aristo de wê, hizirkirin wê li gorî hebûnê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê çerçoveya hebûnê wê bi wê re wê, were li ser ziman. Ber ku wê li gorî hebûnê bê wê rast bê. Di wê çerçoveyê de wê, bi mantiqê bêtakokiyê re wê ew wê were hanîn li ser ziman. Rêgeza bêtakokiyê wê di wê çerçoveyê de wê weke rêgezek hizirkî a ku wê bi wê hebûn wê were fahmkirin bê. Wê weke rêgeza hizirkirinê a bi wê re bê. Wê ber ku wê rêgeza hizirkirinê a bi hebûnê re bê wê, rast bê. Çimkî wê li gorî hebûnê bê. Bi têngîna hizirkirinê û hebûnê re wê bi rêgeza bêtakokiyê re wê ber ku wê bi wê were hizirkirin wê weke aliyekê ku wê bi wê rast wê were hizirkirin bê. Wê bêt hevdû wê newê hizirkirin. Di wê rewşê de wê bêt hevdû wê nebê û newê hizirkirin. Wê di çerçoveya hizirkirinê û hebûnê de wê hevdû wê temem bikin.

Çendî ku wê ev rêgeza bêtakokiyê wê weke rêgezek hizirkirinê ku wê temenê wê felsefeya haraklit wê bide çêkirin jî Aristo wê felsefeya haraklit wê, bi wê dervî aqil wê bibînê û wê li ser wê re wê bêt li ser ziman ku wê, aynî nîtelik, aynî demê, aynî kirdeyê, aynî nenerê hem weke xwedî wê hem jî ne weke ne xwedî wê bêderfet bê' wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê Aristo wê li ser çûyina bi ser haraklit de wê hinekî din jî wê pêde here û wê werênê li ser ziman ku wê 'heman tişt hem ku ew hebê û hem ew nebê' hizirkirina wê ne bi derfet bê' wê

werênê li ser ziman. Li gorî wî tişt yan heya û yan jî nîn na. Hegel wê dema ku wê felsefeya xwe wê werênê li ser ziman wê vê têngîna haraklit wê bikirpênê û wê werênê li ser ziman û wê bêjê ku 'tiştê ku haraklit hanîya li ser ziman wê ne şaş bê' Wê di dewama wê de wê, werênê li ser ziman ku wê, "di felsefeya haraklit de wê, çerçoveya têngîna yekitiya dijberan' di felsefeya haraklit de ku ew temenê wê bi wê rengê hatiya avêtin wê di temenê felsefeya xwe de wê, bi rêgeza yekitiya dijberan wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di çerçoveya hizirkirinê de wê mirov dibînê ku wê bi rastî jî wê Haraklit wê li aliyê dîyalektika bûjenê wê bisekinê û wê bi wê weke ku wê bihizirê. Aliyê ku wê Aristo wê di çerçoveyek şaş dibînê û ankû weke 'ne bi derfet' ew dibînê wê bînakokitiyê wê weke rêgezeka hizra wî bê. Wê piştî wî heman rengê hizirkirinê ku wê, weke bi rêya 'fêrsê' ku mirov wê bigihijê li zanînê wê temenê wê bi têngîna mantiqê klasik re wê were pêşxistin jî bê. Hegel wê, li dijî herduyan jî wê derkeve. Wê, rêya gihiştina li zanînê bi fêrsê wê, ne rêyek têr wê bibînê û wê di wê çerçoveyê de wê, têngîna yekitiya dijberan wê weke çerçoveyekê wê di wê çerçoveyê de wê bi şêwayê wê bike ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Hegel di wê çerçoveyê de wê, çendî ku wê bi îdeayî wê bihizirê û wê bûjenê wê li pêşîya wê îdeayê wê dênê jî wê, di hizirkirina xwe de wê li pêşîya Aristo û piştî Kant jî wê were dîtin. Wê ji wan rasttir wê bihizirê di wê şêwayê de.

Di wê rewşê de wê, li ser Aristo Hegel wê dihênê li ser ziman û wê dibêjê ku wê, 'metafizîka aristo ku mirov wê bi tenê ji hebûnê razber wê hildê li dest wê, wê, ji têngîna zanîna hebûnê jî wê were razberkirin.' Li gorî wê Aristo ber ku wî çerçoveya têngîna yekîtiya dijberan redkirîya wî bi tememî hebûna hebûnê a di xwe de wî bi tememî fahm nekirîya. Di wê çerçoveyê de wê, mantiqê aristo wê, li gorî wê, weke mantiqekê formel ê klasik wê xwe di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê bide nîşandin.

Di wê rewşê de wê Hegel wê dema ku ew hebûnê şîrove dike ew bi wateyê re wê dike ku wê şîrovebikê û wê werênê li ser ziman. Wê hiş û xiyalkirîna wê li wê başxbikê. Di wê rengê de wê, bi gotinî tenê bi awayê wê re hizirkirin wê, bê sedema ku mirov cewherê û ankû hundirînê wê baştirin wê nebînê wê bi xwe re wê werênê li hole.

Aristo wê her çendî ku ew bahsa hebûnê dike wê weke têngîna beremberê wê zanînê wê werênê ser ziman lê wê ev wê, ji aliyekê dîtbar û awayî wê derbas nebê. Di wê çerçoveyê de wê 'navarok' wê weke ku wê bi cewherê re wê, dervî fahmkirinê wê bimênê. Hegel ya ku wî

kirpend û xwest ku wê bide nîşandin jî wê ji aliyekê ve wê ev bê. Di wê rewşê de wê, Hegel wê hewl bide ku ew bi têngîna 'di xwe de tişt' bi wê re ew wê temenê wê fahmkiirna hundirîn û bi watelêkiirna watekirinê re wê fahmbikê û wê weke aliyekê wê yê hebûnê bi têngîna rêgeza dijberan re wê bide fahmkirin û wê werênê li ser ziman. Rêgeza aristo a bînakokitiyê wê, di wê rewşê de wê, li gorî wî wê weke awayekê serrû ê ne kûr û hundirê nabîne wê lê bînerê û wê ew wê bi wê rengê wê bike ku wê fahmbikê bê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê din jî wê werênê li ser ziman ku wê têngîna hebûnê wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov li gorî têngîna Hegel bihizirê wê, bi têngîna di xwe de tişt' re wê, hebûn wê di çerçoveya yekîtiyaya dijberan de wê, were ser ziman. Zanîn wê weke fektor û aliyekê din ê sêyem weke ku wê Zerdest wê di Avesta de wê werênê li ser ziman wê weke aliyekê biserê xwe ê ji hebûn biserê xwe cûda heyî wê were dîtin.

Di rewşa fahmkirina têngîna hişmendiyê de wê di wê rewşê de wê, weke aliyê fahmkirinê hizirkirin û derxistina li têngiştinê wê bi hebûnê û aliyê wê yê din re wê bîmênê. Di wê rewşê de wê, hiş wê temenê fahmbikirinê wê bi wê re wê bîafirênê, Di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, di wê rewşê de wê, hem hebûn û hem jî di yekîtiyaya wê de nebûna wê jî wê bi têngînek serbixwe bi têngiştinkirî wê di nava wê de wê were bigotinkirin û 'fahmkirin'. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, li vir wê werênê li ser ziman.

Felsefeya hebûnê a Aristo wê, di wê çerçoveyê de wê, bi têngîna bînakokitiyê re wê were li ser ziman. Wê Aristo wê di nava aqil de wê ew wê weke têngîneka heyî a ku ew bi zanînê were bi hişkirin wê lê bînerê û wê ew wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring wê, xwe di wê reng û awayê de wê, bide nîşandin. Felsefeya hebûnê a Hegel wê di wê rewşê de wê, hebûnê wê bi rêgeza yekîtiyaya dijberiyê re wê, ew wê derxê dervî hişkirina me û wê weke dîyardeyek fahmkirinê a gerdûnî û teybet wê hildê li dest û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku ew wê bi 'yekê' dihênê li ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê, bi têngîna hiş re wê li wê bihizirê û wê ew wê bike ku wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di rewşa fahmkirinê de wê, dema ku wê aristo wê li goî wê bihizirê wê hizirkirina wî bi rêgeza bînakokiyê de wê, dema ku ew hebûnê û hiş bi hevdu re di hevgirtiniyekê de wê dihênê li ser ziman wê, di aslê xwe de wê ji aliyê din ve jî wê weke ku wê hegel wê werênê li ser ziman wê ev

rengê fahmkirinê ê Aristo wê, ji ya li berçav û dîtbar û ankû awayî û fahmkirina û pê de wê zêde pêşde neçê. Di wê çerçoveyê de wê, sînorê dîtina bi hiş a Aristo wê bi aliyê hebûnê û fahmkirina wê ve wê bi sînor bê. Wê ji wê derbas nebê. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê, xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di wê mantiqê de wê, dema ku wê hebûn wê li wê were hizirkirin wê ya ku ew weke 'kirdeyî' hat dîtîn wê ew hizirkirina wê ji wê derbas nebê. Wê, di wê rewşê de wê, her tiştê ku ew ne hatî hizirkirin wê, weke ne hatî gotin wê bimênê.

Hegel wê dema ku ew têngîna dîyalektikê wê di "*dersên li ser dîroka felsefeyê*" ku wê werênê li ser ziman de wê, dema ku wê bahsa felsefeya haraklit bike wê li şûna hanîna ser ziman a felsefeya haraklit wê pêvajoyên hizirkirinê ên li dûv hevdû bi têngîna dîyalektikî ku wê çawa wê li dûv hevdû wê werina rêzlkirin wê bike ku wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de Hegel wê hemû hanînen li ser ziman ên di pêvajoya hizirkirina li dîyalektikê de wê, weke çerçoveya pêvajoyên hizirkirina dîyalektikê ên li dûv hevdû jî wê li wê bihizirê û wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, ew wê bike ku wê fahmkirinekê wê di herîkîna bi dîrokê re wê bi wê re wê çawa wê bi awayekê pergâlî de wê bi gotinê wê çêbikê û wê werênê ser ziman wê li ser wê bisekinê û bihizirê.

Di çerçoveya mantiqê felsefeyî ê felsefeya Hegel de ku mirov bihizirê wê mirov dibînê ku wê di çerçoveyek felsefeyî de ew hevgirtiniyek wê hebê. Di pêvajoya dîrokê de vekirin û ankû hanîna li ser ziman a bi felsefeyî wê, di çerçoveya bi hizirkirina wê de wê bi awayekê pergâlî wê, xwe bi zanyarî bi çerçoveyek mantiqî û hevgirtî wê ji xwe wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê weke rêgez û risteka hanîna li ser ziman a bi awayekê hevgirtî bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê çerçoveyê de wê, felsefeya Hegel wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, bi têngîna felsefeyê re ku ew pêvajoyên pêşketinê di herîkîna dîrokê de wê dihênê li ser ziman bi têngîna a'tînê wê di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê fenomolojikî wê temenkê fahmkirinê jî wê bide çêkirin. Di aslê xwe de wê, fahmkirina hebûnê wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê Hegel wê têngînek bûjenî wê di hundirê wê de ku wê Piştî wê Marks jî wê kifşbikê wê bicih bike. Di wê çerçoveyê de wê, Di aslê xwe de wê di awayekê de wê Hegel wê, pêvajoya fahmkirinê a felsefeya hebûnê de wê, bûjenê wê weke elementek heyînî wê bibînê û wê werênê li ser ziman. Tenê farqe hanîna wî ya li ser ziman wê ew bê ku ew li pêşîya wê wê têngîna bûjenî wê

îdeayê wê dênê û wê bi wê re wê werênê li ser ziman bê. Ev wê rengê xwe li rengê hizirkirina wî û felsefeya wî ya ku ew wê dihênê li ser ziman ji wê bixê.

Di felsefeya hebûnê de wê, di wê ware de wê felsefe wê, di rewşa fahmkirina wê de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê û awayê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê temenê fahmkirinê wê bi wê re wê, werênê li ser ziman. Hegel wê dema ku wê hundirê 'wê' bi wate bike weke ku ew di nava hewldana wê de wê bi awayekê herîkî ê kronolojikî wê hemû tiştî wê di çerçoveyek pergali de wê bicih bike û wê bi baxtê wê ve wê bide girêdan. Di wê rewşê de wê, êdî wê Hegel wê di aslê xwe de wê, di felsefeya xwe de wê, temenê xawrkirina bûjenê jî wê di nava de wê bi îdeayê re wê bi afirênê.

Di şîroveyên felsefeyî ên demê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê bi rêyên weke fêrsê û hwd re hewldan gihiştina li zanînê û fahmkirinê wê êdî wê ne tenê wê weke rêyna ku mirov dikarê bi tenê bi wan re wê werênê li ser ziman bê. Di dewama wê de wê, rêyên fahmkirinê û ankû bi wan gihiştina li zanînê ên din jî wê hebin. Ew jî wê, di wê çerçoveyê de wê, rêyên çavdêrî, fêr azmûnê û hwd bin. Wê felsefe wê wan re wê demek têrzanîn wê bijî ku wê piştî wê bi wê re wê temenê pêşketinê zanistî wê bi wê re wê, bi wê têrbûnê re wê biafirênê. ..

Hegel ew dema ku li felsefeyê û dîroka wê dihizirê wê, di serdemêmn kevnera de wê, dibistana Elea wê weke destpêkek giring wê bibînê. Wê di wê çerçoveyê de ê bi hiş ya ku ew tenê hatiya fahmkirin ku ew hebûn a wê, bi wê re wê, bihizirê û wê di wê çerçoveyê de hizrên Parmenides ên bi wê rengê "hebûn heya û nebûn tuna ya' wê weke destpêka felsefeyê û fahmkirina wê bi têngîna xwe ya dîyalektikî re wê bibînê û wê werênê li ser ziman. Wê dema ku wê, Hegel wê li felsefeya haraklit wê bihizirê wê, piştî wê bi têngîna bûyîn û hebûnê re wê, weke pêşketina li wê hoyandî ku wê were û wê ew bi wê re wê were ser ziman wê ew wê giring bibînê. Di wê çerçoveyê de wê, weke pêngava bûyînê a wê bi têngîna hebûnê re jî wê ew wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Li ser wê re wê, dema ku mirov di çerçoveya têngîna zanista mantiqê de bihizirê jî wê mirov dibînê ku wê Hegel wê temenê dîyalektika xwe wê ji hizrên haraklit-elea wê hilde û wê bi wê re wê, hewlbide ku ew xwe bi wê bigihênê li hişmendiyeke bi têngîna hebûnê û pêvajoyên wê yên pêşketinê ên fahmkirinê bi xate pêşketina felsefeyê û dîroka zanînê re.

Di dewama wê de wê, di çerçoveya hizirkirina Hegel de wê, têngîna dîyalektikê a zanîna elea wê, weke têngîneka gerdûnî a di temenê

felsefeyê de ku wê pêşkeve jî wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wwê têngîna hebûnê a Parmenides wê di awayê fahmkirinê de wê, weke awayekê temenê ê hizirkirinê û bi çerçovakirinê jî wê xwe di wê fahmkirinê de wê bide nîşandin. Têngîna Parmenides wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, xwe bi felsefeyê re wê, bi awayekê hebûnê wê di nava felsefeya xwezayê de wê, weke destpêkek hişmendî a fahmkirinê wê bide nîşandin.

Çerçoveya têngîna felsefeya Parmenides a hebûnê wê piştê wê temenê fahmkirina têngîna mantiqê jî wê bide çêkirin. Felsefe wê bêgûman wê berî Parmenides jî wê hebê. Lê di wê demê de wê, di wê çerçoveyê de wê, hebûn wê, di wê çerçoveyê de wê, bi têngînek 'yekê' de ku wê were ser ziman wê di wê çerçoveya wê têngîna 'yekê' de wê ew fahmkirina wê bi hebûnê wê, weke aliyekê giring ê fahmkirinê wê bi pêvajoyên pêşketina têngîna felsefeyê ûşîroveya hevgirtî wê xwe bide nîşandin.

Parmenides wê, bo Hegel wê di çerçovey atêngîna wî ya hebûnê a ku ew bi mantiqê "hebûn heya û nebûn tuna ya. Ankû 'ya ku ew hebê ew heya û ya ku ew nebê ew tuna ya' wê weke aliyekê cûdakiirina li ser têngîna 'yekê' û zanîna hebûnê re wê, temenê fahmkirina hegel a di wê çerçoveyê de wê, bide fahmkirin. Hegel li vir tiştêkê din kir. Wî ewe w têngîna Parmenides a negûharîner û ya haraklit a gûharîner wê di wê çerçoveyê de wê bi hevdû re wê di çerçoveya rêgeza gûharînê û ankû her tişt di nava xwe de bi ya dijberê xwe re heya û bi wê re di nava pêvajoya gûharînê de ya û temenê gûharîn û pêşketina wê bi wê re heya wê, bide çêkiirn. Di wê rewşê de wê, ev rengê fahmkirinê wê ji aliyê hegel ve wê bi felsefeyî wê weke şewayek hevgirtî (sentezî) a ku wî bi wê re wî pêşxistiya jî wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman û wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di fahmkirina Hegel de wê, têngîna dîyalektikê ku ew bi wê dihizirê wê li ser têngîna hiş re wê dîrokê bi wê pêvajo û ankû pêngavên fahmkirinê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Her pêvajo wê piştî ya din ku ew wê, weke ceribandina ya berî xwe wê di wê mantiqê de wê bi şewayekê wê weke ku ew wê bibînê û wê werênê li ser ziman.

Felsefeya hebûnê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê swe di wê çerçoveyê de wê, bi felsefe bike û wê werênê li ser ziman. Zerdeştîyan tiştêk pirr baş hê di dema xwe de wan kiribû. Wan aqil dervê dû gîyanên vajî hevdû hanîbûn li ser ziman û li ser wê re aqil weke rêya fahmkirinê pêşxistibûn û şîrovekiribûn. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku

mirov li rengê hizirkirina Hegel a bi hiş û di nava wê de wê, dervî wê, li têngîna hebûnê û dijberîya wê ya di wê de wê li wê bihizirê de wê, ev rengê pêşxistina bi felsefeyî a bi hiş ya zerdeştîyan wê were berbîra mirov. Di wê çerçoveyê de wê, Hegel wê hinekî din wê di aslê xwe de wê bi pergaltîr wê ew wê pêşbixê û wê bi aqilê demê wê bi şoyê û wê weke ku ew wê werênê li ser ziman.

Di felsefeya Hegel de wê ev wê weke aliyekê wê yê din jî wê derkeve li pêş ku wê, Hegel bi wê, li zanista mantiqê wê bihizirê. Wê Hegel wê dema ku ew li zanista mantiqê dihizirê wê, pîrsa ‘zanist bi çi re dikarê were pîvandî’ wê bipîrsê. Ji aliyekê ve wê felsefeya Elea, Parmenides û haraklit wê, bi hevdû r ewê çerçoveyek bersivdayînê wê bidina çekirin. Lê jî aliyê din ve wê, weke bersivê ku mirov dikarê wê werênê li ser ziman ji Hegel re wê gotina Descartes a bi rengê “ez dihizirim wê demê ez hema” bê.

Hegel wê di zanista mantiqê de wê temenê razberkirinê û pêşxistina wê bi têngîna hebûnê re wê, di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve wê, çêbikê û wê werênê li ser ziman.

Di dewama wê de wê têngîna Hegel a hebûnê ku ew dixwe de dihizirê û dibê de wê, temenê hizirkirinê wê ji wê bide destpêkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê din wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê, di felsefeya hegel de wê, di wê rewşê de wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, bi rengê hizirkirina Eleayîyan ku wê hebûn wê bi ‘tenê’ wê hebê, nayê beşkirin, û nav wegerihê li tiştê din wê, weke aliyekê fahmkirinê ê ku wê di wê çerçoveyê de ku mirov wê fahmbikê bê.

Ji aliyekê awa û cewherê ve jî wê felsefeya haraklit wê dema ku mirov li wê bihizirê wê wê fahmbikê wê bi hebûnê û gûharênê re wê cûdahiyê wê werênê li ser ziman wê, Parmenides wê, gûharînê wê tenê wê weke dîmenekê wê werênê li ser ziman. Wê di wê rewşê de wê hebûn wê di wê mantiqê wî de wê weke xwe wê bimênê. Di wê rewşê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman k uwê hebûn wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê di serî de wê, werênê li ser ziman bê. Hegel wê, têkiliya nava hebûn û gûharînê de wê bi têngîna bi zanekirinê re wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, fahmkirina gûharênê wê di aslê xwe wê, dema ku mirov di wê çerçoveyê de wê li wê dihizirê wê mirov dibînê ku wê piştî haraklit û pê de wê wê, çendî ku wê ji gelek aliyan ve wê temenê fahmkirina Hegel wê biafirênê jî lê wê ji gelek aliyan ve wê, bo wî jî wê bi nepenî wê bimênê. Hegel ber ku ew bi têngîna îdeayî li wê dinê wê di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyên gûharînê

wê bi temenî wê dernexê li têgihiştinê. Di felsefeya wî de wê, ev wê weke aliyekê pêşketî û ne hatî fahmkirin jî wê bimênê. Dibê ku Hegel ew fahmkiriba wê di rastiyê de wê, Kariba şîroveyek din di felsefeya xwe ya bi hebûnê re de jî wê pêşxistiba. Wê ew derfet jî wê bi wî re wê, kî zanê dibê ku ew pêşketiba.

Ya ku Marks bi têngîna dîyalektîkê re wê bi gotina ´ min dîyalektîka Hegel rakir li ser lingên wê´, di aslê xwe de wê, ev kêmesîya fahmkirinê a bi fahmkirina hebûnê re ku ew wê bi wî re wê were dîtin û ankû wê newê dîtin, çendî ku ew wê weke aliyekê ne zelal jî wê bimênê lê di aslê xwe de wê, di şêwayê fahmkirina ji aliyê bûjenî ve wê, di wê çerçoveyê de wê hewldana fahmkirina dîyalektîkê a marks wê şenbertir bê di jîyanê de. Wê, nepenî û mistisma Hegel a di temenê fahmkirina wî de wê, li şûn wê fahmkirina dîyalektîkê a ku ew dihilde wê bide hiştin. Di wê çerçoveyê de wê, felsefeya Hegel wê ji wê şûdbigirê.

Li vir di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê weke aliyekê giring wê xwe bide nîşandin wê felsefeya bûjenê wê, di wê rewşê de wê, çendî ku wê bi şêwayî wê, rengê hizirkirin û temenê wê bi wê re wê pêşbixê jî lê wê bi felsefeyî wê hildana li dest wê, ji ya Hegel wê di gelek aliyên de wê derbas nebê. Tenê wê di şêwayê de wê ew wê, weke ku wê bibê. Di wê rewşê de wê mirov diakrê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya Hegel wê, di wê çerçoveyê de wê, di rewşa xwe de wê, rengê hizirkirina wê, biqasî wê gotina ´hebûnê´ a Parmenides wê lingê wê ji ardê qûtbin û wê li azmana wê bisekinê. Di wê rewşê de wê ya ku wê Hegel di şîroveyên ramyarî û hwd de wê bigihênê têngîna ´dewleta pîroz´ û hwd jî wê, di aslê xwe de wê ev bêtemenî bê. Dema ku ew li ardê bi temen hizirîba wê li arê wê bi awayekê şenber wê bigihîştî têngînek ramyarî a di wê ware de. Lê dema ku ew ne li ardê hizirî wê bi wê rengê wê, di kirasê xwûdê de wê, li wê bihizirê. Di wê rewşê de ew, weke aliyekê giring wê ev wê rengê felsefeya wî jî wê, bi xwe re wê bide nîşandin. Di felsefeya Hegel de wê, di wê reşwê de wê bi têngîna wî ya dîyalektîkê de wê, zêde wê, tiştêkê xarib ji ya demên kevnera û serdemên navîn wê nebê, tenê ji sererastkirina bi pergâlî û awayekê fenomolojikî rêzkirina wê ya li dûv hevdu û hanîna ser ziman û pê de.

Di felsefeya demên kevnera de wê weke ku mirov bi felsefeya Elea re dibînê wê zanîn wê weke rêya fahmkirinê wê were dîtin. Wê bi wê re wê, dem wê weke temenê fahmkirinê wê were fahmkirin. Di dewama wê de wê, ji Parmenides û heta ku wê were Zanon têngîna felsefeyê wê di

awayekê dewamî a bi hevdû re de ku mirov dikarê bi têtîna dîyalektikê wê fahmîbîkê jî wê, di aslê xwe de wê, çerçoveya fahmkirin wê baş wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê, fahmkirina hebûnê wê, bi hebûn û zanîna wê re wê, were li ser ziman. Di rewşê bi Eleayîyan re wê, zanîn wê weke aliyê din ê fahmkirinê wê xwe bide nîşandin.

Ku mirov bi xate pêşketina felsefeyê a ku weke ku wê Hegel jî wê bi têtîna pêvajoyan wê li wê bihizirê jî wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, di dewama wê de wê, weke aliyekê giring wê, di wê rewşê de wê, ku mirov wê werênê li ser ziman wê li şûna cûdakirina ji hevdû a bi kirdeyê û bûjenêyî bo çêkirina temenekê felsefeyî hemdem wê, vajî wê, bi têtîna hebûnê û di xwe de fahmkirin û bûyîna wê re wê, mijarê wê bike ku wê fahmbîkê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê mirov dikarê wê, di serî de wê fahmbîkê. Di aslê xwe de wê têtîna 'di xwe de fahmkirinê' wê bi Hegel re wê weke têtîneka pêşîya dîtina wî ya bi pêşketina hemdem ku ew bi gotina "çêkiirna temenekê wê" re wê dike ku wê werênê li ser ziman jî wê bigirê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê, di wê ware de wê weke aliyekê bi rengê fahmkirinê re ku mirov wê fahmbîkê bê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê felsefeya Hegel wê, di wê çerçoveyê de wê, tevî wan hemû kemesîyên xwe wê karîbê bibê temenekê destpêkî ji fahmkirinê weke têtîna dîyalektîka bûjenî û hwd re jî.

Di ware fahmkirinê de wê mirov dibînê bi hizirkirinê re ku wê ji sînorê razberiyê wê derbas nebûn wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê dema ku ew razberî derbas nebê wê, hingî wê têtîna bûjenî ku wê li wê were hizirkirin jî wê bi temenê wê re wê, bi awayekê nepenî û ankû bi têtîna *di xwe de bûyîna* û hwd re wê were hanîn li ser ziman bê.

Di wê ware de wê dema ku wê felsefe wê were demên hemdem wê pîrsgirêka fahmkirinê a kifşkirina têtîna bûjenîyî û ankû şenberîya jîyanê wê li şûn wê bê hiştin. Gotina Engels a bi rengê "wê di pêşketina felsefeya hemdem de wê pîrsgirêka sereka wê fahmkirina hebûnê bê" ku wê bi wê re wê werênê li ser ziman wê ev wê pîrsgirêka hebûnê ku wê Engels wê weke pîrsgirêka sereka wê werênê li ser ziman wê di dîmenê fahmkirinê wê li şûn ya rastiya fahmkirina felsefeyê a jîyane bûjenî wê were. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve jî wê bê sedem ji wê re.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê werênê li ser ziman wê, di wê rengê de wê felsefe wê, di demên hemdem de wê, di wê çerçoveyê de wê, derketinek wê ber vê yekê wê di ware felsefeya metalyalîsmê jî bê ku wê

li şûna wê têngîna metaêfizîkê û ankû îdealismê wê hebê. Di dewama wê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê felsefeya bûjenê wê, di wê çerçoveyê de wê wateya wê çi bê bo demên hemdem? Di serî de wê ew wateya wê hebê ku ew felsefe êdî dakevê li jîyanê. Di wê çerçoveyê de wê, çendî ku wê bo demên kevnera û serdemên navîn bo gihiştina felsefeyê li girseyên mazin wê bê kirin jî wê li pêşîya wê ev alî wê hebê. Çendê ku wê felsefeya demên kevnera wê di xwe de wê têngîna bûjenê wê bi têngînên weke gûharînê û hwd ên haraklit re wê pêşbixê wê, girsebûyîna wê û bi temenbûyîna wê ya bi fahmkirinê a li dunyayê wê pêşkeve. Lê ji wê derbas nebê. Di serdemên hemdem de wê ev wê êdî wê li hemberî pêvajoyên pêşketina fahmkirinê û civakan wê weke pêwîstîya pêwîstîyî wê xwe bide dîyarkirin. Felsefe wê di demên hemdem wê pêwîstîya daketina li qada jîyanê wê weke zaroriyekê wê ji xwe re wê bibînê ku bi temenekê bi fahmkirina bûjenî pêşkeve. Wê ber vê yekê wê weke aliyên ku wê temenê wê û lingê wê ji jîyanê dibirrin wê bo wê weke aliyên li dijî wan sekinê û ketina nava seknekê de bê. Di wê rewşê de wê, felsefe wê, weke aliyekê giring wê, mirov dikarê wê bi demê re wê, di serî de wê fahmbikê. Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov ji vê aliyê ve wê li wê binerê wê, ne tenê wê pirsgirêka wê ya hebûnê wê hebê wê, bi wê re wê pirsgirêka rengê fahmkirinê jî wê li rex wê xwe weke aliyekê wê bide dîyarkirin.

Di ware felsefeya hebûnê de wê, di wê ware de wê, dema ku mirov wê bi têngîna dîyalektîkê wê li wê dihizirê wê mirov dikarê werênê li ser ziman ku wê hebûn wê, di wê çerçoveyê de wê, weke ku ew heya bê. Di wê çerçoveyê de wê, bi mantiqê ku wê tişt di xwe de wê, bi aliyê xwe yê din jî ku ew heya wê were ser ziman. Hegel wê kirpendinê li felsefeya Zanon bike û wê bîne li ser ziman ku 'dîyalektika zanon wê di çerçoveya kifşkirinê hişê me de wê bide nîşandin ku feze û dem wê bi hevdû re wê di nava nakokiyê de bin. Di wê têngînê de wê, dema ku mirov bihizirê wê dikarê bêjê ku wê Kant jî wê bi vê rengê hizirkirinê re wê di heman nerînê de bê. Hizra ku wê 'rasti di xwe de wê aliyê xwe yê nerînê jî wê bihasênê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke rengê têngînê ku wê ji wê bê gihîn li wê bê. Di têngîna dîyalektika Zanon de wê, bi awayekê yekalî wê bi razberkirinê re wê were dîtin. Bi têngîna li xwe nerîneka ne nêrînê di afirênê.

Dibistana elea wê, dema ku wê fahmkirinê wê bi zanîna zanînê re wê werênê li ser ziman wê hebûn wê weke têngînek navendî wê, were dîtin. Lê ew di çerçoveya fahmkirina xwe de wê, hê di nava xwe de di

çerçoveya têngîna yekîtîya dijberan de çareserkirina nava xwe de wê ne gihiştîbê li fahmkirina wê. Ji aliyekê din ve jî wê bi awayekê ne dîrekt ku mirov bigihijê hizirna wê jî lê ne vekirî bê. Li gorî Hegel ev rewşa Eleayîyan wê bi têngîna dîyalektîkê a hemdem a Kant re wê xwe bide domandin. Di felsefeya eleayî de ku wê devê 'yekê' wê ti tişt wê ne rast bê wê bi Kant re wê bi têngîna 'em tenê bi dîtbarîyan re dibênin' re wê were ser ziman. Di herdûyan de jî wê rêgez wê bênina ser ziman ku 'wê hundirê zanînê wê ne rastî lê dîtbarî bê.' Di felsefeya zanon û eleayîyan de wê, wê, 'dunya dervî me, weke dîtînekê, lê belê ku ew ne rast a' wê bê ser ziman. Kant wê, hebûna aktiviteya hizirkirina me, dunya derve ku me çêkirîya wê li ser wê re biafirê wê werênê li ser ziman.

Her çendî ku wê bi wê rengê wê gotinê wê weke ku wê dîyalektîka Kant wê xwediyê dîmenekê dîyalektîkî a bûjenî wê were dîtîn jî lê di encama fahmkirinê û kûrbûna wê de wê weke ku wê dîyalektîka Zanon wê zêdetirî wê xwediyê bûjenekê bê wê were dîtîn. Dema ku mirov li têngîna dîyalektîka Zanon bi hizirê wê, di wê çerçoveyê de wê, bêt ku navaroka wê were dîtîn wê, weke ku eleayîyan hanî li ser ziman wê têngîna 'hîçbûnê' wê ji nava wê, tuna bihasibênin. Hegel jî wê, li ser wê re wê, şîroveya ku ew dike wê bêt li ser ziman û wê bêt ku tuna hasibandina 'hîçbûnê' wê weke koka hebûnê û hebûna wê, weke ji nedîtînê ve were û bêbersiv were hiştin wê şîrovebikê.

Di şîroveyên Hegel ên li Zanon de wê mirov dibînê ku wê Hegel wê werênê li ser ziman wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê, Zanon wê xwediyê têngînekê hebûnê û ya hîçtîya wê jî bê. Lê ew wê li gorî wî wê ni awayekê sergirtî wê were li ser ziman. Zanon wê di felsefeya wî de wê, dema ku wê bahsa hebûnê wê bike wê weke çerçoveya wê bi pirranîtiyê û gûharînê wê ji aliyê hişî ve wê weke bi nakoki wê werênê li ser ziman. Dema ku wê bahsa hebûnê jî wê bike wê, "hebûnê û yekê" wê, beremberê hevdû wê werin wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, rewşa fahmkirinê wê bi têngîna hebûnê re wê, werênê li ser ziman. Hegel wê, li ser wê rengê dîtîna wî re wê bahsa hebûnê û bi awayekê ne dîrekt û ankû sergirtî ku ew beremberê hebûnê nebûnê (hîçê) dihênê li ser ziman wê jê bahs bike. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê têngîna wê de wê, bigihijê wê hizirê ku ew hebûn hebê û bi wê hebûnê were hizirkirin wê ya vajî wê jî wê, hebê. Wê ev wê weke temenê wê hebûnê û temenê pêşketina wê bê wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê di çerçoveya têngîna yekîtîya dijberan de wê, werênê li ser ziman.

Zanon wê, di wê rewşê de wê, ew jî wê, dema ku wê bahsa 'hebûnê' wê bike û wê bi 'tekî' û ankû 'yekî' wê werênê li ser ziman wê, weke hebûnekê wê werênê li ser ziman. Ku ew hebûn bê wê ya vajî wê nebê û ankû nebûn bê. Wi wê rengê de wê ev wê weke aliyê wê yê ku mirov wê, dikarê wê, di serî de wê, weke aliyekê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Ev jî wê, di wê çerçoveyê de wê bi mantiqê ku wê her hebûn wê bi ya dijberê xwe re wê hebê di xwe de wê, bi wê re wê, were li ser ziman.

Di wê rewşê de wê hinekî wê zêde wê li ser mijarê ku wê bihizirê wê, hizrên Anaxsîgoras ku wê hiş wê weke hêza tevgerîner a pêşdebirina gerdûnê ku wê bibînê werênê li ser ziman. Zanon wê di awayekê bi wê rengê de wê, aliyê wê yê din ê heyînî wê bi têngîna bûjenî re wê aliyekê ve wê salixbikê û wê ew wê werênê li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê Zanon wê hinekî wê zêdetirî wê nêzî felsefeya xwezayê a demên hemdem jî bibê.

Zanon wê teybetmendiya felsefeya wî bi razberî hanîna li ser ziman a hebûnê re wê, xwe bide nîşandin. Ji aliyê têngîna dîyalektîkê ve wê weke ku wê were dîtî û kifşkirin wê hizrên Zanon wê di ware de wê bi awayekê giring wê, xwe bidina dîyarkirî. Wê weke nûqteyek giring wê bi xwe r ewê werênîna li ser ziman. Di çerçoveya têngîna Zanon û felsefeya wê de wê, dema ku mirov li wê di hîzîrê wê ji du aliyan ve wê mirov dikarê wê kifşbikê. Aliyê pêşî wê, li ser esasê yekîtiya dijberan re ku wê were li ser ziman bê. Lê ji aliyekê din ve jî wê, bi cihêbûyîna dijberan re wê, di wê rewşê de wê weke ku em di felsefeya Zerdest de dibînin wê hatina hemberî hevdu û bi hevdu re şerkinê a weke bi 'ahrîman' û 'ahûra-mazda' re ku wê were dîtî.

Di demên destpêkê ên serdemên kevnera de wê hewldanên fahmkirinê bi felsefeyên li ser hebûnê, tiştê û tîkiliyê re wê, di wê çerçoveyê de wê, hin bi hin wê temenekê wê, bi xwe re wê bide afirandin. Ev rewş wê, di nava têngîna platon û hwd de jî wê bi têngîna dîyalektîkê re wê, xwe bi awayekê wê bide nîşandin. Di rewşa fahmkirina têngîna dîyalektîkê de wê, di wê rewşê de wê, weke ku em di demên kevnera dibînin wê, wê were dîtî. Bi pêvajoya felsefeya Elea re wê, bi hizrên Parmenides û zanon re wê, di awayekê de wê, bi hebûnê û demê re wê, were ser ziman. Lê di wê çerçoveya felsefeyî de wê felsefeya haraklit wê di ware fahmkirina têngîna dîyalektîkê bi reşa xwezayê re wê, temenekê fahmkirinê ê giring û mazin wê bi xwe re wê bide me. Di wê rewşê de wê, di demên hemdem de wê, dema ku mirov felsefeya Hegel lêdikolê wê bi wê re dibîne ku wê ji

aliyekê ve wê, li ser esasê fahmkirin û bi awayekê ‘hypotezî’ û hwd re wê hanîna cem hevdû û bi hevdû ve kirinê re wê bi wê re gihiştina çerçoveyên hizirkî ên felsefeyê re jî wê were dîtîn. Di rewşên lêkolînên felsefeyê de wê, pêvajoya pêşî a bi zanon re wê di çerçoveya têngîna wî ya dîyalektîkî wê, bi ya haraklit re ku mirov wê di dewama hevdû de wê hilde li dest wê, di wê çerçoveyê de wê dîmenekê heyînî ê li ser têngîna bûjenê re ku wê dervî hişê me wê bi me re wê bide me bê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring ê têngînî ku wê di nava têngînen felsefeyên xwezayî ên demê de jî ku wê bi awayekê wê weke mijareke li ser hizirkirinê a bi felsefeyê û xwezayê re jî bê.

Felsefeya xwezayê wê, di wê ware de wê dema ku ew xwezayê kifşdikê û wê dike ku wê werênê li ser ziman wê, di destpêkê de wê, di nava hewldana fahmkirineka ahengî a bi hevdû ve girêdayê de jî bê. Di wê rewşê de wê, di çerçoveya wê de wê, weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Di çerçoveya dîyalektîka Zerdeşt de wê, di çerçoveya têngîna du hêzên cihê bi hebûnî ku ew bi hevdû re di nava şer de na wê, bi wê re wê, bi awayekê xwe de bide nîşandin. Lê li vir wê mirov diakrê wê ji gelek aliyên ve wê hildê li dest derfetê wê bide me. Minaq ji aliyê aliyê hebûnê ê bi têngîna ‘xirab’ ku mirov wê hildê li dest wê, di wê çerçoveyê de wê, bi di çerçoveya yekîtîya dijber de wê, bi wê re wê hebûna ‘ya baş’ û bi heman rengê li aliyê din ê baş hizirkirinê wê, di wê çerçoveyê de jî ku wê li wê were hizirkirin wê bi têngîna dîyalektîkê wê, di nava têngîna hebûnî a ku wê were dîtîn de jî wê, dualîteya hebûnî wê bi wê re wê were dîtîn. Lê li vir wê di nava xwezayê de wê, bi hiş ku wê were dîtîn wê, hebûn wê, weke kirdeyekê wê di nava hiş de wê were hildan li dest û wê were fahmkirin. Dîyalektîka Zerdeşt wê ji aliyekê ve wê, dema ku mirov li wê dihizirê wê, dîyalektîka Zanon wê bi bîra me bixê. Lê di çerçoveya têngîna gûharînê a ku wê bi hebûna demê re wê li ser gîyanê re wê were şîrovekirin wê têngîna haraklit wê bîrê li hişê me. Têngîna dîyalektîkê wê di demên hemdem de wê, weke têngînek felsefeyî wê derkeve li pêş. Wê di wê rewşê de wê, bi têngîn, felsefe û zanîna di çerçoveyekê de bi hevdû re bi têkilîdanînê û fahmkirinê re wê fahmkirinê wê were ser ziman. ..

Felsefe, zanîn û hizirkirina demên hemdem û dîyalektîk

Di aslê xwe de di dewama wê de nîvî têngîna dîyalektîkê re wê gelek aliyên wê yên ku mirov dikarê wê bi dahûrkirinê re wê werênê li ser ziman wê, hebin. Lê di serî de wê, mirov dikarê wê, werênê li ser ziman

ku wê di dewama fahmkirina têtîna dîyalektîkê a bi dîrokê re de demên hemdem û rengê fahmkirina wê ku mirov wê hildê li dest bi wê re wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, karibê ji gelek aliyen ve fahmkirinek giring bi xwe re bide me.

Di rewşa fahmkirina têtîna demên hemdem de wê têtîna dîyalektîkê wê, dema ku mirov li nava pêşveçûnên demên rojane binerê jî mirov wê, dikarê wê ji aliyekê ve wê dê di rengê hizirkirin, têtikildanînê û bi hevdû ve girêdanê û hwd ve wê, fahmbikê. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, xwe di wê çerçoveyê de wê, bide nîşandin.

Di dewama wê de wê jî wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman wê, di dewama wê de wê weke mijarek giring wê di wê rewşê de wê, di nava têtînen zanînê en hemdem de wê mirov dikarê wê bi têtînen nû re wê fahmbikê.

Di serdemên hemdem de wê felsefeyên weke yêmn pozîtîvîzmê wê di aslê swe de wê, weke aliyê ku wê li ser şenberîya demî û rojane ku wê dahûrkirinê wê bi xwe re wê pêşbixin wê, di wê çerçoveyê de wê, têtikildanîna rewş û fahmkirinan a bi hevdû re wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring wê, xwe bide nîşandin.

Weke aliyekê din ê felsefeya ziman û têtîliya wê ya bi fahmkirinê a pirralî bê. Wê ev jî wê weke aliyekê giring ê ku mirov dikarê wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê jî wê, weke aliyekê giring wê ev wê bi xwe re wê, were li ser ziman.

Di serdemên hemdem wê ji du aliyên ve wê, fahmkirin wê di çerçoveyek şenberî de wê, were dîtin ku mirov wê, di serî de wê hildê li dest û wê fahmbikê. Yek wê bi temenê wê yê şenber û çavkaniya wê re bê. Aliyê din jî wê bi şewayekê hildana li dest û ankû weke rêbazê bê. Ev wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyê giring ên fahmkirînê jî wê bi xwe re wê, werênîna li hole. Di rewşa fahmkirînê de wê, mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku em di nava xwezayek ku wê di wê de wê, hebûnên zindî û nezindî wê bijîn. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov têtîliya wan bi hevdû re wê dênê wê, di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, weke ku wê zindîyan ku ew bê xwarin û zad nikaribin bijîn û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, weke rewşek hoyandî a bi hevdû ve girêdayî wê bi wan re wê bi hevdû re wê were dîtin.

Di rewşa têtîliya hebûnên zindî û yê nezindî wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê jîyanê û çavkaniya wê jî mirov dikarê wê werênê li ser ziman. Hebûna jîyanê wê bi aliyê zindîyê re ku wê were li ser ziman wê,

di wê çerçoveyê de wê ji dualiyan ve wê, xwediyê fahmkirinekê bê. Ev jî wê weke aliyekê giring wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di rewşa fahmkirina têgîna jîyanê de wê, di wê rewşê de wê, aliyê yê bi wê re ê di çerçoveya têgîna yekîtiya dijberan de wê nejiyanî wê bibê. Li gorî mantiqê metalyalismê wê her tişt bi hebûnê ku ew zindî bê û ne zindî bê wê di nava gûharîn û tevgerê de wê hebê. Ev jî wê, weke aliyekê ku wê bi têgîna dîyalektikê re wê bi felsefeyê wê were hanîn li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê, di awayekê heyînî de wê, dema ku mirov bi têgîna demokritos di mijarê de li ser piçkên bingihînê re wê bi kûrbûna wê re pêde here wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê ev alî wê bi mijarê re wê xwe bide nîşandin. Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov di rewşa mikroorganismayan de dihezirê wê mirov dikarê wê bi gelek encamên weke û ankû di bi hundirîna li hevdû bi wê re ji herdû aliyên bi wê re wê kifşbikê. Ev wê, rewşek jîyanî a komplika wê bi xwe re wê bide nîşandin. Rewşa fahmkirinekê û ankû tişteke din wê mirov di wê rewşê de wê daxiliya wê ya li jîyanê re wê, bi heyîna wê ya hebûnê re wê, bi wê re wê, weke aliyekê din ê ku mirov dikarê wê fahmbikê bê. Her tişt wê, di wê rewşê de wê, di nava tevger û pêşketinê de wê bijî. Wê, ev jî wê bi tevgerê re wê bibê. Di wê rewşê de wê ev jî wê rastiya dîyalektikê bê.

Di nava hizirkirînê demên hemdem de wê di serî de wê weke aliyekê giring wê di wê rewşê de wê, fahmkirina bi hevdû re wê, di wê çerçoveyê de ku wê temenê wê biafirênê wê têgîna sedem û encamê wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê têgînî ê bingihînê ku mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Di wê rewşê de wê bi wê re wê, her tişt wê di nava têgîna sedem û encamê de wê were fahmkirin. Aqilê mirov di demên hemdem de wê pêşkeve û wê di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveya têgînê weke sedem û encamê de wê, her wusa wê, gelek kifşkirinên bi hizirkirinê wê, bi wê re wê, bina temenê pêşketinê nû. Di nava wê de wê, mirov wê bi aliyekê wê nehizirê. Wê bi awayekê pirralî wê bihezirê. Wê bi carekê wê dema ku wê tişteke wê di çerçoveya sedem û encamê de wê bihezirê wê, karibê gelek tiştan bi wê re weke sedemê werênê li hişê xwe. Wekî din bi gihiştina encamê re wê biheman rengê wê ji têgînekê wê karibê bigihijê gelek encaman. Ev wê weke rewşna ku mirov dikarê weke encama wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê, weke aliyekê giring wê di serî de mirov dikarê wê werênê li ser ziman wê, di wê rewşê de wê, rewşa fahmkirin wê di nava

jîyane xwezayî de wê di aslê xwe de wê di her demê de wê, bi awayekê ku mirov wê farqnekê jî wê, di şewayekê de wê mirov wê, mejiyê xwe wê bikarbênê. Wê bi wê re wê, têkiliya hizirkirinê wê bi wê rengê wê bi şewayên cûda wê biafirênê. Di wê rewşê de wê şewayekê dîyalektikî ê jîyanî wê bi xwezayî wê di nava jîyane mirov de wê di aslê xwe de wê, ji xwe wê hebê.

Di dewama wê de mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman ku wê rewşa fahmkirinê a bi wê rengê wê di serî de wê mirov karibê wê fahmbikê. Mirov di roja me de wê mantiqê xwe wê bikarbênê û wê di çerçoveya levkirinê û ankû levhanînê de wê, ew wê, bike. Ev şewayê bikarhanîna mantiqê wê di çerçoveya levhanînê de wê, weke di awayekê de ji hole rakirina 'dijberên nava heyîn û rewşan de wê, bi gotinê wê di ahengek hevgirtî de ku wê bike ku wê bêtê li ser ziman. Ku mirov li ser vê rewşê re têtin û gotina mantiqê dîyalektikî wê bikarbênê wê demê wê di wê çerçoveyê de wê, weke ku wê di demên berê de wê haraklit wê pêşî mirov bi wî re dibînê wê di rewşa levhanînê û bi temen û têtina ji gotinê li ya din ku wê nakokiyên nava wan ji holêbikê û wan levbênê wê bi wê re wê wer ser ziman.

Di wê rewşê de wê, têtina mantiqê dema ku mirov wê ji aliyê têtina dîyalektikê ve wê hildê li dest wê demê mirov wê li wê, rêgezên dîyalektikê wê bi hemû aliyên wan re wê bibîrbikê û wê bi wê re wê, li ser wê re wê bike ku ew xwe bigihênê li fahmkirinekê.

Dema ku mirov bahsa mantiqê bi têtina dîyalektikê re bike wê demê wê razberkirin wê bi têtinê re wê weke aliyekê wê xwe bide dîyakirin. Ev wê bi têtinê, derpêş û matamatikê û hwd re wê mirov dikarê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê. Mantiq wê, di çerçoveya fahmkirina wê de wê, têtina bûjenê bi razberkiirna wê re wê bi wê re wê bike ku ew bigihêjê fahmkiirînê. Lê ji aliyekê din ve jî wê, bi awayekê ahengê wê levkirina dîtbar ku wê bi rewşê, tiştê û hwd re wê pêwîst bê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman. Mantiq wê, di wê çerçoveyê de ku em temenê wê bi têtina razberîyê re wê werênina li ser ziman wê bi têtihîştinê re wê weke temenekê afrîner jî wê, di wê rewşê de wê bi hizirkirinê wê derkeve dervî formeliya xwe û wê bide nîşandin.

Her tişt û rewş ku ev bi bûjenê bê û ankû bi rewşên têtinê bin bin wê çerçoveyek wan ya heyînê wê hebê. Ji aliyê wê çerçoveya fizikî ve wê mantiqê yê fîzîkî mirov dikarê wê têbigihê. Ji aliyê wê têtina wê ya levkirî ve jî wê mantiqê bi zanînê re bigihijiyê de.

Di demên hemdem de wê pirr zêde wê, mantiq wê, bi fîzîkî û bûjenî wê di nava jîyanê de wê, di ahengek levkîrî de wê, di her rewşên jîyanê de wê were dîtin ku ew dihê bikarhanîn. Di wê rewşê de wê, dema ku wê mirov li rewşên jîyanê binerê wê mirov dibînê Minaq wê, kirina tiştêkê di ambalaja wê de wê, ew çawa bi wê hatîya amedekirin wê di aslê xwe de wê, têgînekê wê bi xwe re û wê di derbarê pirranîya rewşên din de jî wê karibê bi xwe re bide me. Jîyane hemdem wê dema ku mirov bi wê bihizirê wê mirov dikarê bêjê ku wê bi gelek aliyên wê re wê, hizirkirina wê bibê. Di wê rewşê de mantiq û razberîya wê di temenê afrînerîyên demkî de wê mirov dikarê fahmbikê. Arabayek çûnûhatinê ku ew bi rengên cûr bi cûr hatiya çêkirin wê di wê çerçoveyê de wê karibê bi mantiqekê levkîrî ew were fahmkiirn. Di rewşên weke xîtabî nerînê bike, di hebûna wê de ku ew bi reng, dîzayn û hwd re lewwerekirin wê, weke aliyna wê yên ku mirov wê li wê bihizirê û bi wê re kifşbikê bê.

Mantiq di her rewşê de wê bi awayekê wê mirov karibê bi çerçoveya wê herî re wê mirov karibê ji wê bigihijiyê de. Wê weke çerçoveyek levkîrînî a bi rewşek hebûnî re wê mirov dikarê wê fahmbikê. Di nava jîyanê de wê, rewşa bûjenê wê di wê çerçoveyê de wê, bi mantiqê re ku mirov li wê bihizirê wê, weke heyîna di jîyanê de ên bi çerçova û awa ku mirov dikarê wan fahmbikê. Wê jî di çerçoveya têgîna hebûnê û bi razberîya têgînê re wê mirov dikarê di wê de kûr here.

Di rewşa fîzîkî û ankû bûjenî de jî mirov bi wê re bihizirê wê mirov dikarê bibînê û wê kifşbikê ku wê di her dem û rewşên wê yên demî de wê mirov bi çerçoveyekê re wê bîbnê û wê têbigihê. Bûjen wê dema ku ew bi fîzîkî hebê wê demê mirov nikarê wê ji rewşek dîzaynî a ku ew bi xwezayî bê û ankû bi çêkerî û hwd bê wê ji wê dûr werênê li ser ziman.

Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê, çerçoveya afrînerîyê wê, bi têgîna mantiqê û hwd re wê, bi zêdeyî wê, dema ku mirov li ser wê re bi reşa fîzîkê û bûjenê re dihizirê wê mirov dibînê ku wê temen û derfetê zêdetirî fahmkirn û pêşxistina rewşên fîzîkî û bûjenî wê, werênê li hole.

Pêvajoyên felsefeyê ên serdemên kevnera wê dema ku wê bi têgîna bûjenî ku ew îdeayê dênina li pêşîyê û ankû bêî îdeayê ku ew dênina li ew dênina li pêşîyê û bi wê bihizirin wê, di çerçoveya fahmkirina rewşa fîzîkî a heyî bi bûjenî û derxistina wê ya li têgihiştinê de wê li wê bihizirin. Wê bi wê re wê, felsefe wê çendî ku wê di wê de wê bi fahmkirinê wê pêşkeve wê zanînê wê biderst bixê. Wê di dewama wê de wê, çendî ku wê zanînê wê bi dest bixê wê temenê afirandinê wê bi wê re wê bidest bixê. Ev jî em di roja me de em, bi encamên wê re dijîn.

Mantiq wê, bi dîyalektikê re wê, di çerçoveyek ahengê û dûrî fahmkirina pevçûna nava dijberan wê di hev girtiniyekê de wê bike ku wê fahmbikê. Wê di wê çerçoveyê de wê, ew wê fahmbikê. Lê em wê bêjin ku wê her rewşên ku ew weke ji nakokiyên dijber hatina 'xilaskirin' wê weke rewşna dîtbar wê bimênin. Wê ti rewş wê di cewherê xwe de wê dervî wê nikaribê bi fîzîkî û ne fîzîkî bijî. Lê li vir wê ew wê giring bê wê dîmenê ku ew bi wê hatî afirandin ew dîmen wê weke dîmenekê ku mirov wê dikarê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê. Minaq wê weke amûrekê, nîgarekê û hwd. Lê ew jî ku ew bi fîzîkî hebin wê di hundirê wê de wê, têgîna dijberîyê wê bi têgîna yekîtiya dijberan wê di wê de wê hebê. Em dema ku arabeyekî nû bikirin wê çend sal piştê wê hin bi hin wê birizê û wê xirabibê. Wê kevn bibê. Piştê wê bi demê re wê hin bi hin wê bi windakirina xosletên xwe re wê ji hole wê wînda bibê. Ev wê, weke xosletekê ku mirov bi her tiştê re wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

Di nava xwezayê de wê, bi dû awayan wê, tevger wê hebê. Yek wê di nava hebûna fîzîkî de wê bi darêjk gûharandinê re bê. Aliyê din jî wê bi rewşa giştî a xwezayê re ku wê ew wê weke destûrek giştî a xwezayê a gûharînê bê wê bi wê re wê bibê. Mirov du kevîran dênê ser hevdû wê bi demê re wê ew di nava wan de wê cûdahî wê biafirê û wê hin bi hin wê cihê xwe wê bi gûharin. Ji axê kirpîçan çêbikin wê ew kirpîç piştî ku ew hatina çêkiirn wê piştê wê hin bi hin wê ew axa ku ew jî wê hatî çêkirin wê bi firidê û wê, hevdû berdê. Di wê çerçoveyê de wê, destûra gûharînê wê weke destûreka ku wê her tişt wê tabîi wê bê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê di serî de wê, di wê çerçoveyê de wê bi rewşa pêşketinê re ku wê fahmbikê bê. Tiştê weke pêşketinê û hwd ku wê bibin wê di aslê xwe de wê weke di encama wê gûharînê û awayê wê de wê bibin bin. Ev destûra gûharînê wê bo mirov jî wê bûhûrîner bê. Mirov dibê, mazin bibê, pîr dibê û piştê dimirê. Ev wê, weke pêvajoyên wê gûharînê bin, ku em bi çî nave jî wê bi navbikin bin. Destûra gûharînê wê weke destûreka jîyanê bê û wê di temenê xwe dewrûdayimkirina wê de jî wê xwe bide nîşandin bê.

Têgîna dîyalektikê û bûjenî di demên hemdem de

Di serdemên hemdem de wê, fahmkirina bûjeniyê wê bi felsefeyê wê were bi sazûmankirin û hanîn li ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, têgîna bûjenê wê ne bi wê re wê pêşkeve. Em dema ku pêvajoyên pêşektina felsefeyê ên demên kevnê li wê bihizirin wê bi awayekê emê rastî wê

werin. Me li jor li gelek deveran wê hanî li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê têngîna bûjeniyê wê pêşkeve di nava felsefeyê de.

Hebûna bûjenê wê di aslê xwe de wê weke dîyardeyek felsefeyî wê hertimî wê li dora wê felsefe wê were kirin. Ew hebûn çî ya û çawa û mirov wê çawa wê fahmbikê wê hertimî wê mijare lêpîrsîna bi fahmkirinê re bê.

Hebûna bûjenê wê, dema ku em di demên hemdem de wê, bi têngînekê felsefeyî re wê hildina li dest wê, di wê çerçoveyê de wê, weke ku em dikarin bi têngînek pozitivist a felsefeyî wê werênina li ser ziman wê were dîtin. Felsefeya pozitivismê wê di aslê xwe de wê, li ser temenê felsefeya bûjenê re wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê, felsefeya pozitivismê wê di demê de wê çawa wê xwediyê pêşketinekê bê? Wê çawa wê, di çerçoveya dahûrî de wê, bi ya ku ew heya re wê werênê li ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Mantiqê têngîna pozitivismê wê, di nava rengekê pêşketinê ê bi pozitivismê re bê ku wê çawa wê di awayekê de wê, felsefeya wê ji nepeniyên metafîzîkî wê paqij bike û wê bi wê re wê, bi awayekê 'şenber' wê werênê li ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê xwe bide nîşandin. Mantiq wê, wê di wê çerçoveyê de wê, weke temenekê afrîner ê felsefeyê jî wê erk û xabatê wê bibînê.

Lê felsefeya demên hemdem ku em bi têngînek positivist-bûjenist de wê werênê li ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê, çawa wê, li ser temenekê dîyar wê, fahmkirinê bi dahûrkirinê û hwd re wê pêşbixê wê, weke rengê hizirkirina wê xwe bide nîşandin. Di wê rewşê de wê, ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê dikarê wê, di serî de wê, bi wê rengê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Felsefeya pozitivismê wê, di demên hemdem de wê, weke aliyekê fahmkirinê ê ku ew li ser derpêşên felsefeyê ên dîyar ku ew diikarin werina piştrastkirin re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê, werênê li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, felsefe wê di demên hemdem de wê têngînen weke pozitivismê û hwd re wê, di awayekê ku wê çawa wê, bi alîyê dîyar û li ser temenê dîyardeyên zanistî re wê bîrê ser ziman bê.

Di demên hemdem de wê, di wê çerçoveyê de wê, felsefe wê bi du alîyan re wê pêşkeve. Aliyê pêşî wê bi wê rengê wê bi pozitivismê re wê

pêşkeve bê. Aliyê din jî wê, bi têtînên metafîzîkî û hwd re wê pêşkeve bê.

Metafîzîk wê di nava felsefeyê de wê, weke têtînek ne dîyar a nepenî wê li dijî ya dîyalektîkê û felsefeya positivist jî wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, metafîzîk wê bi derpêşên wê yên mistîsk wê temenê dûrketina wê ya ji pêşketina zanistê jî bê. Zanist wê, weke temenê fahmkiirinê ên demên hemdem bê. Lê mirov nikarê wê tenê bi wê rengê wê werênê li ser ziman. Ji wê zêdetirî wê weke temenê pêşxistinê jî bê. Pêşketinên weke bi zanistî ên weke bi teknîkê û hwd re wê, di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de mirov dikarê wê werênê li ser ziman.

Zanist wê, di wê çerçoveyê de wê rengê pêşketinên wê û encamên wê yên ku mirov bi wan dijî wê, têtîliyê wan ya bi hevdû re wê hebê. Wê bi wê têtîliyê re wê temenê xwe yê giştî wê, bi zanyarî jî wê biafirênê. Zanist wê hem bi zanyarî bi di xate dîrokê de wê fêrûazmûnên dîrokî wê ji demên destpêkê û heta roja me wê di berçav de wê, derbas bike, fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Lê ji aliyê din ve wê bi berfirehbûyîna bereye wê re wê, rengên nû û zanistê nû û pêşketina wan re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di fahmkiirna herdû alîyan de jî ku em bi gotînek matamatîkê wê werênê li ser ziman wê, di awayekê çaprazî de wê, ev bi fahmkirina bi direjehiya dîrokê û pêşketina wê ya bi zanistên nû û fahmkirinên nû re wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê weke şêwayekê ku mirov di hem rêzkarên (displinên) zanistî ên ku ew werina pêşxistin û pêşdebirinê de jî wê dikarê wê fahmbikê bê.

Dema ku mirov bahsa demên hemdem bike wê demê dive ku mirov hem têtîn û rengên pêşketinê bi têtîna zanistê re werênê cem hevdû û wê bide beremberê hevdû û wan bi wê re fahmbikê. Ev wê weke aliyekê fahmkirin û piştrastkirinê wê şêwayê zanistê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Zanist wê, di wê rewşê de wê pêşengê felsefeyê jî û têtînên bi wê rengê ên ku wê werina pêşxistin jî bê.

Di aslê xwe de wê, zanist wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê giring derkeve li pêş. Zanist wê, rêbazên wê weke aliyekê giring wê di temenê hemû pêşketinên ku wê bi demê re wê bibin de wê were dîtin û fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê, zanîna zanistî wê, weke temenê fahmkirinê bê.

Di rewşa fahmkiirna bi zanistê re wê, temenê wê bi rêbazî wê li ser ceribandîn, çavdêrî û hwd bê. Wê dîyardeyan wê fahmbikê, derxê li têtîhiştinê, têtîliya wê ya bi rewşan re wê bi awayekê pirralî wê hildê li dest û wê fahmbikê. Mijare zanînê a demên hemdem wê di wê çerçoveyê

de wê, bi zanistê re wê were kifşkirin. Pêşketinên zanistî ku wê, pêşîya me rohnîbîikin wê, li dûv hevdû wê, heta ku wê hizirkirin wê hebê wê bi pêşketina bi wê re wê ew jî wê bibin.

Di rewşa fahmkirinê de ku em bi çî awayê û bi çî tîgînê were nivîsandin wê hertimî wê berê nerîna mirov wê li pêş bê. Wê bi wê li pêşbûnê re jî wê hertimî wê di lêgerîna rastiye û ankû ya rast de bê. Ev wê, weke armanca zanistê jî bê. Zanist wê di lêgerîna rastiye de wê, weke temenekê fahmkirinê û pêşketinê ku ew hevdû bi hevdû re didina pêşxistin bê. Mirov wê, di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê giring wê di serî de wê werênê li ser ziman.

Di pêvajoyên pêşketina tîgînên zanîna xwezayê de wê, di destpêkê de wê qat bi qat wê werina kifşkirin. Lê bi demê re wê dema ku wê çerçoveyek giştî wê bi ceribandînê wê were derxistin û pêşxistin wê êdî wê ew rengê wê bi awayekê hevgirtî wê bi zanyarî wê were dîtin û ser ziman. Zanistên fîzîkê, bîolojiyê, kimyayê û hwd wê di wê ware de wê weke zanistna ku wê zanyarîyên giring wê di çerçoveya fahmkîirna mijare me de wê karibin bidina me bin. Di wê çerçoveyê de wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê mirov dikarê wê fahmbîkê wê werênê li ser ziman ku wê, beşên zanistê wê di wê çerçoveyê de wê çendî ku wê ' bi serê xwe' wê pêşkevin jî lê wê di aslê xwe de wê, tîkiliya wan wê bi hevdû re wê hebê.

Di çerçoveya zanyarîya rewşên bi wê rengê ên fîzîkî de wê çerçoveya wê wê hevdû bi çerçoveye hevgirtî wê bide nîşandin. Hebûna atomê wê berî serdema hemdem wê weke 'nayêqatkirin' wê were dîtin. Lê piştî ku ew hat kifşkirin û qatkirin wê, bi wê re wê çerçoveya pergali a hevgirtî ku ew bi wê dijî wê were kifşkirin. Wê di wê rewşê de wê her beş wê, erka wê di wê çerçoveyê de ku ew heya wê, werênê li cih û wê bi wê re wê, hebûna giştî wê di hevgirtiniya wê de wê, bide domandin.

Xweza û dîyalektîk

Xweza wê temenê hemû çavkaniyên me yên di jîyanê de bê. Mirov wê çendî ku wê weke ku wê bi aqilbûna mirov re wê weke ku wê ji wê dûr jî kevê lê wê bêî wê nikaribê bijî û jîyane xwe, bide domandin. Mirov wê, di wê çerçoveyê de wê bi hebûnê wê bi xwezayê ve wê girêdayî bê. Her tevgerên xwezayê wê bi xwe re wê gûharînê û her gûharîn wê bi xwe re wê reng û pêşketinên nû wê bi xwe re wê werênê. Engels wê di pirtûka xwe ya bi nave "dîyalektîka xwezayê" de wê, bîrê li ser ziman û wê bîrê ku mirov 'bûyîn û tinebûna bûjenê, gûharînên wê, di bin tevgerên

qatagorikî ên cûda de ew dive ku ew werina lêkolînkiirn. Xweza wê, di wê çerçoveya wê bi fahmkirina wê re wê, mirov dikarê wê, weke aliyekê bingihînê fahmkiirnê wê di wê çerçoveyê de wê, werênê li ser ziman. Hebûna xwezayê a bûjenî, bi tevger, gûharîn, rewş û halên wê hemû wê, di dewama wê de wê weke rewşna ku mirov wan di bin çav de derbasbikê û wan fahmbikê bin.

Di rewşa fahmkirina xwezayê de wê, di wê çerçoveyê de wê, têtînek zanyarî a ku wê rewşên wê bi xwe wê fahmbikê û wê di nava rewş û têtîkî û bandura wê de fahmbikê wê karibê bigihijê rast fahmkirina wê. Di roja me de wê bi wê rengê wê weke têtîne bûjenî ku mirov dikarê wê bahsa wê bike wê têtîna pozîtîvîzmê wê di wê rengê de wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê, werênê li ser ziman bê.

Di nava xwezayê de wê, rast fahmkirina bûjenê bi têtîn û rêgezên dîyalektîkî re wê, di wê rewşê de wê, weke aliyekê fahmkirînê ê rast bê. Xweza wê, bi hebûna wan dijberên wê re wê, di nava xwe de wê, dînamîsma xwe afirandî wê bi vejenî û hwd wê bide nîşandin. Di nava xwezayê de wê, hebûnên bûjenî ku wê xwe nûkin wê hebin.

Di nava xwezayê de wê, vejene xwe nûkirînê wê hertîmî wê di wê çerçoveyê de wê, bi rewşên wê yên nû re wê xwe bide nîşandin. Têkiliya xwezayê û rewşên birihê wê di wê çerçoveyê de wê, di rewşa pêşketînê xwezayê de wê xwe bidina nîşandin bi encamên xwe re.

Pêvajoyên afirîna gerdûnî û jîyanê wê bi sed hezar salan wê hebê. Wê, di nava de wê, jîyan wê, bi temenê wê yê bûjenî re wê mirov dikarê wê, bi temenê jîyanê re wê werênê li ser ziman.

Hebûna jîyanê wê, di aslê xwe de wê, di nava rewşên ku ew diafirê de wê, ew salixkirina wê were kirin. Bi demê re bûyîna bûjenê, piştê li ser rûyê ardê bûyîna proteînan û di dewama wê de bûyîna pêvajoyên peresendîne û bîyendîne wê hin bi hin wê harmonîya jîyanê wê bi xwe re wê biafirênin. Bi demê re wê pêşketînê jîyanî wê bi gûharînen peresendîne wê xwe bidina nîşandin. Wê di wê rewşê de wê, pêvajoyên peresendîne wê di dewama hevdû de wê di ahengekê xwezayî de wê, bibin. Wê di wê rewşê de wê, rewşên peresendîne wê çendî ku wê li gorî xwezayê û rewşa wê bê wê, bi wê re wê, her bîyendî wê bi xwe re wê gûharînan wê ji aliyê xwe ve jî wê bi xwezayê re wê bide çêkirin. Ya ku wê temenê peresendîne bi demê re wê çêbikê wê gûharînen fîzyolojîkî û hwd bin. Lê wê gelek fektor û elementên ku mirov dikarê wan di wê çerçoveyê de werênê li ser ziman wê hebin. Ji xwarina ku wê ji xwezayê

wê bixwê heta ku wê bigihijê şêwayên meşîna mirov wê, di wê çerçoveyê de wê, wateyek wan ya hebûnê wê hebê.

Di nava xwezayê û peresendina wê ya bi hebûnê re de wê, rewşên weke yên 'şikeştinê', 'qawiztin' û hwd wê, rewşên ku wê di encama mutasyonên fîzyolojîkî û hwd de ku wê bi encamên nîtel wê xwe bidina nîşandin bin. Xweza wê, di wê çerçoveyê de wê, di wê de wê pêşketin, gûharîn û hwd wê, weke hebûnna dayimî bin. Wê di wê de wê, bûjen wê, weke aliyekê heyînî hebûnê û temenê pêşketina jîyanê jî bê. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê giring wê werênê li ser ziman.

Rewşên darêjkî ên weke bi munstresyona jîyane bi oksijenê û hwd re jî wê di wê çerçoveyê de wê, weke pêvajoyîna jîyanê ên bi nîtelî û pêşketî bê. Ev wê weke rewşa xwe adeptekirinê a li gorî rewşên xwezayê û levkirina elementên wê bi hevdû re ku ew bi wê çerçoveya levkirî ku ew temenê wê çêdikin re ew dibê. Wê, di wê rewşê de ev pêvajo wê weke pêvajoyîna jîyanê ên ku wê bi hebûna zindî ku wê bîn jîyankirin bin. Pêvajoyên jîyanê bi fîzyolojîkî wê astên wê hebin. Minaq wê, rewşa benetan weke şinahîyan wê, rewşek bê. Rewşa jîyane sawalan wê rewşek din a cûdatir bê. Bi wê re wê rewşa mirovan weke zindî ku ew dikarin bihizirin wê, di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyek din a ku em di dewama wê de wê were û pêşkeve bê.

Di rewşa fahmkirîna jîyanê de wê, dema ku mirov wê di çerçoveya ya zindî û ne zindî de wê hildê li dest wê mirov dikarê werênê li ser ziman ku wê ya ne zindî ku ew rewşên xwe yên melekûlî di bûhûrin bi xwe re wê rewşa zindîyî pêşdixin wê weke temenê diyalektîka jîyanê a ji ya nezindî bi ber ya zindî ve bê. Di wê rewşê de wê jî mirov dikarê wê, werênê li ser ziman ku wê, her tişt ku em dibêjin wê di pêvajoya gûharînê de û bi wê re peresendin dibê wê, bi dînamîka hundirê bûjenê re rêgezên dijber ku ew hevdû dibîyênin wê bi wê re wê biafirê. Di pêvajoya afrîna jîyanê de wê, ev rewşa bîyendinê wê di her pêvajoya wê de wê, bi gûharînên re wê xwe bide nîşandin.

Di pêvajoya pêşdeçûyinê de wê, zêde pêşketina ya nîcel wê temenê pêşketina nîtelîyê jî wê bi xwe re wê pêşbixê. Minaq di hundirê atomê de wê, dema ku wê hinek menên wî bi hevdû re wê werina bîyendin û ankû wê barkirina vejenê li wan were kirin wê ew ahenge wê ku ew xirabû wê rewşên nû wê bi xwe re wê bi nîtelî wê bide afirandin.

Di lêkolîna menên piçûk ên temenê hebûnê de wê, sînor bi hûrgilkirin û bi wê re pêdeçûyin wê nebê. Wê hûrgilkirin wê heta menên melekûlî ên

hewayê jî wê karibê pêdeçûyina wê xwe bide birin. Ev wê, di wê rewşê de wê, ew wê bide nîşandin ku wê bireha ku em bi wê re em dijîn wê, ji aliyekê hebûnî ve emê bi wê ve xwediyê girêdanek temenî bin. Ku mirov nikaribê bê oksijenê bijî û hwd wê, di wê rewşê de wê, weke rewşeka ku mirov dikarê wê, di wê çerçoveyê de wê fahmbikê bê.

Di roja me de wê zanist wê pirr zêde wê pêşkeve û wê di ware pêşketinên bi RNA 'ayê de wê, pêşketinên ku ew dibin wê karibin ji gelek aliyên ve me bigihênina li bersivên pirsên di jîyanê de. Têkiliya jîyanî wê, dema ku mirov di wê hûrgilkirinê de pêde diçe û fahmdikê wê, bi awayekê hûrgilî wê bi têkiliyên pirralî û pirrdîmenî ên ku wê temenê wê biafirênin re wê xwe bide nîşandin. Ev jî wê, weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov dikarê wê, di serî de wê weke aliyekê giring wê fahmbikê bê.

Di ware fahmkirina rewşa hebûnê û pêşketinên bi wê re ku mirov bi têngîna biolojiyê wê fahmbikê wê mirov dibûnê ku wê, di awayekê de wê, bi têngîna 'motasyonên bicarekê (zû)' ku wê bibin re wê, bi awayekê bi têngîna wê mirov karibê li ser genan re xwe bigihênê li wê. Têgînên Mandel ên di derbarê motasyonê de wê, di wê ware de wê, têngînekê bi pêşveçûnên gûharînî ên motasyonî re wê bide me.

Ku mirov wê ji aliyê têngîna 'jixwerebûyînê' û 'pêwîstîniyê (determinism)' ve wê hildê li dest wê mirov diikarê wê werênê li ser ziman ku wê, rewşên bandûrê wê weke rewşan têtikiliyî ên dikarin dervî me bin û ankû di nava têtikiliyên heyînî ên hebûnî de bicarekê bike. Lê piştî ku ew bû û pê de wê, bi genan re wê, di nava wê rewşa wê ya pêwîstîniyê de wê pêşkeve. Di wê rewşê de wê hebûn wê di çerçoveya wê de wê, xwediyê çerçoveyek pêwîstîniyê ku mirov wê weke bi têngîna hebûnê, genetîkî û hwd re wê weke çerçoveya pêwîstîniya hebûnî re wê dikarê wê werênê li ser ziman bê. Fektora bandura ji hewirdorê wê di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveya têngîna 'jixwerebûyînê' de wê, hertimî wê weke aliyekê wê hebê. Lê ev wê, weke rewşeka ku wê hebûna hevgirtî a bipêwîstîniyê jî wê, temenê gûharîna wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di wê rewşê de wê, rêgeza 'jixwerebûyînê' û ya 'pêwîstîniyê' di aslê xwe de wê weke ku wê bi hevdû re wê di ahengekê de wê, bi hebûnê re wê weke dîmenna heyînî ku mirov dikarê wan fahmbikê bin.

Di wê rewşê de ewê fektora hewirdorê wê di aslê xwe de wê weke fektoreka ku ew jî ya ku em dizanin wê zêdetirî wê xwediyê temenekê bê ku mirov wê fahmbikê bê. Li gorî gûharînên mutasyonî ên hewirdorî bi xwezayê re ku wê bibin wê zindî û nezindî jî wê gûharînê bijîn. Ji me wê ya ku wê demên dînasoran wê tenê wê weke ku wê di roja me de ewê bê

gotin tenê bi taqîna wulqanan re wê bibê? Bêgûman wê ne tenê wê bi wê re bê. Wê di wê rewşê de mirov ku gûharênên birihê bi awayekê rakendî lêbikolê ji demê û heta roja me û ku mirov fahmbikê wê, bi wê re wê bibînê ku ew çendî û çawa pêkdihê. Wê gelek bersivên bo demên jîyanên berê wê di nava birehê de wê vêşarî bin.

Di roja me de li ser rewşên fosil û berhemiyên ku ew bi wan ji wan deman mana ku mirov kifşdikê wê di wan de wê ji van aliyan ve wê, mirov karibê ji gelek aliyan ve bigihijê bersivê. Di wê ware de wê, ji hinek aliyan ve wê, pêvajoyên peresendina jîyanê wê bersivên wê bidina me. Lê ne hemûyan. Bo gihiştina fahmkirinek giştî jî wê pêwîstî bi wê hebê ku mirov bi hemû aliyên wê re wê di çerçoveya wê de wê hildê li dest bê. Şertûmercên wê demê wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê din bê ku mirov li wê bihizirê bê. Ber ku wê her rewş ku ew bi zindiyî û ankû tiştekekê din ve wê di nava şertûmercên xwe de wê, wateya wê baştirin wê were dîtin û fahmkirin.

Mînaq di roja me de wê, dema ku wê, bahsa genan wê werêkirin wê bê gotin ku wê 'weke ku ew bi tememî populasyonên wê yên warsiyonî weke ku ew dikarê 'zû' were gûharîn.' Di wê çerçoveyê de wê rast bê ku wê gen wê ji bandûrê re wê vekirî bê. Lê astek wê ya xwe girtinê jî wê hebê. Ast û rewşa mudahaleyê li wê ku ew heta ku ew dernekeve li ser wê re wê, ew wê gûharîn wê bi wê re wê nebê. Rewşa gûharînên genî mirov dikarê wan ji du aliyan ve wê hildê li dest. Aliyê pêşî wê di nava xwe de wê, di her demên bi zindiyî bûyînî ku wê bi wê re wê di nava rêzkariyekê (disiplinekê) de ku wê bibê wê hebê. Aliyê din jî wê bi mudahaleyan bûyîna mutasyonan mirov dikarê bi wê werênê li ser ziman. Rewşa wîrûsan di wê çerçoveyê de mirov dikarê weke mînaq bide.

Di rewşa genan de wê, hişmendiyeke wê di temenê wê de wê hebê ku wê her gen wê cihê wê ku ew heya wê, di cihê xwe de wê, cih bigirê bê. Ku gen kêmbibê wê, di wê cihê de wê, temenê wê ew zanîn wê nûkiirna wê bi wê bide çekirin. Ev rewşên ku me li jor di asta pêşî de weke 'gûharînên xwezayî' bi bûyînê re me hanîna li ser ziman wê bi bûyînê re wê di wê çerçoveyê de wê bibin. Lê yên weke mutasyonî wê bi mudahalekirina li wê re wê ew wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê bi wê reşa mudahaleyê bû wê, hin bi hin wê afirandinên nû wê bi koordinatên mejî re li laş re wê bi wê re wê bikin ku ew bibin. Ev gûharandin wê, di wê rewşê de wê, hin bi hin wê karibin, weke bi rewşa mudahalayên bi mutasyonê bi wîrûsan re ku wê were dîtin wê, bikin ku ew gûharandinê bi xwe re werênin. Zîrar dîtina zincîrên genan wê, di wê

rewşê de wê, ji temen ve wê temenê gûharînê wê bi xwe re wê werînê. Ev rewş wê, bi xwe re wê, di çerçoveyek ahengî de wê çawa wê her tişt wê bi hevdû ve wê girêdayî bê wê ew wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê li ser hebûna wê ya bûjenî re wê, dîyalektikek jîyanî wê hebûna xwe û hikmê xwe wê bi gelek alî û awayan wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê dema ku mirov bi gotina dîyalektika jîyanê bihizirê û mirov bi mantiqê têngîna Hegel a weke ku wî bi têngîna *nebûnê* weke aliyê din ê di çerçoveya yekîtiya dijberan a bihebûnê re dihanî li ser ziman wê, bi wê re wê mirov karibê wê jîyanê bi têngîni û felsefeyî jî wê ji gelek aliyên ve wê, fahmbikê. Ya ku wê, beremberê jîyanê wê nebûn wê, bi gotina 'mirînê' re wê, wateya xwe wê bibînê. Di dewama wê de wê bi gotinkirina bi wê rengê wê, bi beremberê wê, bi gotinkirina dijberîya wê jî wê, werênê li ser ziman. Di felsefeya olzaniyê de wê, dema ku wê, piştî mirînê wê bahsa 'jîyanê' wê were kirin û wê ol wê bi têngîna 'bihûştê' wê ji aliyê xwe ve wê werênê li ser ziman û ankû têngînen weke 'reankasnasyonê' wê ji aliyê xwe ve wê, bi têngîna gûharîna gîyanê ji laş li laş wê fahmbikin wê, di wê çerçoveyê de wê, fahmkirineka ku mirov lêbikolê û wê fahmbikê jî wê hebê.

Di ware fahmkirina hebûna zindî û ya nezindî ku wê bi awayên metabolismîkî wê di nava xwe de wê heta ku ew jîyan hebê wê bi aliyê/leyha jîyanê wê, naqandin wê di nava wê de wê were kirin jî lê wê, di aslê xwe de wê, ew aliyê nezindî ku wê weke were naqandin û derxistin dervî ya zindî wê, ew jî wê weke aliyekê temenî ê hebûna jîyane zindîyê jî wê xwedîyê wateyê bê. Ya zindî wê, xwe bi pozisyonkirina li dijî wê re wê, têgiha xwe ya jîyanî wê bi metabolismîkî wê, bide nîşandin. Di wê çerçoveyê de wê çerçoveya têngîna bandûrê wê di aslê xwe de wê, weke gotineka ku mirov wê bi temenê têkiliya herdû aliyên wê bi awayekê temenî wê dikarê wê fahmbikê bê.

Felsefeya bûjeniyê di demên hemdem de

Ji aliyê hebûna têngîna xwezayê ve ku mirov wê weke ku me di beşa li ser vê de hilda li dest wê bêgûman wê çerçoveyek berfireh a ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê bîrê li ser ziman wê hebê. Li vir me tenê bi aliyê wê yê têngîni û fahmkirinî xwest ku wê werênina li ser ziman. Lê wekid in wê gelek alî û minaqên wê yên ku ew bîr ser ziman wê hebûban. Mijare têngîna bûjenê wê di felsefeya demên hemdem de wê weke aliyekê temenî wê pêşkeve. Lê wê ev wê hertimî wê, weke weke aliyekê ku wê çawa wê were hildan li dest wê, ew jî wê weke aliyekê bi

rêbazî ku wê bi pirsgirêkî wê derkeve hemberî me bê. Di wê rewşê de wê, di felsefeya serdemên hemdem de wê bûjen wê li ser esasê ku ew heya wê, newê redkirin. Lê wê, bi wê re wê, li pêş û paşîya wê bicihkirina têngînek metafîzîkî weke ku em bi metalyalisma Firansîz re dibinin wê rengê wê yê ku ew were pêşxistin bê.

Di wê rewşê de wê, di aslê xwe de wê ev rengê ku wê bi wê rengê pêşxistina têngîna bûjenê wê, di têngîna bûjenê a Hobbes de jî wê were dîtin. Weke descaertes wê d'Holbach' jî wê mirov dibînê ku wê weke ku pirtûka xwe ya bi nave "*System of Nature*" wê bi heman rengê wê weke zindîyan bi mantiqê makîneyekê wê werênê li ser ziman bê. Ev rengê fahmkirinê wê bi felsefeya Descartes re wê were dîtin.

Têngîna Leucippos û demokritos wê di aslê xwe de wê ji wê rengê fahmkirinê ê bûjenê ên ku wê piştî demên ronansansê wê were ser ziman wê, ji wan li pêştir bê. Di wê ware de wê di dewama wê de mirov dikarê bahsa têngîna haraklit a gûharînê bike. Di wê ware de wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê baştirin ku wê karibê fahmkirinekê bi wê re ew bide me bê. Di dewama wê de wê Epikur wê felsefeya bûjenê wê werênê li ser ziman wê bênê ser ziman ku bûjen heya û di valahiya gerdûnê de ew dijî. Wê bi wê re wê, di wê valahiyê wê de wê têngîna bûjenê wê bi rêgeza gûharînê a di wê valahiyê de wê werênê li ser ziman. Di wê rewşê de wê felsefeya xwe wê, weke aliyekê giring wê, di wê çerçoveyê de wê, pêşbixê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê din wê di serî de wê fahmbikê û wê weênê li ser ziman ku wê di demên hemdem de wê derketina li pêş a têngîna bûjenê wê aliyekê wê bi pêşketina şertûmercên bi aqilî ve wê girêdayî bê. Di wê rewşê de wê ast û pîvane pêşketinê wê, destûrê nede fahmkirinê ku ew êdî bi nepenîyan karibê jîyane xwe de bide domandin. Pêşveçûnên piştî ronansansê wê di wê esasê de wê li ser temenê rexnegirtina li demên serdemên navîn re wê bi awayekê têngînî wê pêşkeve.

Felsefeya bûjenê wê, di bin bandura rengê fahmkirina îdealîzmê de wê di her demê de wê bijî. Ber vê yekê wê bi awayekê rast wê têngihştina wê nebê. Hewldanên bi têngînên bûjenîyî û pozitivistî ku wê pêşkevin wê ew jî wê, ji gelek alîyan ve wê, xwe ji wê rizgarnekin.

Felsefeya bûjenê wê, di wê çerçoveyê de wê, şewayeê wê yê ku wê hebermas wê di berhema xwe ya bi nave "*jînûve avakirina felsefeya metalyalisma dîrokê*" de wê, bi argûmanên dema nû re wê hewlbêdayin ku ji nava têngînên dogma ji aliyekê ve were xilaskirin. Lê di wê ware de

wê ew jî wê, ji aliyekê ve wê bi sînor bimênê. Têgîna bûjeniyê wê, di aslê xwe de wê, di serdemên hemdem de ku mirov wê li ser kîjan aliyê wê bi têgîna pozîtîvîzmê jî bi wê bihizirê wê mirov dikarê bi wê fahmbikê ku wê, li ser esasê fahmkirina rewşên diyar ên jîyanî û bi wê xwe dûrgirtina ji derpêşên metaîfizîkî wê, bi awayekê wê pêşkeve. Di wê ware de wê, mantiqê hemdem ê pozîtîvîzmê pêşveçûnên ku wê di wê ware de wê karibê çêbikê wê, bi têgînên zanyarî re wê, bibin. Felsefeya zanistê wê, di wê ware de wê weke aliyekê temenî ê ku mirov dikarê wê, fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Felsefe wê di demên hemdem wê gelek mijarên wê yên ku wan têbigihê, fahmbikê û wan bide fahmkirin wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê, felsefe dive ku wê ast û pîvane pêşketinê a serdemê jî li berçav bigirê. Di wê çerçoveyê de wê, rewşên fahmkirinên bi hebûna civakê, mirov, pêşketinê û hwd re wê, di her demê de wê li gorî pêşketina demê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, di demên hemdem de wê pêşketinên zêhnî, zanyar û hwd wê, zêdetirî wê pêşkevin û wê ji temen ve wê jîyane mirov wê, bidina dîyarkirin. Wê di nava jîyanê de mirov her roj wê pîr zêde wê bi gelek zanînê re wê rû bi rû wê bimênê. Di wê ware de wê çawa wê rast fahmbikê û temenê rast fahmkirinê wê çi bê wê weke aliyna kirinê ku wê pêwîstî bi wan hebê bê. Di rewşa fahmkirinê de wê, ev wê weke aliyekê giring wê, di serî de wê, xwe bide dîyarkirin. Felsefeya pozîtîvîzmê ku wê li ser çavkaniyê zanyarî re wê, hewlbide ku ew pêşketinê bi xwe re û di nava jîyanê û bi mirov re bide çêkirin wê, pîrsgirêkên wê yên temenî ên ji rengê fahmkirinê ên wê, li pêşîya wan heta deverê wê, weke astengiyê jî wê xwe bidina nîşandin. Di wê ware de di serî de wê, zanîn wê, fahmkirina wê bi çavkanîya wê re wê weke aliyekê giring bê. Lê ew çavkanî ku ew dîyarbê û mirov wê di temenekê metaîfizîkî de wê, dîyar nekê wê giring bê li gorî vê felsefeyê.

Têgînên weme yên metaîfizîkê û nezanîntiyê wê li pêşîya jîyankirinek rast a şenber li ser temenê wê karibê bi zêhnî ji gelek aliyan ve weke asteng jî xwe bide nîşandin. Mirovê demên hemdem wê weke mirovekê perwerdekirî û bizane bê. Wê di wê ware de wê zanîn jî wê bob ê yekê wê li gorî wê bi sazûman û qatagorîzekirî û hwd re wê were dîtin û ser ziman. Di wê rewşê de wê, dema ku ev hat kirin wê ev jî aliyekê ve jî wê, temenê fahmkirinê bi aqilî ên temenî jî wê karibê bi xwe re bide nîşandin.

Piştî demên ronasansê û pê de wê felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê bi gotina hemdemiyê wê pêşkeve. Qistasa wê, ew bê ku wê felsefe wê,

bizanyarî wê pêşkeve û wê di wê çerçoveyê de wê ji hevdû cûdakirineka bi hişmendî wê di temen de wê xwe bide diyarkirin bê.

Hemdemî wê bi felsefe û filosofên piştî ronansansê re wê, bê salixkirin û hanîn li ser ziman. Di çerçoveya rengê fahmkirinê û zanînê de jî wê wateyna ku mirov di çerçoveya wê gotinê de bi wê werênê li ser ziman wê hebê. Ew jî wê, ew bê ku wê li ser temen û esasê mirovê pêşketî û weke kirde di temenê pêşxistinê de ku wê bi zanînê wê pêşkeve wê, bi wê re wê, were ser ziman. Têgînên weke ziman, felsefe û rengên aqil ên weke rasyonalmê, naturalism, fizîk, biolojî, kimya û hwd wê bi gelek cûre, awa û pêvajoyên pêşketinê re wê, di wê demê de wê werina dîtin.

Li ser temenekê bi aqil ku wê lingê mirov wê pêl ardê bike pêşxistina temenê fahmkirinê û bi wê re hanîna li ser ziman wê, di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, çendî ku wê weke awayekê pêşketinê ê dema hemdem bê wê şewayekê hizirkirinê ê bi têngîna bûjenî jî bê.

Di wê demê de wê hemû têngî, felsefe û hwd bi hemû demên wê re wê, di berçav û rexneyê de wê werina derbakirin. Têgînên weke yên 'gûmankirinê' û hwd wê, di nava felsefeyê de wê, bi awayekê sazûmanî wê êdî wê pêşkeve. Descartes wê bi wî re wê, bahsa têngîna gûmanê û hanîna li ser ziman wê bê kirin. Ber vê yekê wê, ji vê aliyê ve wê, weke destpêkekê di felsefeya demên hemdem de jî wê were dîtin.

Hemdemî wê weke ku em di kurdî de wê bi wate dikin wê di wê de wê têngîna 'nûjeniyê' wê bi wate û kirdeyî jî wê di wê de wê hebê. Di wê rewşê de wê, bi têngîna ya nû re wê were fahmkirin. Dema ku rewş ev bê wê demê mirov dive ku wê bipirsê 'ya nû' çi ya û çawa û çawa mirov dikarê di çerçoveya demên hemdem de wê fahmbikê. Ya nû wê di nava felsefeyê de bi têngînî wê bi sazûmankirina têngînê li ser temenekê kirinî û bûjenî ku wê pêşkeve bê. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê xosletê felsefeya demên hemdem bi têngîna wê ya nûjeniyê re wê ser têngîna bûjeniyê û felsefeyîya wê bê.

Bi pêşketina mirov a bi aqil re wê, mirov wê zêdetirî wê bi dîtina jîyanê bê û wê, di nava wê de wê xwe bibînê. Têgînên felsefeyê wê li gorî wê zêdeyî wê dahûrîner bin. Wê li ser temenê jîyankiirne û bi dîtina wê re bin. Di wê çerçoveyê de wê şenberî, kirin û temenê fizîkî û hwd re wê weke xosletên wê bi demê re wê xwe bidina nîşandin.

Ya ku wê weke aliyekê giring wê temenê bûjenî bi felsefeya demê re wê bi zêdeyî derxê li pêş û wê li ser wê re wê temenê rexnegirtinê wê bide pêşxistin jî wê ev çerçoveya ku wê bi demê re wê bi têngîna felsefeyê re wê pêşkeve bê. Di wê çerçoveyê de wê, di serî wê weke aliyekê giring

wê mirov dikarê di dewama wê de wê, werênê li ser ziman ku wê, pirtêgînî û aqilî wê weke xosletekê di dewama wê de ku mirov wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman.

.
„Abdusamet Yigit, Kurdistan, cizira bota, pirtûk di **sale 1996-7an** de di bin şertûmercên êşkencekirinê bi gotina ‘dema wehşetê’ wê were bi navkirin li zindana Erzurumê hat nivîsandin. Berhem wê, weke berhemek min a demên ciwaniya min bê. Ber vê yekê weke bîrhanîya wê demê min weke xwe da weşandin. Dibê ku piştî li ser hin gotinna re rastkirin hatibê kirin. Lê weke rengê nivîsandina wê demê hat hiştin.

”